

J. AAVIK — H. JÄNES — A. MEIESSAAR —
O. PARLO — B. SÖÖT

EUROOPA
KIRJANDUSE
PÄÄJOONI

III

EESTI KIRJANDUSE SELTS

EUROOPA KIRJANDUSE PÄÄJOONI

III

JOH. AAVIK — H. JÄNES — A. MEIESSAAR
O. PARLO — B. SÖÖT

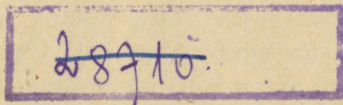
EUROOPA KIRJANDUSE PÄÄJOONI

III

GÜMNAASIUMIDELE JA ÜLDSUSELE

TOIMETANUD H. JÄNES

TEINE, MUUDETUD JA TÄIENDATUD
TRÜKK

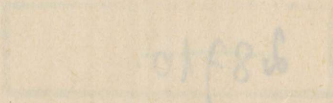

EESTI KIRJANDUSE SELTS
TARTU, 1939

A-12379

ARHIIVKOGU

EESTI KIRJANDUSE SELTSI TRÜKIKODA
TARTU, 1939

SAATEKS I TRÜKILE.

„Euroopa kirjanduse pääjooni“ I ja II on saanud meie gümnaasiumide ja üldsuse poolt sooja vastuvõtu osaliseks, nii et lühikese aja jooksul on müüdnud läbi nende teoste 1. trükk. Ka arvustajate poolt on need teosed leidnud tunnustust. Sellisest vastuvõtust julgustatud, lasevad autorid neile osadele järgneda nüüd ka kolmanda ning viimse.

Käesolev III osa on koostatud praeguste gümnaasiumide V ja uute gümnaasiumide III klassi üldkirjanduse kava kohaselt. Siin antakse ülevaade kõigepäält kolmest Lääne-Euroopa tähtsamast romantilisest luuletajast (Byron, Hugo, Heine). Edasi luuakse pilt Dostojevski elust ning loomingust, esile tõstes tema pääteost „Roim ja karistus“. Sellele järgneb põhjalik ülevaade uusromantismist, selle olemusest, tekkimisest ja esindajaist (mag. Joh. Aaviku sulest). Eriliselt on vaadeldud veel sümbolistlikku draamat ja selle loojat M. Maeterlinck'i. Viimena on käsitletud Juhani Ahot, välja tõstes tema ajaloolist romaani „Panu“. Raamatu lõppu on lisatud valimik vastavat maailmakirjandust, et ülevaadete lugejal oleks võimalik põgusatki pilku heita käsitletud kirjanikkude loomingusse, niipalju kui lubavad säästlik ruum ja eesti keeles ilmunud tõlked.

Samuti kui I ja II osas on ka selle osa lõppu lisatud teoses esinevate võõramate pärisnimede hääldamise juhised.

Käesoleva teose käsikirja on mag. Joh. Aavik läbi lugenud ja redigeerinud seda nii sisuliselt kui ka keeleliselt.

Ka on ta andnud ülevaate koostamiseks Juhani Ahost kasutada oma käsikirjalist kirjutist Juhani Aho üle. Kõige selle eest avaldan talle siinkohal sügavaimat tänu.

Toimetaja.

Tartus, 1937. a.

SAATEKS II TRÜKILE.

II trükis on tehtud mõningaid olulisi muudatusi. Välja on jäetud ülevaade Dostojevskist ja Juhani Ahost, lisatud on ülevaated Puškinist ja meie hõimrahvaste (soome ja ungari) kirjandusest. Seda on tehtud silmas pidades gümnaasiumi uusi õppekavasid. Ka valimiku osas on tehtud muudatusi. Et teos ei paisuks mahult ja hinnalt liiga suureks, tuli ära jätta mitmed palad. Lisatud on seevastu Puškini ja Petõfi luuletusi. Teose kohta avaldatud arvustusslike märke eest tänan hr. P. Viirest ja prl. J. Rõks'i.

Toimetaja.

Võsul, 1939. a. suvel.

KIRJANDUST.

- A. Anttila**, Sissejuhatus uus-aja kirjanduse peavooludesse. Tõlk. Fr. Tuglas. Tartu, 1938.
- A. Aspel**, Ülevaade prantsuse kirjandusest. Tartu, 1934.
- G. Brandes**, Die Hauptströmungen der Literatur des XIX Jahrhunderts.
- E. Engel**, Geschichte der englischen Literatur. Leipzig, 1921.
- L. Katona ja F. Szinnyei**, Geschichte der ungarischen Literatur. Leipzig, 1911.
- И. С. Коган**, Очерки по истории западно-европейской литературы. Том II—III. Москва-Ленинград, 1928.
- J. Kärner**, Heinrich Heine elu ja looming. (Teoses: H. Heine, Valik luuletusi. Tartu, 1934.)
- A. Lábán**, Ungarn in seiner Dichtung. Zürich-Leipzig-Wien, 1923.
- J. V. Lehtonen**, Victor Hugo. Tõlk. Fr. Tuglas. Tartu, 1929.
- A. Oras**, Sissejuhatus teoses: Aleksander Puškin. Valik luulet. Tartu, 1936.
- H. Paukson**, Romantism ja realism. Tartu, 1933.
- J. Roos**, Kirjandusteose analüüs. Tartu, 1934.
- A. Schöpflin**, Die ungarische Literatur im 20. Jahrhundert. Ungarische Jahrbücher. Fünfter Band. Lk. 177—230.
- M. Seelig**, Dichterische Sprache in Heines „Buch der Lieder“. Halle, 1891.
- L. Sild**, Byroni elu ja looming. Tartu, 1936.
- A. Sokolov**, Ülevaade vene kirjandusest. Tartu, 1935.
- G. Suits**, Posthuumne Puškin. „Looming“ 1937, nr. 2.
- B. Zolnai**, Ungarische Literatur 1906—1921. Ungarische Jahrbücher. Erster Band. Lk. 233—240.
- V. Tarkiainen**, Suomalaisen kirjallisuuden historia. Helsinki, 1934.
- Б. Томашевский**, Теория литературы. Москва, 1927.
- O. Urgart**, Puškin eesti keeles. „Looming“ 1937, nr. 2.
- O. Walzel**, H. Heines sämtliche Werke. Leipzig, 1911—1913.
- P. Wiegler**, Geschichte der Weltliteratur. 16.—20. Tausend. Berlin, 1926.

I. ROMANTILISI LÜÜRIKUID.

Romantilises kirjanduses tõuseb subjektiivsete tundmuste ning elamuste tõlgitsejana esikohale lüürika, mis tungib isegi eepikasse ja draamatikasse. Puhta lüürika kõrval tekivad ja saavad üldiselt harrastatavaiks eriti säärased lüürilis-eevilised liigid, nagu romantiline poem ja ballaad.

Põhimeeleolult on romantiline lüürika valdavas enamusess pessimistlik, mis väljendub eriti kaebuslauludes ja nn. maailmavaluluules. Maailmavalu tähendab eeskätt kannatusi kõige selle pärast, mis on üllas ja ülev, kuid on saavutamatu inimvõimete piiratuse tõttu.

Romantiline lüürika saavutas XIX sajandi esimesel poolel oma hariastme Inglismaal Byroni, Saksamaal Heine ja Venemaal Puškini loominguks, mida allpool lähemalt vaatleme.

I. Byron.

A. Elukäik.

George Noel Gordon Byron sündis 22. jaanuaril a. 1788 Londonis, põlvnedes inglise vanast aristokraatlikust sugukonnast. Perekonna traditsioonide järgi üks ta esivanemaid oli tulnud Inglismaale ühes Villem Vallutajaga. Ta sai endale laiad maa-alad, mis võeti võidetud saksidelt. 1540. aastast pääle sai Byronite perekonnamõisaks endine klooster Newstead Abbey. Oma rahutu seiklushimu, pöörasuste ja karmi despootsusega võitsid Byronid Inglismaal üldise kuulsuse.

Enam kui üksindus oli Byroni varajase meelegibeduse põhjuseks siiski ema tujukus ja närvlikkus ning ta enese füüsiline viga: üks jalg oli tal juba sündimisest saadik teisest lühem, mistõttu ta lonkas. Enam kui üksindus oli Byroni varajase meelegibeduse põhjuseks siiski ema tujukus ja närvlikkus ning ta enese füüsiline viga: üks jalg oli tal juba sündimisest saadik teisest lühem, mistõttu ta lonkas.

Enam kui üksindus oli Byroni varajase meelegibeduse põhjuseks siiski ema tujukus ja närvlikkus ning ta enese füüsiline viga: üks jalg oli tal juba sündimisest saadik teisest lühem, mistõttu ta lonkas.

Lord Byron

Enam kui üksindus oli Byroni varajase meelegibeduse põhjuseks siiski ema tujukus ja närvlikkus ning ta enese füüsiline viga: üks jalg oli tal juba sündimisest saadik teisest lühem, mistõttu ta lonkas.

Enam kui üksindus oli Byroni varajase meelegibeduse põhjuseks siiski ema tujukus ja närvlikkus ning ta enese füüsiline viga: üks jalg oli tal juba sündimisest saadik teisest lühem, mistõttu ta lonkas.

Enam kui üksindus oli Byroni varajase meelegibeduse põhjuseks siiski ema tujukus ja närvlikkus ning ta enese füüsiline viga: üks jalg oli tal juba sündimisest saadik teisest lühem, mistõttu ta lonkas.

Enam kui üksindus oli Byroni varajase meelegibeduse põhjuseks siiski ema tujukus ja närvlikkus ning ta enese füüsiline viga: üks jalg oli tal juba sündimisest saadik teisest lühem, mistõttu ta lonkas.

enesestki juba palju kannatas, mõjus selline kohtlemine masendavalt ning sisendas ema vastu kibedust ja põlgust.

Palju enam sobis Byron oma vana hoidja May Gray'ga, kes talle jutustas lugusid esivanemate seiklustest ja äratas huvi piibli vastu. Vana testamendi olevat Byron läbi lugenud juba enne kaheksandat eluaastat.

Byron polnud veel 5-aastanegi, kui ema juba saatis ta aastaks ühte lasteaiataolisse erakooli. Seejärel jääb ta väheks ajaks kodukooliõpetajate hoolde ja astub juba 1794. aastal Aberdeeni Grammar School'i. Õppimine edeneb tal halvasti. Kuid ta loeb palju, tundes huvi eriti ajalooramatute vastu; ka reisikirjeldusi ja muinasjutte loeb ta meeleldi. Hoolimata jalaveast haaravad teda ka kaasõpilaste mängud ja sport. Ujumises näitab ta koguni erilisi võimeid. Üksindus ja omaette matkamine meeldivad talle siiski kõige enam. Sügavaimaid elamusi jättis talle 1796. aasta suvi, mille ta veetis ühes farmis keset metsikut mägi-maastikku.

Byroni fantaasia oli haruldaselt elav ja ta vaimne areng osutas kõigiti varajast küpsust. Juba 8-ndal eluaastal armus ta endast paar aastat vanemasse farmeri tütresse Mary Robertson'i ega unustanud teda kunagi.

Koolipõlves tabas Aberdeenis noort, uhket ning endhellitlevat Byronit erakordne sündmus: onu William Byroni surma tõttu päris ta a. 1798 lordi tiitli ja Newstead Abbey. Kui teda selle teate järel koolis ülelugemisel hüüti Georgius, Dominus de Byron'iks, olnud ta niivõrd liigutatud, et pursanud nutma. Majanduslik olukord ei muutunud aga päranduse saamisega peagu sugugi paremaks, kuna mõis oli laastatud.

1801. aastast alates jätkas Byron oma õpinguid Harrow kuulsas aristokraatide koolis, kus mitmeid teisigi oma aja kuulsusi oli õppimas. Olukord oli sääl Byronile küllalt ebasoodne: kooli klassikaline õhkkond ei vastanud ta elulisimaile huvidele, aineline kitsikus tema kõrgele seisusele, lisaks pilgati teda vigase jala pärast. Koolitöö asemel süve-

nes Byron lugemisse, milleks ta kasutas iga vaba hetke — ta ei jätnud raamatuid isegi jalutades ega süües. Ja kuigi lugemine toimus täiesti juhuslikult ning kavata, omandas Byron siiski laiaulatuslikke teadmisi ajaloo, filosoofia ja luule alal. Otseses koolitöös saavutas Byron tunnustust ainult kõnepidamise oskuses, milles talle ennustati kuulsust.

16-aastaselt armus Byron ühesse oma kaugemasse sugulasse, kes oli temast paar aastat vanem. See oli lõbus ja kergemeelne Mary Chaworth, Newsteadi naabermõisa (Annesleyd'i) omaniku ainus tütar. Byroni seekordnegi kiindumus oli sügav, tõsisem vahest kui ükski teine tema armulugudest. Kuid see tõi ainult kibedust, piinu ja kõige masendavamast solvumist, kui ta kord juhuslikult kuulis Maryt ütlevat oma sõbrannale: „Kas sa tõesti usud, et olen huvitatud sellest lonkavast poisinolgist!“ Varsti Mary abiellus ühe naabermõisnikuga.

Sellele kurvale armastusloole pühendas Byron hiljem ühe oma väljapaistvaima lühipoeeemi „Unenägu“. Lõpetanud kooli Harrow's, astus Byron Cambridge'i ülikooli, et saada nõutavat kõrgema seisuse lihvi. Teadus teda ei huvitanud, küll aga jätkas ta siingi endise innuga kirjanduse lugemist. Koos teistega harrastas ta ujumist, ratsutamist, märkilaskmist ja poksi. Seisuskohase käitumise hulka kuulusid ka joomine ja õnnemängud, mis tõid talle üle jõu käivaid kulusid.

Õppetöö vaheaegadel sõitis Byron ema juurde Šotimaale, kus nendevahelised tülid sageli niivõrd teraval kujul jätkusid, et mõlemad olevat hoiatanud kohalikku apteekrit teisele, hoolimata nõudmisest, mürki mitte anda. Ometi polnud riiu põhjuseks midagi tõsisemat. Need olid ainult tühised pisiasjad, mis ärritasid kummagi haiglaselt tundelist enesearmastust ning viisid uskumatu vastastikuse tigiduseni, hävitades kõik mõistlikuma ning õnnelikuma elu võimalused.

Aastal 1808 asus Byron elama oma mõisas Newsteadi, kus ta koos oma sõpradega veetis aega õige ekstsentriliselt.

Võõrastetoas tehti laskeharjutusi, tõusti hilja, riietuti lõunasöögi ajaks munkadeks, kusjuures Byron ise täitis abti kohuseid, joodi veini hõbetatud kolbast jne. Naabrid hakkasid noort lordi süüdistama moraalituses, kuid pigem tuleb seda kõike võtta noorusvallatusena.

Aastal 1809 pühitses Byron tolleaegse kombe järgi enese täisealiseks saamist, kuid ei saanud seda ainelise kitsikuse tõttu teha seisuskohase hiilgusega. Varsti pärast seda astus ta ülemkoja liikmeks. Oma õigusi säääl ta aga ei kasutanud, vaid hakkas tegema ettevalmistusi välismaareisiks. Ta tahtis tundma õppida elu tõelisusest, mitte enam raamatute kaudu. Päälegi lootis ta oma piiratud sissetulekutega paremini läbi tulla välismaal, eriti Homikumaal reisides, kuna säääl elu oli odavam.

Teekond algas 2. juulil 1809. Byron sõitis mereteed Lissaboni, sääält maad mööda Hispaania Gibraltari. Edasi läks teekond Maltasse, Balkanisse Albaania rannikule, Ateenasse, Konstantinoopolisse, Smürnasse. Eriti meeldisid Byronile Ateena ja selle ümbrus, samuti Türgimaa ja Albaania. Reis toimus õige mitmekesisis tingimustes ja oli elamusrikas. Muuseas ujus Byron üle Hellepontose, jäljendades muinasloolist kangelast Leanderit, ja oli väga uhke oma saavutuse üle. Ta kavatses edasi reisida Egiptusse, kuid sai teate, et Newsteadi tahetakse võlgade katteks pantida, ja pöördus 1811. a. tagasi Inglismaale.

Jõudnud Londonisse, sai Byron teate ema haigestumisest, sõitis sedamaid Newsteadi, kuid leidis ema juba surnuna. Peagu samal ajal kaotas ta ka ühe oma parima sõbra, kellele järgnes veel teisigi. Kirjaniku meeoleolu muutus süngeks, talle näis, et kõik, kes teda armastavad, hävivad. Selles masendusmeeleolus laskis ta teha isearaliku testamendi, kus käskis end matta ühe oma surnud koera kõrvale.

Sellal olid Byroni iseloom ja ellusuhtumine põhijoonetes juba kindlaks kujunenud. Ta oli ebasoodsais oludes üles kasvanud, aga andekas ja vastuvõtlik. Naiste vastu

oli talle pärandunud mingi vaistlik veetlus ning rüütellik jumaldamine, kuid esialgu jälgisid teda ebaõnnestumised, mis sügavalt puudutasid ta tundelist enesearmastust. Ta oli ilus, kuid füüsiliselt vigane; aristokraat ja kuulsate mõisade omanik, aga vaene; suurvaim, aga väiklaselt enesearmastaja. Neis vastuoludes valmis ta sünge suhtumine ellu, ta pessimistlik maailmavaade.

Eriti arenenud oli Byronil opositsioonimeeleolu kõige vastu, mis oli kujunenud kindlaks. Ta hindas inimeses üle kõige vaba vaimu ja tugevat sisemist jõudu (Napoleonist oli ta näiteks vaimustatud kui tugevast ning jõulisest isikusest). Kujunenud eluvormid ja tsivilisatsioon näisid talle liiga ahtaina. Ta ihkas vaimset avarust, vaba loodust ja vabu arenemisvõimalusi. Kui romantikuist Chateaubriand tundis igatsust ürgmetsade järele, H. Heine põgenes mägedesse, siis ahvatles Byronit kõigepäält mere avarus.

Aastal 1812, esinedes kõnega ülemkojas, sai Byron suure üldise tunnustuse osaliseks. Veel enam kuulsust tõi aga ta kirjanduslik looming, milles välismaalt tagasipöördumise järel hakati nägema esmaklassilisi saavutusi. „Ma ärkasin ühel hommikul ja leidsin, et olen kuulus,“ võis Byron õigusega ütelda.

Byronile olid nüüd avatud Inglismaal kõige valitumad salongid ja ta tõmmati kõrgema seltskonna elu keerisesse, mille sisuks olid uhked ballid, hiilgavad teatrietendused, armulood, duellid, võlad.

Byron äratas huvi juba oma välimuseltki: ta oli korrapäraste näojoonte, suurte säravate silmade, tumedate lokkis juuste ja meeldivalt kõlava häälega, seejuures riietatud alati kuidagi omapäraselt. Säärasena sai ta eriti seltskonnadaamide tähelepanu keskuseks, kes ta varsti meelitasid õige tülikaisse intriigidesse. Byron ei astunud vastu ühelegi kuulujutule ja laskis end meelega paista halvemana, kui ta tõeliselt oli. Hoolimata väsitavast seltskonnaelust jät-

kas Byron intensiivselt oma loomingut, töötades vahetevahel otse palavikuliselt.

Aastal 1815, tüdinud seltskonnaelu väiklastest tülidest ja intriigidest ning kannatades pillava elu tõttu ainelist puudust, otsustas Byron abielluda miss Annabella Milbanke'iga, kes oli pärit rikkast ning hääst perekonnast, loomult lihtne ja tagasihoidlik. Arvatavasti polnud see armastusabieli: Byron lootis abiellumisega rajada rahulikku kodu, hinnates eriti miss Milbanke'i tasakaalukust ja laialdasi teadmisi; miss Milbanke oli aga meelitatud Byroni luuletajakuulsusest. Abielu osutus varsti ebaõnnelikuks iseloomude täieliku sobimatuse tõttu: lady Byron oli karmilt korralik ja vagatsev, Byron ei talunud aga mingit kindlat elukorraldust, oli äge ja ülitundeline, pahedega ja ateismiga liialdav. 10. detsembril 1815 sündis neile tütar Ada. Viis nädalat pärast seda sõitis lady Byron koos lapsega oma vanemaid külastama. Kuigi lahkumine toimus täiesti sõbralikult, sai Byron varsti teate, et naine loeb kooselu temaga võimatuks. Byron nõustus lahutusega ega näinud oma naist ja last enam kunagi. Tema kiindumus nende vastu kestis aga surmani (vt. luuletus „Hüvasti“, Ants Orase tõlkes).

Lady Byron esitas lahkumise põhjusena mehe arvatava vaimuhaiguse, mida aga arstid õigeks ei tunnistanud. Tõelised põhjused on jäänudki suurelt osalt hämaraks. Inglise seltskond pidas aga naist süütuks kannatajaks ja süüdistas Byronit kõige teravamalt moraalituses. Byron on selle kohta väljendanud: „Ma tundsin, et kui kõik see, mida kõneldi ja sosistati, oli tõsi, ei kõlvanud ma enam Inglismaale, ja kui vale, siis Inglismaa ei kõlvanud enam minule: ma läksin ära.“

18. aprillil a. 1816 jättis Byron Inglismaa seljataha ega saanud sinna elusana enam kunagi tagasi.

Teekond suundus kõigepäält Reini mööda Šveitsi. Genfis kohtas ta teist inglise tolle aja suurimat poeti Shelley't, kes oli samuti sunnitud kodumaalt lahkuma. Nad

sõprusid ja võtsid ette ühiseid reise, tutvudes muuseas koh-
tadega, kus toimub Rousseau „Uue Heloïse’i“ tegevustik.
Šveitsi mägine maastik jättis Byronisse sügava mulje, mis
kajastub mitmes ta järgnevas teoses.

Byroni reisi järgmine pikem peatus leidis aset Veneet-
sias, kus ta sukeldus kõrgema seltskonna elu lõbudesse,
kuid ei unustanud ka oma kirjanduslikku tööd. Pääle selle
õppis ta veel tundma Veneetsia ajalugu, mis andis talle
hiljem materjali mitmete teoste kirjutamiseks. Ühtlasi
tutvus Byron Veneetsias kauni ning tundeküllase krah-
vinna Teresa Guiccioli’ga, kes sai talle truuks sõbraks ja
loomingule õhutajaks. Sõitnud edasi Ravennasse, Teresa
kodulinna, saavutas Byroni loomingu sääl 1821. a. paiku
vahest oma kõrgeima astme nii ulatuselt kui ka küpselt.

Teinud aastal 1821 koos Shelleyga nurjunud katse välja
anda vabameelset ajakirja „The Liberal“, siirdus Byron
samal aastal tegelikku võitlusse oma luules ülistatud vaba-
duse eest. Itaalia oli tol ajal Austria ülemvalitsuse all,
mille vastu patriootilisemad rahvajuhid õhutasid mässu.
Byron oli üks kõige tulisemaid mässule õhutamajaid ning
tema elamu kujunes mässajate kogunemispunktiks. Otsus-
tavaks väljaastumiseks polnud mässajail aga julgust ja
mäss suruti karmilt maha.

Pettunud Itaalia revolutsiooni „rumalast farsist“, liitus
Byron varsti Kreeka vabadusvõitlusega türklaste vastu.
Asunud 15. juulil 1823. aastal Genuast teele, jõudis ta pärast
takistusrikast teekonda 4. jaanuaril 1824 Missolonghisse,
kus teda kreeklased juubeldades vastu võtsid. Byroni asula
sai varsti kogu sõjalise tegevuse pääkorteriks ja Byron val-
mistus türklaste tähtsaima toetuspunkti Lepanto ründami-
sele. Kuid ühel ratsutamiskäigul ta külmetus, millest are-
nes kiiresti hävitav palavik. Viimseil tundidel ta sonis
oma naisest, tütrest ja õest. 19. aprilli õhtul suri Byron,
olles alles oma 37. eluaasta algul. Kreeklaste masendus oli
suur. Nad osutasid Byronile erakordseid, väejuhile koha-

seid austuseavaldusi. Missolonghi vallidelt lasti 37 aupauku ja 20 päeva peeti kirikuis hingepalveid.

Byroni laip saadeti balsameeritult Inglismaale, kus ta 16. juulil a. 1824 maeti perekonna vanasse matusepaika, Newsteadi lähedal olevasse Hacknall Torkardi kirikusse. Sääil on poolõde Augusta poolt ta hauale asetatud kaunisulise pühendusega marmorist mälestustahvel.

B. Ülevaade Byroni loomingust.

Byron oli luuletaja ning lüürik, tema vähesed proosakatsed omavad ainult kõrvalist tähtsust.

Oma luuletuskatseid algas Byron juba koolipõlves Southwellis. Neist koostas ta a. 1806 väikese vihu, mille laskis trükkida 40 eksemplaris jagamiseks oma paremaile sõpradele. Selle päälkirjaks oli „Põgusad palad“ (Fugitive Pieces). Varsti võttis ta aga levitatud eksemplariid tagasi ja hävitas, sest et keegi sõber oli üht luuletust laitud. Järgmisel aastal ilmus talt esimene avalikkusele määratud luuletuskogu „Jõudeoleku tunnid“ (Hours of Idleness).

Byroni esikkogudest oleks raske leida väljapaistvat, „Jõudeoleku andekust. Enamik luuletusi on vana luule, eriti Ossiani laulude jäljendused või otsesed tõlked kreeka ja ladina klassikuist (Anakreon, Catullus, Horatius, Vergilius). Oht-rasti leidub pühendusi sõpradele ja sõbrannadele, mis on märgitud alapäälkirjades, näit.: *Maryle, kui sain temalt pildi*. Täiesti puudub hilisemale Byronile omane huumor, küll aga valitsevad juba siingi kurbus ning raskemeelsus kõige hääbuva pärast ja unistuslikkus. Ka Byroni luulele omast retoorilisust võib siin juba tähele panna.

Arvustus võttis „Jõudeoleku tunnid“ vastu üleolevalt.

Hiljem ei ole Byron ühtki luuletuskogu iseseisvalt välja andnud. Siiski on ta lühiluuletuste hulk aastast 1807—1824 küllalt rikkalik. Need on avaldatud kas ajakirjades, pike-mais teostes või antud pühendustena sõpradele. Alles pärast autori surma koondati need eri raamatuks.

Valdav osa Byroni lüürikat on seotud juhuslike motiivide, elamuste ja rännul kohatud kauniste kohtadega (näit. „Pimedus“, „Ood Veneetsiale“). Eri rühma moodustavad nn. „Heebrea meloodiad“ (Hebrew Melodies), mis on enamikus piibliainelised, nagu „Kõik tühi on, nii ütleb Koguja“ (All is Vanity, Saith the Preacher) jt.

Puhtisiklike elamuste tõlgitsemised on kõige tundeküllasemad ning sugestiivsemad. Eriti tähelepandavad on siin pühendused pärast abielukatastroofi Augustale, kelle sõpruse ning ustavuse haruldust poeet hindas oma luule kõige südamlikumate sõnadega (näit. „Stroofid Augustale“, „Kõik ümber oli morn ja must“ jt.). Väga liigutav on ka lady Byronile kirjutatud „Hüvasti“ (Fare Thee Well).

Oma süngemaks luuletuseks on Byron ise pidanud „Ei ole maa pääl ükski rõõm“ (There's not a Joy the World Can Give), mis on kirjutatud ühe sõbra surma puhul. See ning paljud teisedki Byroni luuletused on saanud neile loodud viiside kaudu õige laialt tuttavaiks.

Oma viimse luuletuse kirjutas Byron Missolonghis päeval, mil ta sai 36-aastaseks. Selles luuletaja nagu aimab ette oma varajast surma, öeldes: „On aeg, et süda seisataks“.

Puhtlüürilist luulet leidub ohtrasti ka Byroni pikemais poemides omaette tervikulisel kujul. Nii on üldtuntud näiteks „Childe Haroldi hüvastijätt“ (poemist „Don Juan“), „Laevahukk“ jt.

Oma esimesel Euroopa-reisil kirjutas Byron muuseumis „Reisimuljeid stantsides“, millele ta ei omistanud mingit tähtsust. Ühe sõbra soovitusel andis ta need siiski trükki ja need ilmusid a. 1812 päälkirjaga „Childe Haroldi palverännak“ (Childe Harold's Pilgrimage), üllatades oma uudisega nii publikut kui ka kriitikuid. Varsti ilmusid veel eksootilised poemid „Gjaur“ (The Giaour), „Abydose mõrsja“ (1813), „Korsaar“ (The Corsair), „Lara“ (1814) jt. Kõik need teosed tõstsid Byroni üleöö üldise huvi keskuks ja on seotud ühise eredalt-romantilise meelega.

Nende poemide kangelased on sügavasti pettunud maailma-
valutsejad, keda hakati varsti jäljendama Euroopa teiste
maade kirjanduses ja kes moodustasid nn. baironlike kangelaste rühma.

Esimese Euroopa-reisi järel ilmunud „Childe Haroldi
palverännak“ moodustab hilisema samanimelise poemi
kaks esimest laulu. Päätegelane kattub suurel määral kir-
janiku isikuga. Byronil olevat olnud esialgu koguni kavat-
sus nimetada päätegelast Childe Burun'iks. Poemis kir-
jeldatakse Portugali, Hispaaniat, Albaaniat ja Kreekat
samas järjestuses, nagu luuletaja neid külastas. Rüütel
Harold lahkub oma esiisade lossist, endisest kloostrist,
nagu seda tegi Byrongi jne. Kuid „Childe Harold“ pole
siiski kaugeltki ainult kirjaniku päevaraamat, vaid oma aja
omapäraseim kunstiteos, kirjaniku parimaid saavutusi.

Childe Haroldi minevik jääb hämaraks. Saame ainult
teada, et ta on pärit kuulsast soost, hoolimatult sukeldunud
elunaudinguisse ja kõigest küllastunud. Ta jätab maha
kodumaa, et rahuldada oma vastustamatut tungi tundma-
tute maade järele, minna üle ekvaatori, hingata palav-vöö
õhku ja saavutada viimaks oma reisi lõppsiht — India,
tolle aja romantikute unistusmaa. Täie romantikuna ei
ihalda Childe Harold kaugusi mitte ainult ruumis, vaid
ka ajas. Ta on igal pool huvitatud eeskätt mineviku
mälestusmärkidest ja varemeist. Kaasaegne Hispaania on
talle pettumuseks — ta tahaks sääl näha vanade kuulsate
rüütlite vägitegusid, vanu losse ja julgeid armuseiklusi.
Kreekaski hindab Childe Harold kõigepäält muinasaja-
pärimusi, mida ta küsub „Suure Hellase pühadusteks“.
Childe Haroldi romantikufantaasias on Kreeka ikkagi veel
rahvaste vaimseks juhiks ja Hispaania poole maailma
valitseja.

Kui pettumus „Childe Haroldi“ esimestes lauludes
tundub veel teataval määral poosina, siis kolmandast lau-
lust pääle, mille Byron kirjutas pärast maapakku siirdu-
mist, näeme juba kõige otsekoheemat puhtisikliku kibe-

duse ning pettumuse tõlgitsemist. Lohutust pakub veel ainult maastiku-ilu, mida näeb poet, sõites Reini mööda või matkates Šveitsi toredas mägimaastikus. Neljas ning viimne laul on pühendatud Itaaliale. See kujutab muljeterikast reisi läbi Veneetsia, Rooma, Firenze.

Kui algul Byron esineb Childe Haroldi maski all, siis poemi lõpupoolel kirjutab ta juba täiesti enese nimel. Haaravaks teeb poemi eriti see, et kõik, mis esitatakse, on isiklikult läbi elatud ning tuntud. Täieliku uudusena esines muuseas ka subjektiivse elemendi võimas ning ehtne tulv, mis alatasa katkestab faabula arenemist, tehes selle fragmentaarseks ja mattes kohati hoopis lüürika kõrglainetusse.

Byroni järgnevad teosed („Korsaar“, „Lara“ jt.) sisaldavad kõige ilmekamal kujul kõiki tähtsamaid romantikalasid: armastus-, loodus-, õudus-, salapärasus- ja röövliromantikat, millele lisandub veel eksootilisus. Poemide kangelastele on ühiseks jooneks — suured nõuded elult ning vähesed kohustused ja teod. Kõrgete ideaalide teostamatus teeb nad pettunuiks, tigeidaiks ning kättemaksumihulisteks. Nad armastavad poosi vaadata uhke põlgusega alla rahvahulgale, kuid nõuavad siiski samalt rahvahulgalt enese jumaldamist. Nad esindavad maailmakirjanduses kangelaste tüüpi, keda on hakatud kutsuma demonlikuks.

Lahkunud a. 1816 jäädavalt Inglismaalt, kirjutab Byron oma kõige pessimistlikumad ning süngemad teosed, millele hulka kuuluvad kõigepäält tragöödiad „Manfred“ (1817) ja „Kain“ (1821).

„Manfred“

Manfredi lohutamatus on kõige äärmuslikum. Ta on õppinud tundma looduse saladusi ja omab suuri teadmisi. Oma vaenlased on ta hävitanud. Tal on isegi võim välja kutsuda vaime ja saada nende kaudu rikkusi ning maisi rõõme. Kuid sellest kõigest on vähe: Manfred ihkab ainult unustust, mida miski ei suuda talle anda. Keegi, kes on olnud talle üle kõige armas, on hävinud ta enda süü läbi. Ta ei saa rahu südametunnistusepiinades. Mäles-

tused mürgitavad isegi ta une. Inimesi Manfred põlgab ja Jumala abi ei vaja ta juba uhkuse tõttu. Ta tunneb end üksiku lõvina kõrves.

Manfredi rõhub kõige enam inimvõimete piiratuse tundmine. Inimene on tema arvates põrnu ja jumaluse ühend, kel kogu eluaeg tuleb võidelda oma vastuolulise loomuga — „kord vaimustume kõrgeist püüdeist, kord oleme viletsate tarvete viletsad orjad“. Teaduski ei suuda avastada vähimatki seika väljaspool sureliku maailma piire.

Teosele on antud draamavorm, kuid lavalisusest ei saa rääkida juba välise tegevuse puudumise tõttu, tegemist on ainult draamavormilise luuletusega.

Manfred on Byroni viimne jõu- ja esimene vaimukangelane. Välissündmused jäävad kõrvale ja esile tõusevad sisemised heitlused. Üldiselt on teos täis sünget uhma, millega liitub mägimaastiku metsik ilu.

Vormilt samalaadiline, kuid sisult veel jõulisemat protesti kehtiva maailmakorra vastu väljendab tragöödia „Kain“. Sündmustik on pärit piiblist.

1821. aastal ilmus Byronil veel teinegi müsteerium „Taevas ja maa“ (Heaven and Earth), mis oli kavatsatud kahes osas, kuid ilmus ainult esimene. Teos on metafüüsiline ja kujutab piibli ainel (vt. Moosese I raamatu 6. päätükki) inglite ja inimtütarde suhteid õhtul enne veeputust.

Müsteeriumide kõrval kirjutas Byron ka ajaloolise taustaga näidendeid, nagu „Kaks Foscari“ (The Two Foscari) jt. Needki on lavale kohandamatud lugemisdraamad, enam kirjeldusi kui sündmuste arenemist pakuvad.

Oma maapao-aastail muutub Byron elulähedasemaks, elupõlguse asemele tekivad elu parandamise huvid ja tegelik võitlus parema maailmakorra eest. Ühes sellega läheb Byron realismile. Romantilise irooniaga vürtsitatud realism iseloomustabki tema viimse ajajärgu loomingut, mille parimaiks esindajaiks on lõbus värssjutustus Venet-

siast „Beppo“ ja kuulus romaan stantsides „Don Juan“, mis jäi aga lõpetamata.

Juba aastal 1817 annab Byron „Beppos“ põgusa pildi tegelikkusest, avades seega (ebateadlikult küll, nagu ta kirjavahetus osutab) oma loomingule uue tee, mis viis ta vahest kõige väljapaistvamaile saavutustele.

„Don Juan“ „Don Juanis“ puudub Byroni varasemate poemide salapärasus ning mõistatuslikkus, kogu sündmustik on seotud tihedalt kaasajaga. Käsitellakse oma aja põnevamaid päevaküsimusi, naerdakse valitsevaid paheid jne. Byron märgib, et sõdade võidud võivad tulla kasuks ainult väikesele osale rahvast, suuremal hulgal tuleb kanda vaid raskusi. Kapitalivõimu suhtes väidab ta, et tõelisteks valitsejaks ja seadusandjaks kaasajal on pankurid.

Romaan jäi Byroni varase surma tõttu lõpetamata. Ta olevat lubanud kirjutada 50, teiste teadete järgi isegi 100 laulu, jõudis aga avaldada kõigest 16.

„Don Juanis“ paljastatud nõrkused on üldinimliku iseloomuga. Hoolimata poolikusest jääb see romaan alati huviga loetavaks teoseks. See on maailmakirjanduse kõige elulisemaid satiire.

C. Lõppvaatlusi.

Byroni sugukonna erakordsed minevikutradsioonid rajasid ta iseloomu kaks põhiomadust: ohjeldamatu fantaasia ja uhkuse, mida on kutsutud „saatanlikuks“. Lapsepõlve teravaist vastuoludest ja loomupärasest ülevast tungist ära tunda kõike seda, mis on saavutamatu piiratud inimvõimetele, sai Byronist pessimist ja oma aja suurim maailmavalulaulik. Aga juba algusest päale liitus sellega ka tugev opositsioonimeelsus, mis esialgu rahuldus kombuluse- ja moraaliharjumuste irriteerimisega, laienes aga hiljem ajapahede sarkastiliseks paljastamiseks ja oma aja vabadusejanulise revolutsioonimeelsuse suurimaks ning

aristokraatseimaks tõlgitsemiseks. Oma loomingut algas Byron egotsentrilise, tunduvasti traagilisse retoorikasse kalduva lüürilise luulega, süvenes siis siiraisse psühholoogilistesse pihtimustesse ja saavutas lõpuks realistlik-satiirilises „Don Juanis“ oma objektiivseima ning küpsima elukäsituse.

Byroni lemmiktegelastes on alati suurel määral teda ennast. Need on massist egoistlikult eraldunud, eluvõõrad, aga jõulised isendid. Nende mässulises individualismis, küünilises uhmas ja heroilises pessimismis avaldub see omapära, mida kutsutakse baironismiks.

Stiililt on Byroni luule iseloomulikuks jooneks lihtsus, selgus ning tabavus. Kujundilise külje mõjuvus rajaneb eeskätt antiteesile, kordusele, metafoorile ja konkreetsele võrdlusele. Kõlalist külge arendatakse tunduva muusikaalsuseni alliteratsioonide ja värsside rütmi kerge voolavusega. Sellele lisandub siiras subjektiivsus, meeoleolu sugestiivsus ning üllatuslik liikuvus, puhtkeelelinegi paindumus ja uudus, mis on Byroni väljendusviisi ehtsaimaiks mõjuvahendeiks. Välisvormiliselt eelistab Byron nn. Spenseri stantse (kaheksa jambilist pentameetrit + aleksandriin, riimiga a b a b b c b c c), küllalt palju ka tertsiine (riimiskeemiga a b a b c b c d c) ja nn. *ottava rima*'t (kaheksa viiejalgset jambi, riimiskeemiga a b a b a b c c).

On tähelepanndav, et kui maha arvata inglaslik huumor, satiir ja merearmastus, siis ei leidu Byroni loomingu peagu midagi rahvuslikku. Igasuguse teeskluse ägeda vihkamise, enesevalitsematuse ja traditsioonidepõlgusega on Byron otse vastand inglispärasusele. Võib-olla seetõttu pole ta oma kodumaal leidnud kunagi nii suurt tunnustust kui teiste Euroopa rahvaste juures. Baironismist Inglismaal väljaspool Byroni toodangut ei saa rääkida.

Prantsuse revolutsioonile järgnenud rahutustes ja pettumustes oli baironism mujal Euroopas kõigiti meeolukohane. S a k s a m a a sai Byroni luulele otse nagu teiseks kodumaaks. Byroni mõjustusi leiame pääle Lenau,

Börne jt. kõigepäält H. Heine eitavas sarkasmiss, individuaalismi harrastuses ja maalilistes maastikukirjeldustes. Vana-meister Goethegi näitas Byronile korduvalt oma poolehoidu ning austust, mida osutab muu seas seegi, et ta kujutas Byronit „Fausti“ II osas Euphorionina — Ilusa Helena ja Fausti ehk hellenismi ja renessansi pojana.

Prantsusmaal sai Byron romantikute poolt suurima austuse osaliseks. Lamartine'i luules näeme ilmseid „Childe Haroldi“ mõjusid, millist teost ta muide tegi ise katset kirjutada lõpuni; Musset kajastab Byroni künismi ning eitust; V. Hugo jätkab Byroni vabadusvõitlust poliitikas ja kirjanduses.

Venes leiame Puškinil baironlikku ainekäsitletust („Kaukaasia vang“, „Mustlased“ jt.; eelmistest palju vähem „Eugen Onegin'is“, mida on samastatud „Don Juaniga“), eriti ilmekalt avaldub baironism aga Lermontovi Kaukaasia aineil kirjutatud poemides („Mtsõri“, „Deemon“ jt.) ja subjektiivses ning eitavas pettumuslüürikas. Samuti leidis baironism elavat poolehoidu ka poola kirjanduses (Slowacki, Mickiewicz jt.).

Kuigi baironism on nüüd juba ammugi siirdunud minevikku, on ta enesele kindlustanud XIX sajandi algupoolel valitseva romantismi valdavaima nähtusena maailmakirjandusloos püsiva kohta.

2. Heine.

Ülevaade elust ja loomingust.

Romantism hakkas saksa kirjandusse juurduma juba XVIII sajandi lõppaastail ja sai järgneva sajandi algul valdavaks kõigil romantilise maailmavaate aladel Tieck'i, vennad Schlegelite, Novalise jt. mitmekesisel loomingul. Saksa romantismi viimseks ning väljapaistvaimaks esinda-

jaks, ühtlasi saksa XIX sajandi kõige meeliköitvamaks kirjanikuks aga on Heinrich Heine.

Heinrich Heine sündis 13. dets. 1797 eluröömsas ning looduslikult kaunis kunstilinnas Düsseldorfis juudi soost vanemate pojana. Ta isa oli elavaloomuline, rahu- ning seiklushimuline, ühtlasi aga ka ebapraktiline kaupmees,

H. Heine

ema — teenete eest aadliseisusesse ülendatud rikka arsti tütar, eeskujuliku haridusega, vaimustatud Rousseau'ist ning prantsuse filosoofiast. Poja kasvatuse eest hoolitses eriti ema ning tema kaudu sai Heine juba varakult kokkupuutesse vaimsete huvidega. Aga juba noorpõlves hakkas ta varsti märkama seda paratamatut vastuolu vaimsete püüdmuste ja oma rahvuse ning laiema üldsuse puhtpraktilise

elukäsituse vahel, mis sai aluseks ta varasemale pessimismile. Heine iseloom kujunes kinniseks, enesesüvenenuks, hellatundeliseks, meeleolult alatasa äärmuste vahel kõikuvaks.

Saanud gümnaasiumihariduse Düsseldorfis lütseumis, asus Heine vanemate soovil katsetama äri alal, esialgu Frankfurdis, siis Hamburgis, kus elas ta rikkuse ning häätegevuse poolest tuntud lell, pangahärra Salomon Heine. Varsti tuli Heinel neist katseist loobuda, kuna tal nii huvi kui ka anne kaupmehekutseks puudusid. Siirdunud tagasi oma sünnilinna, tuli Heinel varsti neile ebaõnnestumistele lisaks kogeda kõige kibedamat pettumust: ta armus õnnelt oma lelletütresse Amaliesse. See õnnetu noorusarmastus, mida Heine ei suutnud kunagi unustada, on ta varasemate luulekatsete otseseks põhjustajaks. Sellest oleneb otseselt ta „Noorte kannatuste“ ja teiste varasema ajajärgu luuletuste lootusetu põhimeeleolu.

Järgmiseks taotluseks oli Heinel lõpetada ülikool, milleks ta sai lell Salomonilt toetust tingimusel, et pärast lõpetamist hakkab advokaadina praktiseerima Hamburgis. Aastal 1819 astub ta Bonni ülikooli, kuid huvitub sääl enam kirjandusteaduse- ja ajaloo-loenguist kui kuivast õigusteadusest. Ühtlasi jätkab ta oma varem alustatud kirjanduslikku loomingut, täiendades eriti „Noorte kannatuste“ luuletustesarja.

1820. aasta sügisel siirdub Heine Bonnist jala läbi Vestfaali rännates (selle reisi muljed kajastuvad hiljem teoses „Harzi-reis“) Göttingeni, et jätkata sääl oma õpinguid. Ühe kahevõitluse pärast ta aga eemaldatakse ülikoolist pooleks aastaks. Järgmise aasta veebruaris on ta juba Berliinis, kus hakkab varsti elavalt osa võtma Preisi päälinna tihedamast kunstielust, olles eriti vaimustatud uudseist muusikaettekandeist. Nagu esimene armastus äratas tas luuletaja, nii esimene tihedam kokkupuude avaliku eluga Berliinis avastas tas publitsisti, kelle teravmeelsus juba algusest pääle äratas tähelepanu.

Pääle mitmesuguseid kõrvalharrastusi ja reise (1824. a. septembris jalamatk läbi Tüüringi ja Harzi) õiendab Heine lõpuks Göttingenis a. 1825 doktorieksami õigusteaduses, olles enne seda astunud päämiselt majanduslikel põhjustel ristiisku. Seni, juudiusulisena, oli ta eesnimeks Harry, ristimisel võtab ta nimeks Heinrich. Kuid nii ristiisku astumisel kui ka doktorieksamil ei olnud kirjaniku elukäigus (Heine varsti kahetses eelmist, kuid oli alati uhke viimase üle) kuidagi olulist tähtsust.

Pärast eksamipingutusi Norderneyl puhkusel olles kirjutas Heine oma kuulsa vabavärsilise luuletustesarja „Põhja-meri“ (Die Nordsee). Varsti ilmneb, et kavatsetud advokaadipraksisest ei saa asja ja Heinel tuleb tahes-tahtmata lõplikult siirduda puhtkirjanduslikule alale. Aastal 1826 avaldab ta „Reisipiltide“ esimese köite ja järgmisel aastal teise köite.

Aastal 1827 avaldab Heine oma seni mitmes õhukeses vihus ilmunud ja juba üldist tunnustust leidnud luuletused kronoloogilises järjestuses kogus „Laulude raamat“ (Buch der Lieder). „Laulude raamat“ kujunes üheks kõige välja-
paistvamaks lüüriliseks teoseks mitte ainult saksa, vaid ka maailmakirjandusegi avarais mõõtudes. Luuletuskogu sai haruldase menu osaliseks, aineiline tulu läks aga peagu täielikult kirjastajale.

Ühtlasi kasvab järjest Heine poliitilise proosakirjaniku ning publitsisti kuulsus. Kuid seltskonna, eriti aadli ja vaimuliku seisuse terav arvustamine äratab kirjaniku vastu vaenu, mille tagajärjeks on „Reisipiltide“ keelu alla pane-
mine peagu kõigis Saksa riikides. Kui a. 1829 ilmus „Reisipiltide“ kolmas köide, mis kohati laskus isikliku arve-
õienduse tasemele, hakkasid sõbradki mõõduandva seltskonna ja avaliku arvamise surve all eemale hoiduma. Selles pingelises õhkkonnas on kirjanikule lohutuseks Prantsuse juulirevolutsiooni puhkemine (1830), mis äratab taas tulise vabadusvõitleja. 1831. a. kevadel lahkub ta järjest vaenulisemaks muutuvalt kodumaalt ja asub Pariisi, kuhu tal

„Reisipildid“

„Laulude raamat“

tuleb jääda maapakku kuni surmani. Ta enese sõnade järgi oli tal valida kas täielik relvade mahapanek või eluaegne võitlus — ta valis viimase.

„Prantsuse Pariisis loodab Heine luua ühendust prantsuse ja saksa olukorrad“ ärksama vaimuelu vahel, avaldades ühes kirjanduslikus aja- kirjjas ülevaate saksa uuemast kirjandusest, usu ja filosoofia ajaloost. Oma Pariisi-kirjad koondab ta raamatuks „Prantsuse olukorrad“ (Französische Zustände), mille eessõnas ta avaldab siiralt oma revolutsioonilisi sümpaatiaid. Mõlemad publitsistlikud teosed on sihitud saksa liigse konservatiivsuse ja muude pahede paljastamisele.

Pariisis tutvus Heine Saint-Simon'i sotsialistliku õpetusega, võttis selle omaks ning hakkas seda oma teostes propageerima. Tunduvalt mõjutas teda ka Karl Marx, kellega ta tutvus a. 1843. Marx soovitas Heinel hoopis loobuda sentimentaalsest armastuslüürikast ja siirduda poliitiliste ning sotsiaalsete ainete käsitlemisele. Heine aastail 1839—1846 kirjutatud „Aja lauludes“ võimegi näha ilmset pöördumist romantismist tõsiellu — esikohale asub siitpäälle humoristlik-sarkastiline ühiskonnaluule.

1843. a. hilissügisel tegi Heine peagu aasta lõpuni kestva reisi Saksamaale oma vana ema külastamiseks. Harjunud juba prantsuse humansemate oludega, kohtab ta Saksamaal täit hoolimatust. Oma kibedaid reisimuljeid väljendab ta poemis „Saksamaa, talvemuistend“, mis ilmus aastal 1884 kohati peagu jämedalt sensuaalse luuletuskogu „Uued luuletused“ (Neue Gedichte) lisana. „Saksamaa“ on „Uued luuletused“ geniaalseim satiir, mis saksa keeles kunagi on kirjutatud. Heine satiirilised võimed saavutavad siin oma haripunkti. See on vormiltki äärmiselt teravate piirjoontega, haruldaselt rütmikas ning meloodiline teos. Heine oskas väga oluliselt tabada saksa tolleaegse poliitika loomust ning esile tõsta tüübiliselt saksaalisi jooni, mis pole lakanud olemast veel tänapäevalgi.

Et Heine teoste levitamine Saksamaal täiesti keelati, kasvab järjest kirjaniku aineiline kitsikus. Väga teretulnud

on Prantsusmaa valitsuse poolt talle kui revolutsiooni vaimsele edustajale määratud pension, kuid see pole siiski küllaldane võõrsil elamiseks. Ühtlasi muutub tervis järjest halvemaks. 1848. a. maikuus peab Heine raske seljaüdihaiguse tõttu lõplikult voodisse heitma ja sinna, oma „madratsihauda“, jääb ta kaheksaks aastaks. Neis tingimustes on arusaadav kirjaniku loomingu lõppajajärgu sünge meeoleolu, mida kajastavad kõigepäält poeem „Atta Troll“ (1847), luuletuskogu „Romanzero“ (1851), „Pihtimused“ (1853—1856) jt.

„Atta Trolli“ nimetab Heine kirjandusliku romantismi luigelauluks. Näidates toore tegelikkuse võitu kujutluste ja fantaasia üle, oli see kirjutatud saksa umbunud romantilise luule naeruvääristamiseks.

„Atta
Troll“

„Romanzeros“ esineb Heine viimse ajajärgu luule paremik. Maailmavaatelt tähendab see kogu tagasipöördumist juutlusse ja isikulise jumala tunnustamist. Järelsõnas ütleb luuletaja, et meie hing tõrgub õigusega tunnustamast isiksuse hävimist; lugeja lohutugu — on olemas edasikestvus pärast surma. Heine ei suuda ainult mõista, kuidas kõike juhtiv kõrgeim olend võib lasta inimesi nii tohutul määral kannatada.

„Roman-
zero“

Mida enam Heine elu läheneb lõpule, seda rahutumaks ning ahastuslikumaks muutub ta meeoleolu ja seda tasa-kaalutumaks ta loomingu. Sellest hoolimata jääb luuletaja elu lõpuni vaimukaks ning teravmeelseks. Ta sureb, kannatades kohutavaid kehalisi piinu, 17. veebruaril a. 1856 Pariisis ja maetakse kõigi isamaata vabadusvõitlejate ning maapagulaste kalmistule — Montmartre'i jalale.

Heine alustas oma kirjanduslikku loomingu romantikuna. Algusest pääle oskas ta meisterlikult kasutada rahvalaulupärast lihtsat vormi, mida ta arendas äärmise voolavuse ning nõtkuseni. Läbivaks päämotiiviks on Heine nooruslühirikas, aga ka väljapaistvalt veel hiljemgi, õnnetu armastus, mille tõlgitsus kaldub tunduvalt sentimentaal-

susse. Maapao-aastail tungivad esile ühiskondlikud huvid, terav intellektuaalsus, eneseiroonia ja -kriitika.

Ainestikult on Heine lüürikas suurtes joontes eraldatud kaks pääliiki: armastus- ja maailmavalulüürika. Armastuslüürika esineb kõige täielikumal kujul „Laulude raamat“, millega Heine on astunud maailmakirjanduse suurimate lüürikute hulka. Selles luuletuskogus elustub veel kord kõige eredamalt vana romantika nõiduslik maailm. Luuletaja manab esile keskaegseid linnu, gooti kirikuid, muinasjutulisi kuuvalges metsi. Elustuvad ka põhjamaade rahvausu, kreeka mütoloogia ja ristiusu fantaasia ebamaiselt luulelised olendid. Aga ühtlasi liitub selle kõigega ebakõla tunnetus — tungib esile vastuolu unistuslike kujutluste ja eluproosa vahel. Luuletaja ei saa täiesti irduda tõelisusest ka oma veetlevimate romantiliste ideaalide puhul, ta süda on „murdunud keskelt pooleks“. „Laulude raamat“ on erakordne kontrastide raamat. Alatasa vahelduvad selles rõõm ja valu, naer ja tõsidus, südamlikkus ja künism, ilu ja näotus.

Lihtsa, aga sugestiivseks viimisteldud sõnastuse tõttu on väga paljud luuletused „Laulude raamatust“ saanud kauget üle algkeele piiride üldtuttavaiks. Meiegi kirjandusse on korduvalt tõlgitud luuletusi nagu: „Du bist wie eine Blume“, „Ein Fichtenbaum steht einsam“, „Auf Flügeln des Gesanges“, „Ich weiss nicht, was soll das bedeuten“, „Leise zieht durch mein Gemüt“ jpt.

„Laulude raamatus“ esinevad ilmekalt kõik Heine luule tunnused: alaline värskus, hoolimata aine kitsapiirilisusest, luulelise nägemuse teravus, tõepärasus ja varjundiküllus, stiililt erisugune peen lihtsus, mis pääseb täiel määral mõjule Heinele eriomastes kahestroofilistes lühiluuletusteski. Heine lüürika on ses kogus tähelepandavalt rikas loodussümbolika poolest. Stiilikujundeilt on eriti iseloomulikud külluslikult ning haruldase osavusega varieeritud kordused (anafoor, epifoor, annominatsioon, siseriim, refrään), antitees, ootamatu ning üllatuslik epiteet, uudselt

tuletatud liitsõnad, rikkalik loodushääle jäljendus jt. Sageli aitab veel mõjukust tõsta luuletuste rõhukalt puñteeritud lõpp, mida Heine tavaliselt saavutab üllatusliku mõttekäänu, ootamatu sõnavaliku või mõttekäigu järsu katkestamisega. Väga erksa muljete ning tundevarjundite tõlgitsejana on Heine kaugelt ületanud saksa vanaromantismi piirid. Teda peetakse õigusega moodsa impressioñismi esivõitlejaks.

Byroni kõrval on Heine maailmakirjanduses tähtsaimaks maailmavalulaulikuks. Vastuolude tunnetamine vanade uskumuste ning kommete ja kriitilise mõistuse ning teaduslike saavutuste vahel, kahju purunenud illusioonidest on päämiselt muude enam isikuliste seikade kõrval Heine maailmavalu põhjustajaiks. Luuletaja tunnustab küll tõelisust, kuid ei suuda kunagi sellega täiesti leppida. Maa-pao-aastail muutub Heine pessimism järjest süngemaks ning võtab kõige teravama satiiri kuju.

Heine intellektualistlik-romantilises ning iroonilises luules saavutab romantiline subjektivism oma äärmuse. Sotsiaalsete huvide tekkides ületab see aga oma kitsad piirid, ennustades uut ajajärku. Kui saksa romantiline luule rajanes päämiselt rüütellikusele ning vagatsemisele, siis sai Heine sellest varsti üle. Tema luule valdavaks juhtmotiiviks on inimsus.

Lüürika kõrval ei saa vaikida Heine proosast. Mitmekõitelises „Reisipiltides“ lõi Heine moodsa vaimuka veste ja esseestiili, mis virtuooslikult ühendas ajakajalisi teravmeelsusi üldinimlike meeoludega. Uudset käsitlust ning teravalt eritlevat vaimu osutavad ka mitmed Heine kunsti-kriitilised tööd.

Terava võitlusinimesena pole Heine Saksamaal viimaste aegadeñ leidnud täit tunnustust. Mujal aga on Heine lüürilise luulekunsti stiilivirtuoosina ning inimsuse propageerijana olnud saksa XIX sajandi levinumaks ning meelivaldavamaks kirjanikuks.

Meile on Heine olnud lähem kui ükski teine käsiteldud

suurromantikuist. Tema lüürika vastu on huvi tuntud juba ärkamisajast alates. Varasemaid Heine ümberistutajaid ning tõlkijaid eesti keelde on Fr. R. Kreutzwald, L. Koidula ja C. R. Jakobson. Tuntud on ka järelromantikute K. E. Söödi, J. Tamme ja A. Haava Heine-harrastus. Neist on eriti viimane oma algupärasesse lüürikasse vastu võtnud Heinele iseloomulikku motiivistikku kui ka stiili- ja kompositsioonelemente. Lemmikluuletajaks on Heine olnud ka Juhan Liivile. Uusimaid ning täpsemaid Heine-tõlkijaid on meil Jaan Kärner („Valik luuletusi“, 1934) ja Ants Oras (poeem „Saksamaa“, 1935).

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrata tähtsamate romantiliste lüürikute esinemise aeg ja päteosed!
2. Iseloomustada Byronite suguvõsa ja jälgida pärivuslikke omadusi Byroni iseloomus!
3. Kuivõrd leidub Byroni teoseis eluloolisi sugemeid?
4. Iseloomustada nn. baironlikke kangelasi!
5. Mis tingib Byroni erilise väljapaistvuse romantiliste lüürikute keskel?
6. Jälgida Byroni mõju teistesse romantikuisse!
7. Määrata romantiliste lüürikute tähtsamad ainete-alad!
8. Määrata romantiliste luuletajate iseloomu pääjooned ja võrrelda neid!
9. Määrata romantiliste luuletajate maailmavaate ühis- ja erijooned!
10. Jälgida tähtsamate elulooliste seikade mõju loomingusse!
11. Anda ülevaade romantilise lüürika päämotiividest!
12. Milliste maade vastu tundsid romantikud erilist huvi ja mispärast?
13. Milles avalduvad, nii üksikult kui ka üldiselt võttes, romantiliste lüürikute põgenemine tõsielust ja eluvõõrus?
14. Milles avalduvad üksikute romantiliste luuletajate lähenemiskatsed tõsielule?
15. Jälgida kontraste romantiliste luuletajate iseloomus ja loomingus!
16. Jälgida täpsemalt Heine mõju eesti kirjanduse üksikute autorite loomingus!
17. Võrrelda Byronit ja Heinet!

18. Üldjoontes iseloomustada romantilist lüürikat (ainevalikult, motiivistikult, põhimeeleolult, stiililt) ja määrata selle tähtsamad eriliigid!

3. Puškin.

A. Ülevaade elust ja loomingust.

Vene suurim luuletaja Aleksander Puškin, kelle avar looming on suutnud enesesse mahutada kõik vene hinge mitmekülgsed avaldused, sündis Moskvas 26. mail 1799. Ta põlvnes isa poolt vanast bojaaride soost, ema poolt abessiinlasest Ibrahim Hannibalist, keiser Peeter Suure omaaegsest soosikust, kellelt ta päris oma aafrikaliku välimuse kui ka lõunamaiselt elava ning kirgliku iseloomu.

Koduse hariduse sai Puškin peagu täielikult prantsuse keeles, mis tal varasemas nooruses kujunes otsekui emakeeleks. Kes tal siiski ei lasknud katkestada sidemeid vene eluga, oli eriti ta amm Arina Rodionovna, kellesse Puškin oli kiindunud kogu eluaja ja kelle ta tegi kuulsaks oma luules. Arina Rodionovna oli väga osav vene rahvajuttude ja -laulude esitaja, millede kuulamine jättis elava fantaasiaga poisisse sügavaid jälgi. See oli teretulnud vastu-

A. Puškin

kaaluks prantsuse kirjanduse mõjudele, mida ta ammutas juba üheksandast eluaastast päale otse kirgliku hooga. Nii tutvus ta juba varakult prantsuse klassikutega XVII sajandist, nagu Molière ja Lafontaine, XVIII sajandi entsüklopedistidega jt. Nende mõjul omandas Puškin varakult hää kirjandusliku maitse ja vaimse küpsuse, milleks aitas silmapaistvalt kaasa ta isiklik tutvumine vene tolleaegsete parimate kirjanikega nagu Žukovski jt., kes sageli külastasid ta isamaja.

12-aastaselt astus Puškin Tsarskoje Seloo lütseumi, mille eesmärgiks oli kõrgema seisuse lapsi ette valmistada „riigiteenistuse tähtsamaile ameteile“. Puškin polnud eriti usin õppija, õpetus ise polnud kuigi põhjalik; aga mida tuleb hinnata, oli õpilaste võrdlemisi suur isetegevus, eriti kirjanduslike katsetuste alal. Puškini anne tuli siin peagi ilmsiks ja veetles teda muretult loomingule anduma. Ta tootis siin ohtrasti sisult enamasti anakreontilist laadi kergeid, voolavaid ning vaimukaid värsse, milledes ilmselt avaldusid ta tolle aja lemmikkirjanike Voltaire'i jt. mõju. Vene kirjandusest haarasid teda eriti Žukovski ja Karamzin.

Hoolimata valdavaist kõrvalhuvidest, õnnestus Puškini 1817. aastal lõpetada lütseum kaardiväeohvitserina, mille järel ta sai ametniku koha välisministeeriumis. Asunud Peterburi, laskus ta oma loomuse täie kirega päälinna seltskonnaelu keerisesse, mille huvikeskuseks olid enamasti pillavad lõbutsemised, armulood, intriigid, duellid. Puškin sai päälinna seltskonnas pääle muu eriti kuulsaks löövate epigrammide tegijana. Ta jätkas siiski ka oma kirjanduslikku loomingut, võttes elavalt osa Peterburi kirjandusliku ühingu „Arzamas“ tegevusest. Teda haarasid tollal ühtlasi rohkesti levinud poliitiliste salaseltside liberaalsed ideed. Ta oli näiteks talupoegade pärisorjusest vabastamise veendunud pooldaja ja jäi selleks kuni elu lõpuni.

Mõned Puškini vabameelsed luuletused, eriti ta teravad epigrammid, äratasid mõnedes kõrgemais ametnikes

ägedat pahameelt ja põhjustasid ta saatmist 1820. a. provintsilinna Jekaterinoslavi kindral Inzovi kantseleisse. Tugevasti külmetunud, sõitis ta säält varsti tervise ravimiseks Kaukasusse, peatudes ka Krimmis, kus teda esmakordselt tutvustati Byroni loominguga, mis Puškinit niivõrd haaras, et ta jäi aastaiks selle mõju alla. Puškin paranes ja sai oma reisil rohkesti uusi muljeid, mis hiljem kajastusid ta loomingus. Tagasi pöördudes tuli Puškinil asuda Bessaraabiasse Kišinevi linna, kuhu kindral Inzov oli vahepeäl üle viidud. Hiljuti alles Türgimaa alt vabastatud, oli linn võõramaine ja elanikelt ning kombeilt eriti mitmekesine. Kuigi Puškin oli säält ängistatud intelligentse seltskonna ja sõprade puudumisest, rikastas seegi uus miljöö ta elamusi ning loomingut. Siit sai ta näiteks inspiratsiooni oma kuulsale poemile „Mustlased“ (1824, ilmunud 1827).

1823. aastal õnnestus Puškinil üle minna Odessasse, mis oli tunduvalt kultuursem ning euroopalisem. Oma teravate epigrammide pärast sattus Puškin siingi varsti ülemusega vastuollu ja saadeti järgmise aasta augustis Pihkva kubermangu oma ema mõisasse Mihhailovskojesse maapakku, kuhu tal tuli jääda kaheks aastaks. See aeg kujunes kirjanikule kõigi pettumuste kiuste eriti hüveliseks. Kirjanik pääses siin jälle kokkupuutesse ehtsa vene eluga, huvitus sügavasti emakeelest, rahvaluulest ja kodumaa minevikust. See kõik tõi kaasa sisemise pöörde, milles Puškin küpses tugeva omapäraga rahvuskirjanikuks. Üksinduses andus Puškin innuga lugemisele, et täiendada oma poolikut haridust. Tema lemmikautoriks kujunes nüüd Byroni asemel Shakespeare, kellelt ta muuseas sai äratust oma ajaloolise draama „Boris Godunov“ (1825, ilmunud 1830) kirjutamiseks, millise juba täiesti objektiivse ning küpse teosega ta jättis seljataha oma nooruse subjektiivse tormlemis- ja tunglemisajajärgu. Mihhailovskoje-periood oli üldse väga viljakas: siin andis luuletaja lõpliku kuju poemile „Mustlased“, kirjutas rahva-

luulelisi kunstmuistendeid, kus esimesena oskas tabada vene rahvaluulele omast väljendusviisi ja tooni, alustas Peeter Suure aega kujutava jutustuse „Peeter Suure neeger“ kirjutamist, mille kangelaseks on autori esivanem, Peeter Suure neeger Hannibal, lõi hulga esmajärgulisi elamusküllaseid lüürilisi luuletusi ja suure osa oma päätteosest, värssromaanist „Eugen Onegin“. Neis ei vabane ainult Puškin, vaid tema kaudu kogu vene kirjandus lõplikult võõraste mõjude alt, et iseseisvalt ning juba tugevat omapära sisaldades edasi areneda.

1826. aastal vabastas äsja troonile astunud keiser Nikolai I juba kuulsaks saanud luuletaja maapaosundusest ja lubas hakata ise ta tsensoriks. Puškin tervitas vabadust vaimustusega, aga ta õnn ei olnud eriti pikk. Järgnevad aastad (1827—1830) ta elus olid täis rahunust, otsinguid ning loomingupinget. Ka piinab luuletajat mälestus ta „mõttetuis pidutsemistes ja hävitavas vabaduses“ veedetud noorusest (luuletus „Mälestus“, 1828). Sellest ajast on pärit ainult üks ulatuslik teos, poeem „Poltava“ (1829).

1829. aastal näeb Puškin veel kord Kaukasust, kuna ta astub tegevasse väkke Türgi rindel, et võtta osa retkest Erzerumi. Teekond lõunasse ja tagasi ning sõjaseiklused pakuvad rohkesti vaheldust, tõstes meeleolu ning loomingu viljakustki. Tagasi tulnud, veedab Puškin 1830. a. sügise talle isa poolt kingitud perekonnamõisas Boldinos Nižni-Novgorodi kubermangus. See oli luuletajale viljakaim ajajärk, kus ta looming saavutas suhteliselt oma suurima külluse. Siin valmisid ta draamad „Mozart ja Salieri“ (1832), „Ihnus rüütel“ (1836), siin lõpetas ta „Eugen Onegini“ (1823—1831), lõi rea kauneid lüürilisi laule ja kirjutas hulga jutustusi.

Juba mõni aasta varem oli Puškin Moskva seltskonnas tutvunud iluduse Natalia Gontšaroviga, kellesse ta armus. 1831. aastal nad abiellusid. Puškin lootis abielus lõplikult pääseda nooruse rahunustest ning kõige tõsisemalt pühenduda oma kirjanikukutsele. See lootus kahjuks ei täitu-

nud. Ta asus elama Peterburi, aga siin hakkas teda peagi häirima liialdavalt lõbutsev seltskond, kelle vastu ta naine tundis elavat huvi, ja alalised rahamured.

Puškin võttis enesele tõsise teadusliku ülesande kirjutada Peeter Suure ajalugu. Arhiivides töötades hakkas teda seejuures eriti huvitama Pugatševi mäss, mille kohta ta andiski välja eriuurimuse. „Pugatševi mässu ajaloo“ eeltöödest kasvas välja Puškini ulatuslikum jutustus „Kapteni tütar“ (1833). Selles, samuti jutustuses „Padamand“ (1834), loob Puškin kõikumatud alused vene proosale. Samast ajajärgust on veel pärit jutustus „Dubrovski“ (1833, ilmunud 1841), hulk esmajärgulist lüürikat, draamaatilisi katkendeid, muinasjutte värssides ja luuletaja suurejoonelisim poem „Vaskratsanik“ (1833, ilmunud 1837).

See oli küpse ning geniaalse kirjaniku süvenenud looming, mille omapära siis veel ei osatud hinnata. Päälinna kõrgem seltskond kaldus üldse kaugelt enam hindama auaastmeid ja rikkust kui suurt kirjanduslikku annet. Luuletaja väljapaistev vaimne iseseisvus ja julge avameelsus äratasid koguni pahameelt ja õelaid intriige, mis lõpuks ahvatlesid luuletaja katastroofini. Solvatud inetuist kahtlustustest oma naise ja diplomaat Georges Charles d'Anthès'i suhete kohta, kutsus Puškin viimase kahevõitlusele ja sai raskesti haavata. Paar päeva hiljem, 29. jaanuaril 1837 luuletaja suri. Ta põrm viidi ta kodumõisa Mihhailovskoje lähedal olevasse Svjatogorski kloostri. See oli vene rahvale suur kaotus, sest suur kirjanik oli alles oma võimete haritipul, pinevil vaimseist jõududest ning loomingutahttest; ta oleks võinud anda veelgi hinnatavamaid ja monumentaalsemaid teoseid, kui ta oli andnud seni.

B. Puškin luuletajana.

Puškini esimeseks tähelepanu äratanud teoseks on poem „Ruslan ja Ludmilla“ (1820), mille kirjutamist ta alustas juba lütseumiõpilasena. Sellega algas Puškini kirjanikukuulsus.

Puškini noorusluules kajastuvad silmapaistvaimalt need prantsuse kirjanduse mõjud, kus domineerib nooruse, armastuse ja hetkerõõmude ülistus. Lõuna-Venemaal rännates ja Byroni teostega tutvudes on Puškin vallutatud Venemaalegi tunginud baironismist. Byroni uhked demonlikud kangelased, kättemaksuhimulised, täis küünilist uhma ja heroilist pettumust, tunduvad ülekohtuselt maa-pakku saadetud luuletajale uues eksootilises miljööös eriti südamelähedastena. Teostes „Kaukasuse vang“, „Bahtšisarai purskkaev“ ja „Mustlased“ avaldub Byroni mõju kõige silmapaistvamalt. Puškin jääb siiski tunduvalt tagasihoidlikumaks, tõsielule lähemale.

Poemiga „Mustlased“ lõpeb Puškini loomingu esimene, romantiline ajajärk. Poemi lõpposa tähendab juba ideelist ülesaamist Byroni uhke isiksuse ideaalist. Siitpääle algabki Puškini loomingu uus, rahvuslik-realistlik suund. Selle parimad värsivormilised teosed, mis vene kirjandusele andsid oma avara omapära ning küpsusega kindla aluse, on romaan „Eugen Onegin“, ajalooline poem „Poltava“, draamad „Boris Godunov“, „Mozart ja Salieri“, „Ihnus rüütel“ jt.

„Eugen
Onegin“

„Eugen Onegin“ on Puškini loomingu kõige tähtsam. Seda võib pidada vene rahvusliku romaani rajajaks ja puhtkunstiliseltki erakordseks saavutuseks. Romaan kujutab satiirilises valguses vene aadliseltskonna elu ja kombeid möödunud sajandi 20-ndail aastail. Nimikangelane on tollal moes olnud vene baironist, kelle eeskujuks tuleb pidada eeskätt Don Juani samanimelisest Byroni teosest. Eugen Onegin küllastub varakult elunaudingust ja keeldub neist. Ta loomupärane vaimukus tõstab ta üle oma aja seltskonnast, aga ta jääb ikkagi oma pinnaliste ja süsteemita teadmiste tõttu poolharitlaseks, kellel on võimatu süveneda millessegi tõsisemasse. Tegevusetuses ning igavuses ta muutub apaatseks ja teeskleb sügavat pettumist kõiges. Ümbritsevasse seltskonda ta suhtub kõrgi üleoleku ja põlgusega. Aga sama seltskonna tühised arvamused on talle

siiski väga tähtsad. Mida Oneginis võib hinnata, on ta rahulolematuse elu välise hiilguse ja tühisusega. Ta oleks parem, inimlikum ning lihtsam, kui see oleks võimalik. Kannatajana ei puudu tal ka autori sümpaatia.

Vastandiks Oneginile on poemis mõisnik Vladimir Lenski, tüübiline nooruslikult naiivne romantik ja luulest, inimsusest, vabadusest ning kõigest üllast tuliselt vaimustunud idealist, kelles Puškin tuletab osalt meelde iseennast lütseumipäevil. Vastanditena tunnevad nad teineteise vastu elavat huvi, saavad sõpradeks ja sõidavad koos naabermõisnik Larini mõisa, mille oma aja tüübilist olustikku luuletaja muide kujutab väljapaistva konkreetse ja ilmekusega. Sääb on kaks tütar — Lenski mõrsja, punapõseline ning elurõõmus Olga, ja kalbe, unistlev ning tundlev Tatjana, kes armub Oneginisse. Elust pettunud, teeseldud üllas poosis teatab Onegin Tatjanale, et ta tema tunnete ei saa vastata. Peagi puruneb ka sõprus Lenskiga, keda solvab Onegini naljatlev kurameerimine Olgaga ballil. Teostub kahevõitlus, mis lõpeb Lenski surmaga. Onegin läheb enese lohutuseks reisima. Mõne aja möödudes kohtab ta päälinnas uuesti Tatjanat, kes on vahepääl abiellunud ja muutunud peeneks seltskonnadaamiks. Onegin armub omakorda Tatjanasse, kes aga jääb truuks oma mehele.

Tatjanas on kirjanik andnud ühe kauneima, paljude poolt ihaldud ideaalse vene naise kuju, kel on eriti siiras ning puhas tundemaailm, tervikuline ning iseseisev loomus. Ta on ühtlasi usutav, konkreetne ning eluline.

„Eugen Onegin“ on imesteldavalt kerges ning veetlevas vormis antud peenelt-realistlik sõnamaaling, sisult haruldaselt tunde- ja mõtterikas, elav ja harmooniline. Kahtlemata on see Puškini suurim teos.

Poemis „Poltava“ kujutab Puškin ajalooliselt kuulsa „Poltava“ sat lahingut Peeter Suure ja Rootsi kuninga Kaarel XII vägede vahel, ühtlasi ka Mazepa reetmist. Kujutus on jõuline ja suurejooneliselt lihtne ning tabav. See on vene

kirjanduse klassilisimaid palasid. Kunstiliselt õnnestumisel on eriti väljapaistev Ukraina öö ja Poltava lahingu kirjeldus.

„Boris
Godunov“

Tähtis koht Puškini loomingus on ka värssdraamal „Boris Godunov“, mis kujutab Vene ajaloo ühe huvitavama järgu, nn. „segase aja“ erakordseid sündmusi. Puškin rajas oma töö iseseisvale ajalooliste allikate uurimisele, näitas silmapaistvat süvenemisvõimet ning andis seega puhtajaloolisestki seisukohast väärtusliku teose.

„Mozart ja
Salieri“

Oma järgnevais draamades „Mozart ja Salieri“, „Ihnus rüütel“ jt. kujutas Puškin üldinimlikke tüüpe. Inimlike kirgede ning tunnete kujutamisel avaldab luuletaja neis sügavat hingeelutundmist. Neis on arenenud eriti väljapaistvaks luuletaja võime väheste sõnadega ütelda palju. Sisulise tihedusega liitub ka väljenduslik intensiivsus ning mõjukus.

„Vask-
ratsanik“

Puškini viimne suur poem „Vaskratsanik“ käsitleb jälle kirjaniku lemmikainet — Peeter Suurega seoses olevaid küsimusi. Teemaks on siin nimelt vastuolu Peeter Suure rangete hiigelreformide ja nende all kannatava lihtkodaniku vahel. Lihtne väike ametnik Eugen unistab Peetri rajatud uues päälinnas vaiksest perekonnaõnnest. Aga ta armastatud tüdruk upub Peterburi 1824. a. suures veeuputuses. Vapustusest hullunud Eugen näitab Peetri monumendile raevuhoos rusikat, aga põgeneb siis hirmunult, tundes vaskset ratsanikku kihutavat enese jälil. Luuletaja tunneb ohvreile nähtavasti kaasa, aga ta ei õigusta nende nurinat, sest ühes nende hävinguga teostus riiklik uuestisünd kogu vene rahva hüvanguks.

Poemis on eriti suurejooneliselt õnnestunud uue päälinna ja veeuputuse kirjeldus. Oma sisuliselt tiheduselt ning viimisteldud kunstipärasuselt võib „Vaskratsanikku“ pidada Puškini parimaks poemiks. Ühtlasi sisaldab see õige silmapaistvalt vene kirjanduse tulevikusuundi. Valitsejate kangelaslikkus lihtkodanike kannatuste arvel on valdavalt olnud vene hilisema kirjanduse huvikeskuseks.

Tähtis koht Puškini loomingus on ka tema lüürikal, mille haruldane siirus ja omapära on vene luules ületatud. Varem kui muudes luuleliikides saavutab ta siin juba 1820. a. paiku täieliku iseseisvuse. Mis ta lüürikas kõigepeält haarab, on selle erisugune reibas elurõõm, mis heletab ta elegeiategi kurbust. Luuletaja oskab hinnata kannatuste väärtust ja surmgi ei kohuta teda, sest teda lepitab mõte, et loodus jääb endises ilus särama üle ta haua (luuletus „Stroofe“, 1829) ja et järgnevad põlved võivad rõõmsalt elu jätkata. Puškini luulet iseloomustab seega suur egoismivaba häätahtlikkus kogu elu vastu.

Puškini lüürikas sagedaimini esinevaiks üldteemadeks on armastus ja loodus. Ta armastuslüürikas on kirge ning tundesööste, mille äärmusi aga ikka suuresti pehmendab talle omane õrnus ning südamlikkus. Nagu Byronil on ka Puškinil hulk pühendusi sõpradele ja sõbrannadele, mis avaldavad luuletaja vankumatut truudust sõprusele ja on tulvil talle iseloomulikku hääsoovlikkust. Loodusluules tõlgitseb luuletaja Vene looduse omapära kogu selle avaras mitmekesisuses haruldase piltlikkuse ning unustamatu sugestiivsusega. Mainigem siin ta rohkem loodusluulest ainult mõned tähelepandavamad luuletust, nagu „Sügis“ (1830) ja „Kaukasus“ (1829), mis leiduvad ka eestikeelses tõlkes.

Küllalt tähtis koht Puškini luules on ka mõttelüürikal. Korduvalt väljendab ta oma vaateid luuletaja kõrge kutsumuse ja luule mõtte kohta. Üheks tema tähtsamaks mõtteks on, et luuletaja peab olema oma loomingus vaba ning iseseisvalt määrama oma tee, hoolimata mõjustustest väljastpoolt, et luuletaja peab olema „ise oma kõrgeim kohus“ (luuletus „Poeedile“, 1830). Puškini arvates sisaldab iga tõeline luule juba iseenesest suurt, inimest üllastavat jõudu, mistõttu iga tendentsliku või didaktilise sihi taotlus on luules liigne.

C. Lõppvaatlusi.

Pärilikkuse lõunamaine element, juurdumine Venemaa oludesse ja pärimustesse, sügav kaasaelamine Lääne-Euroopa kultuurisaavutustele on luuletajas ühendanud erisuguseid — lõuna, ida ja lääne sugemeid, mis aga õnneks annavad nii ta isiksuses kui ka loomingus haruldaselt avara ning harmoonilise sünteesi. Elu avar mõistmine kasvatas ta siirast loomingut nii laiuse kui sügavuse sihis ja andis talle võimaluse vene kirjandust seniületamatult rikastada. Puškini loominguga algab vene kirjanduses uus aeg. Iganevad lõplikult sääl valitsenud väärklassiline paatos, liialdatud sentimentaalsus ning romantika ja avaneb rahvusliku loomingu omapärane ja iseseisvalt suunatud tee.

Puškini loomingus võiks uudusena siinkohal pälvida veel erilist tähelepanu selle erakordselt õnnestunud keel, mille väljenduslik külg on alati hoolitsetult puhas igast ebaselgusest ja udususest, veetlevalt hääkõlaline ja siiski ühtlasi väga lähedane lihtsale rahvakeelele. Puškin päästis ühtlasi vene kirjanduse sääl lokanud slavismidest. Nagu oma teoste sisus ja vormis, nii oskas Puškin ka puhtkeelisel alal luua meeldivat ühtsust, koorida välja võltsi, kunstlikku, liialdatut ja asendada seda kõige sellega, mis keeles on omapärast, tervet ning tuumakat.

Kuid Puškini tähtsust ei tule hinnata mitte ainult vene kirjanduse, vaid maailmakirjandusegi avaramais mõõtudes. Püsivamat huvi on äratanud eriti ta lüürika ja „Eugen Onegin“, mida on pääle Euroopa suurrahvaste keelte tõlgitud ka tšehhi, poola, serbia, taani, rootsi, ungari, soome ja suurelt osalt ka eesti keelde. Puškini loomingut võib tänapäeval lugeda juba vähemasti 85 keeles, mis on tunnustuseks ta püsivale ning laiale populaarsusele. On küllalt neidki, kes temalt lääne-euroopa kirjanduses omakorda on ammutanud viljastavaid mõjusid.

Eestis on vanemad põlvned võinud Puškinit lugeda enamasti algupärandis. Tänapäeval on juba teravamast vajadust

Puškini loomingu eestinduse järele. Parimad tõlked — „Kapteni tütar“ (A. Kurlentsilt, 1931) ja „Valik luulet“ (A. Oraselt, B. Alverilt, H. Talvikult ja P. Viidingult, 1936) ongi ilmunud alles viimaseil aastail. Varasemas, järeloomantilisest kirjandusest on Jakob Tammel silmapaistvamaid teeneid Puškini värsivormiliste teoste tõlkimises möödunud sajandi 80-ndate aastate keskpaiku.

Kõrgeväärtusliku klassikuna, kunstiväärtusliku realismi rajajana ja rahvusluuletajana on Puškin vene kirjanduse põhivaraks ning edaspidise arengusuuna näitajaks. Aga maailmakirjanduseski on ta avarale loomingule alaliseks kindlustatud püsiv ning auväärne koht.

II. UUSROMANTISM ¹⁾.

Möödunud sajandi keskel, täpsemalt juba 40-ndaist aastaist alates, oli kirjanduses valitsema pääsenud realism oma suurte ja maailmakuulsaks saanud kirjanikega nagu Balzac, Stendhal, Flaubert, Maupassant, Daudet (Prantsusmaal), Thackeray, Dickens (Inglismaal), Gogol, Turgenev, Dostojevski, Tolstoi, Tšehhov (Venemaal), kellede kaudu realistlik romaan tõusis esialale. Sajandi teisel poolel hargnes realismist veel üks kõrvalharu — naturalism, mis Zola hiigla romaanitoodangu ja teooriate mõjul valitses peagu kuni sajandi lõpuni ja milles tuleb näha realismi viimset ägenemist.

Kuid realismi niiviisi oma kõrguse tipul olles hakkas paralleelselt arenema teist laadi suund kirjanduses ja ka kunstis, alguses vähe tähele pandud ja nagu kõrvalisena elutsev, kuid vähehaaval paisudes ning levides, kuni see XIX sajandi viimsel aastakümnel ja XX-nda esimesel oli omakorda saavutanud valitseva seisukoha Euroopas. See

¹⁾ Kirjutanud Joh. Aavik.

uus suund jaguneb mitmeks alavooluks, milledele hiljem on antud ühine nimetus uusromantism. Selle ühise nimetuse tingib kõigepäält üks neile ühine tunnus: need olid põhiolemuslikult erinevuses eelmisest voolust — realismist — ja seisid sellega mitmeti vastuolus, ühtlasi teataval määral meenutades möödunud sajandi algul valitsenud romantismi.

Mis on selle uue voolu lähemad tunnused ja mis põhjustas selle tekkimise?

Uusromantismi lähemad tunnused

Raske on nii heljuvate mõistete ja päälegi iga kirjjaniku-individuaalsuse juures erinevalt kujunevate nähtuste defineerimine, kui seda on kirjanduslikud voolud, seda enam uusromantismi puhul, mis on nii mitmepalgeline ja, nagu öeldud, nii mitmeks alavooluks hargnev. Siiski võiks selles näha vähemalt üht ühist tunnust, kuigi mõnd selle hilisemat alavoolu ei saa täiesti viia sellegi tunnuse alla. See on järgmine. Kui klassitsismi põhiolemus oli üldiselt selgus ja harmooniline proportsioon, romantismi ideaaliks luuleline ilu, realismi omaks elutõde, siis uusromantiliste voolude püüdesihiks võib lugeda kunsti. See on tunnus, mis kõigile ta eri esinemiskujudele näib olevat iseloomustavalt omane.

Ent kunst avaldub enne kõike aine väljatöötuses, selle vormis. Seepärast pole uusromantismile üldiselt nii tähtsad mitte teose aine ja sisu, vaid vorm. Sest vorm, väljatöötus, käsitlusviis on see, mis moodustab kunstiteose, mitte aine ja sisu. Kunstipärase käsitluse ja vormiga võib ka vähetähtsa ja päältnäha tühise aine juures kujuneda väärtuslik teos.

Tähtsa osa kirjandusteose vormist moodustab stiil. Ja tõesti, ei kunagi enamalt, ei üheski eelmises kirjanduslikus voolus ole sel määral harrastatud stiili, selle varjundirikkust ja ilu. Stiil viidi äärmise peenuseni, selle võimeid ja võtteid laiendati. Püüti väljendada väljendamatut, ebamäära, kõige heljuvamaid meeolusid. Selles stiilis omandas iga üksik sõna, koguni sõna häälikuline

kuju suure tähtsuse, sest ka viimane pidi kaasa mõjuma teatava mulje või meeoleolu edasiandmiseks. Taoteldi uusi võrdlusi, haruldasi epiteete, julgeid metafoore. See nii teadlik peenusekultus andis sellele stiilile sageli midagi otsitut, peenutsevat ja ebaharilikku. See muutus vahel mingisuguseks stiiliks stiili pärast ehk stiilitsemiseks. Ühenduses aine ja sisulise külje realistliku tähtsuse vähenemisega viis see mõnede juures stilisatsioonile ja dekoratiivsusele, s. o. kujutatava asja või nähtuse ilme liialdamiseni, lihtsustamiseni või moonutamiseni teatava välise puhtvormilise efekti saavutamiseks.

Nõnda osutub — paradoksaalne nähtus —, et see vormikultus viis kahele otse vastakale tulemusele: ühelt poolt vormi äärmise täielikkuse ja peenuse taotlemisele, teiselt poolt ka selle lodevusele, muhenemisele, lohakusele, virilusele, mida viimast õigustati äärmise vabaduse ja individualismi nimel. Sest samuti kui romantism omal ajal püüdis lõhkuda klassitsismi liiga kitsaks ning šablooniliseks muutunud vormi kammitsaid, nii armastas uusromantism näkku lüüa ning ignoreerida realismi kainet ja mõistlikku korralikkust ning loomulikkust kompositsioonilises ehituses ja stiililises väljenduses.

Üldse tekkis vaade, et kunst on ülim nähtus ja väärtus inimkonna kultuuris; seepärast peeti kirjanduslikus teoses selle kõrval kõiki muid külgi ja printsiipe, nagu moraali, ühiskondlikku tendentsi jne., teisväärseiks ja kõrvalisteks. Kunst pühendab kõik; ka kõige ebamoraalsema sisuga teos saab, nii arvati, väärtuslikuks, kui ta annab kunsti mõõdu välja. Seepärast kirjanik oma teost luues ei tarvitse pidada mingeid muid vaatekohti silmas ega taotella muid sihte kui kunsti omi. Seda põhimõtet väljendatakse rahvusvaheliseks saanud prantsuskeelse ütlusega *l'art pour l'art* (loe: laar pur laar), s. o. „kunst kunsti pärast“, mõeldes selle all eriti vormipeent, aga muis suhteis ükskõikset, nii-ütelda amoraalset kunsti, milles tuleb imestella ja nautida rohkem väljatöötust ja stiili kui sisu.

Arvestades seda rõhupanemist teoste vormilisele küljele, tehnikale, stiilile ning esteetiliste ja kunstiliste nõuete asetamist üle kõige muu, võiks paljusid uusromantismi alla kuuluvaid kirjanduslikke voole nimetada üldnimetusega esteetilis-artistilisteks vooludeks.

Et seesuguse suure ja ühekülgse vormiharrastuse juures sisuline külg, reaalne elu, inimlikult tähtis elusisu ja selle kujutamine jääb enam tagaplaanile ning kõrvaliseks asjaks, see on paratamatu. Kirjanik, kes liiga teadlikult on huvitatud teose vormilisest küljest, ei saa küllalt tõsiselt kaasa tunda oma tegelaste saatusele, ja seepärast jäta-
vad need ka lugeja külmaks. Et sõnastusliku stilisatsiooni kõrval langeti vahel ka sisulisse, siis vähendas see omakorda teose sisulist huvitavust. Seepärast ongi uusromantism kogu maailmakirjanduses andnud vähe sisuliselt tähtsaid, kaalukaid ning sügavaid teoseid. Ainus ala, kus uusromantism andis ka sisuliselt positiivset, on meeolud ja üldse emotsionaalne külg, mida püüti arendada äärmise peenuseni. Seepärast on uusromantismi kõrgeimad, väärtuslikemad ja huvitavaimad saavutused üldiselt lüürika ja lüürilise ning osalt ka kirjeldava proosa alal.

Uusroman-
tismi tekki-
mise põhju-
sed

Mis puutub uusromantismi tekkimise põhjustesse, siis need olid mitmesugused. Üks neist peitus algavas reaktsioonis sellele huvile ja vaimustusele, mida sajandi keskel tunti loodusteaduste ja filosoofilise materialismi ja positivismi vastu, mille tähe all realism ja naturalism olid tekinud ja arenenud. Nende teaduste suhtes hakkas sajandi viimsel veerandil maad võtma teatav pettumus; räägiti koguni teaduse pankrotist, kuna ta neid lubadusi ei ole-
vat täitnud, mida talt loodeti. Selle asemel kalduti müstitsismi, tunti huvi okultismi, spiritismi ja kõiksugu muude salateaduste vastu. Ka religioon ja usuline müstika hakkas jälle ligi tõmbama; Prantsusmaal pöördusid mitmed tuntud kirjanikud katoliku kiriku rüppe tagasi, sellest hoolimata et valitsus püüdis kiriku mõju igati vähendada.

Pääpõhjuseks aga oli tüdimus realismist ja eriti natu-

ralismi liialdustest, mida epigoonid labastasid ja lamestasid. Igatseti midagi uut.

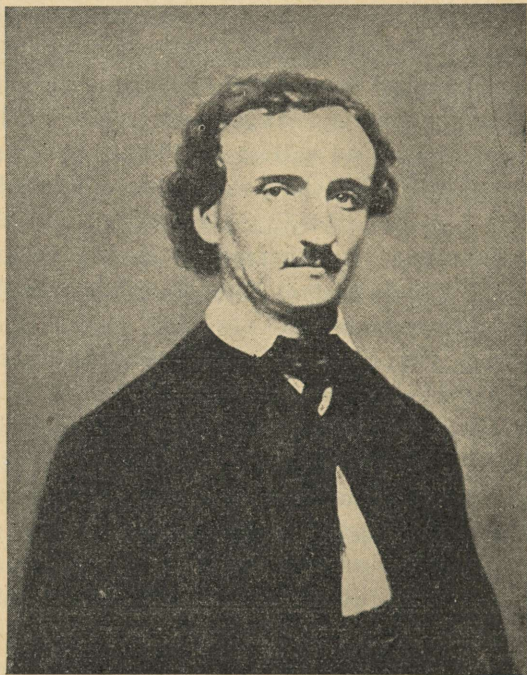
Ka kirjandust lugeva publiku koosseisus oli möödunud sajandi lõpul sündinud tunduv muutus: endisele aristokraatlikule ja jõukale kodanlikule lugejaskonnale oli tulnud lisaks haritud proletariaat, kelle hulk järjest kasvas, moodustades koguni enamiku ja saades seetõttu otse valdavaks ning mõõduandvaks. Seepärast said suurima menu osaliseks need kirjanikud, kellede teosed vastasid selle lugejaskonna maitsele ja mentaliteedile. Päälegi põlvnesid paljud kirjanikud sellest miljööst. Sellega seletub ka pahempoolse maailmavaate esinemine mitmete kirjanike juures 1900. a. ümber ja säält edasi, sest oma ühiskondliku seisukoha ja olude tõttu harrastas see lugejaskonna element pääle kirjandus-esteetiliste huvide sotsiaalküsimusi ja kaldus pahempoolsusse.

Kui romantismi kodumaaks on Inglismaa ja eriti Saksa-Uusromantismi häll
maa, kus viimases see esimesena teadlikumalt ja teoreetilisemalt välja kujunes vastandina klassitsismile (kuigi see vastand ja see teadlikkus saavutas oma suurima teravuse natuke hiljem Prantsusmaal), siis uusromantismi hälliks ning koldeks tuleb lugeda Prantsusmaad, sest et säältõusid selle esimesed teadlikud esindajad ja kujunesid sellekohased teooriad ja nimetused — dekadendid, sümbolism — XIX sajandi viimsel veerandil.

See oligi loomulik, sest kuna uusromantismi päämine olemus seisneb vormikunstis ja vormikultuses ning selle peenustes, siis oli selle tekkimiseks ja arenemiseks kõige soodsam pind prantslaste juures, eriti Pariisis, kus vormitunne ja -maitse oli peenenenud rohkem kui mujal ja kus ülikultuurist tingitud rafineerumus hakkas sajandi lõpul avaldama teatavat muhenemist ja dekadentsi, mida väljendati sõnaga *fin de siècle* (sajandi lõpp).

Kuid üksikuid eelkäijaid on uusromantismil olnudUusromantismi eelkäijad
varem ja mujalgi. Otse paradoksaalne on, et see eelmise ajastu kirjanik, keda peetakse kõige rohkem lähenevaks

Edgar Allan Poe uusromantismi laadile, on võrsunud kaines Ameerikas —
Poe Edgar Allan Poe (1809—1849), kes üldisemalt on tuntud fantastiliste novellide autorina¹). Oma luules taotles ta juba enne sümbolismi keele kõlalisi efekte ja sõnade sugestiivset mõju ning käsitles salapäraseid ja sümbool-

E. A. Poe

seid motiive. Tuntuim on selles suhtes ta omapärane poeem „Ronk“ (The Raven). Oma toa üksinduses ühel sügiseööl oma surnud armsama puhul nukralt unistavale

¹) E. A. Poe novelle eestikeelses tõlkes vt. Edgar Allan Poe — „Valimik novelle“ (Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus); varem on nende novellide tõlkeid ilmunud seerias „Hirmu ja õuduse jutud“ (nr. 8, 14, 18 — kirjastus „Istandik“).

luuletajale vastab sisselennanud ronk kõigile ta küsimuste ikka ühteviisi pahaendeliselt „Ei kunagi enam!“ (*Never more*).

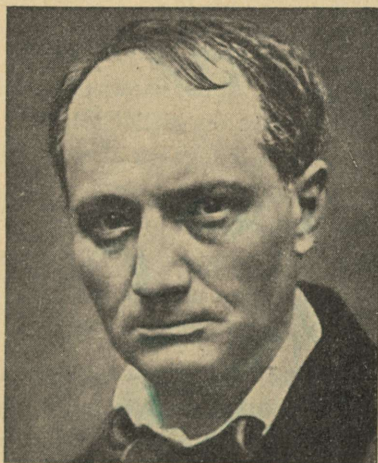
Selle poemi sünge melanhoolsus ning sümbolism, selle õudselt mõjuv refrään, selle kõlaliste vahendite küllus — mitmekordsed siseriimid —, kõik see meenutab pärastiste sümbolistide laadi. Ei siis mingi ime, et viimased, alates oma kuulsast algatajast Baudelaire'ist, teda austasid ning harrastasid kui oma eelkäijat.

Hiljem, sajandi teisel poolel esines Saksamaal uute julgete aadetega ja omapärase stiiliga luuletaja-filosoof Friedrich Nietzsche, kes uusromantismi esindas mõtteluule ja moraalifilosoofia alal, mis oma vaimult ning väljendusviisilt oli kaugel hariliku teaduse omast. Temast tuleb hiljem eraldi juttu.

Teine suur kuju, kuigi hoopis teiselt alalt, aga ometi kuuluv samasse ajavaimu, oli Nietzsche vanem kaasaeglane helilooja Richard Wagner (1813—1883), kelle ooperid tähendasid omal ajal revolutsiooni muusikas oma julgusega, oma ainete sümbolismiga, oma ülemaisuse ning uhke sünguse taotlusega. Nii Nietzschet kui Wagnerit austati ning harrastati sümbolistide ja üldse nende poolt, kes sajandi lõpul kaasa elasid uusi kunstilisi ja kirjanduslikke voole.

Kirjanik aga, kellest kõige otsesemalt põlvneb uusromantism kirjanduses — dekadentism ja sümbolism —, on prantsuse luuletaja Charles Baudelaire (1821—1867), kelle ainus luuletuskogu „Kurja lilled“ (*Fleurs du mal*,

Richard
Wagner

Charles
Baudelaire

Ch. Baudelaire

1857) on saanud maailmakuulsaks kui omapärane ning iseäralik teos. Baudelaire'i luule on kummaline segu suurest ilust, ideaali ning kunsti igatsusest ja haiglasest kalduvusest eriskummaliselt rafineeritusse, ebaloomulikku, patulisse ja perverssesse. Paiguti raskepärane, otsitud ja tehtud, sisaldab see kogu siiski mõningaid väga siiraid ning vahetuid luuletusi, kus ta kurdab oma pahelise ja nurjunud elu ning sellest johtuva spliini ja elutüdimuse, tolle kuulsa baudelaire'liku *ennui* (igavuse) üle. Ühe tsükli päälkiri „Kurja lilledes“ ongi „Spliin ja ideaal“. Ja nõnda kõrvutab ning segab ta ilu, meeldivust ja jälkust, puhtust ning rõvedust; ta pöördub ahastuses Jumala poole, aga teiselt poolt on tal „Saatana litaaniad“, mis lõpevad lausega: „Oh, Saatan, halasta mu suure viletsuse pääle!“. Surma motiivid ei anna talle rahu:

Oh, surm, vana kapten, tõstkem ankur!
 Oleme tüdinud sellest maast! Läki teele!

Luuletuses „Raibe“ esineb vahest kõige teravamalt ja ilmekamalt see Baudelaire'ile nii iseloomulik ideaalsuse ja jälkuse segamine.

Baudelaire'i luule vorm on küll klassiline — kindel, puhas ja täpne, lähenedes selles suhtes parnaslaste omale, kuid selles on erilisi stiililisi peenusi, sugestiivseid „vastavusi“, milledega ta algatas ning ennetas sümbolismi. Isegi tollaegne vanameister Victor Hugo pidi tunnustama, et Baudelaire on toonud „uue värina“ prantsuse luulesse. Ta muudest teostest on tähelepandav miniatuuride kogu „Väikesed poemid proosas“ (a. 1868, eesti k. a. 1930), milles esineb samu motiive mis luuleski.

Dekadendid ja sümbolistlikud luuletajad Prantsusmaal leidma alles pärast ta surma, 70-ndail ja 80-ndail aastail siis kui kerkis rühm uuemaid luuletajaid, kellede puhul tekkisid nimetused „dekadendid“ ja „sümbolism“. Nende hulgas kaks on eriti silmapaistvad ning juhtivad talendid.

Üks neist on Stéphane Mallarmé (1842—1898), Mallarmé kes samuti kui Baudelaire oli inglise keele tundja ning Poe tõlkija. Tema luules tuli esmakordselt teravamal kujul esile üks uusromantiline joon: tumetsemine, keerulisus, kunstlikkus ja iseäratsemine. Ta kuulsaim luuletus on poem „Ühe fauni pärastlõunane aeg“ (1876). Muidu on Mallarmé vähe kirjutanud. Ta oli 70-ndail ja 80-ndail aastail nagu mingisugune nooremate poolt austatud uue luulesuuna prohvet ja juht, kelle juures need koos käisid.

Kes prantsuse sümbolistlikest luuletajaist osutus kõige andekamaks ning silmapaistvamaks, see on Paul Verlaine (1844—1896). Ta rahutu ja boheemlikult korratu elu möödus osalt joogikohtades, osalt haiglas. Ka vanglas on ta olnud. Oma elu lõppaastakümnel elas ta läbi usulise pöördumise, mis on, nagu öeldud, sagedane nähtus uusromantikute juures.

Paul
Verlaine

Verlaine'i suur teene seisneb selles, et ta prantsuse luulekirjandusse jälle tõi isikliku tunde, vahetu meeolu, ehtsa lüürika. Seejuures — ja see on ta eht uusromantiline joon — taotles ta stiili musikaalsust, kõlalist sugestiivsust. Seda nõuet on ta väljendanud oma värsikujulises „Luulekunsti õpetuses“ (Art poétique, 1884) oma kuulsaks saanud lausega:

De la musique avant toutes choses...

s. o. muusikat enne kõike. Samas esineb ka ta teine nõue: varjundi tähtsuse toonitamine, ja põhimõte, et „täpne ühineks ebamäärasega“.

Need omadused esinevad ta parimais luuletustes, mis on meloodilised, heljuvad ja nagu fluuiidsed. Tuntuim ja sageli tsiteeritud ning paljudesse keeltesse tõlgitud on „Valge kuu“. See on lihtne, selge, ilma ühegi erilise kunstita luuletus, aga ometi kui hästi kuuvalge öö hurmavust, rahu ja unistuslikkust esilemanav! Stiililt rohkem uusromantiline on „Sügislaul“, ka väga tuntud luuletus. Meeleolu — sügisene nukrus ning raugus — on originaa-

lis edasi antud isesuguse sõnade valiku ja riimide läbi, mis kõlavad tõepoolest kui sordiini all kaeblikult sumisevad pillikeeled.

Arthur
Rimbaud

Verlaine'i puhul harilikult mainitakse ta boheemlikku kaaslast ja lühiaegset lemmikut Arthur Rimbaud'd (1854—1891), kelle elu kallale kippumise pärast ta vangis oligi. Rimbaud' väheseist luuleteoseist — sest ta luuletas ainult varases nooruses — on tuntud ta eriskummaline poem „Joobnud laev“, kuulsamaks aga on ta kirjandusloos saanud oma „Vokaalide sonetiga“, kus ta eri vokaalidele omistab vastavad värvid. Selle soneti algus proosatõlkes on järgmine:

A must, E valge, I punane, U (= ü) roheline —,
ma ütlen ühel päevad teie peidetud päritolud...

Siin on sümbolistide kõlalise sümboolsuse taotlemises teoreetiliselt mindud äärmuseni. Midagi sellele lähedast oli juba Baudelaire väljendanud, kui ta ühes oma luuletuses ütles:

Lõhnad, värvid ja kõlad on vastavuses.

*

Sümbolismi
mõiste

Sümbolismi teene oli, nagu öeldud, selles, et ta meeleolulüürika arendas äärmise peenuseni ning kõige heljuvamate ja ebamäärasemate varjundite edasiandmiseni stiilikonsti abil.

Püüti väljendada väljendamatu. Sõnade harilike tähenduste taga taheti lasta aimata mingeid teisi sügavamaid ja salapärasemaid. Sõna harilik tähendus oli nagu sümboliks sellele sügavamale ja peidetule. Sellest ka nimi sümbolism. See oli sellal nii uus ja veetlev. Seepärast võtsid nooremad luuletajad innul omaks selle uue suuna. Alguses püsis see vool ja selle luuletajad ainult kitsama harrastusringkonna piirides, naturalismi olles sellal veel kärarikkalt esiplaanil ja laiema publiku huviesemeks. Aga

juba 90-ndate aastate algul oli sümbolism Prantsusmaal läbi löönud ja hakkas ka teistes Euroopa maades tähelepanu äratama ja jäljendajaid leidma.

Tähtsamad selleaegsed sümbolistlikud luuletajad pääle ^{Émile Ver-}Verlaine'i ja Rimbaud' olid prantslane Henri de Regnier, ^{haeren}belglased Georges Rodenbach, õrn, nukker ja unistav, ka kuulsa romaani „Surnud Brügge“ autor, ja Émile Verhaeren (1855—1916), kes algas naturalismiga ja üle läks sümbolismile. Tema luuletustest on ilmunud J. Semperi tõlkes valikkogu päälkirjaga „Valik luuletisi“ a. 1929. Verhaeren'i sümbolistlikku luulet häirib teatav laialivalgumus ja kindlama vormi puudumine. Viimases suhtes on parem ta esimese perioodi naturalistlik luule.

Sest püüdlusega ebamäärasuse poole sisus, mida Verlaine oli õhutanud, hakati kalduma ka ebamäärasusse ja otse lodevusse vormis. Ei hoolitud enam prantsuse versifikatsiooni kindlaist, mitmesaja-aastase traditsiooniga pühitsetud reegleist, vaid lubati endile kõiksugu vabadusi rütmi ja riimi suhtes. Nii jõuti varsti välja nn. vabavärsini (*vers libre*), mis ei pea kinni kindlast värsirea pikkusest *Vers libre* ja stroofisüsteemist ega ka traditsioonilistest riiminõudeist. Selle tagajärjel muutusid mitmete sümbolistide luuletused mingisuguseks riimitud proosaks.

Prantsusmaalt levis vabavärss varsti ka muudesse maa-
desse ja „Noor-Eesti“ ajast alates on seda viljeldud Ees-
tiski ¹⁾.

Ka draama leidis oma sümbolistliku esindaja, nimelt Maurice prantslastunud belglases Maurice Maeterlinck'is ^{Maeterlinck} (sünd. 1862), kes alguses on kirjutanud ka sümbolistlikke luuletusi.

Maeterlinck'i tugev külg on hinge intiimse traagika, sisevõitluste ja vaikse mõtiskelu kujutamine üksinduses ja

¹⁾ Tüübilise näite vabavärsilisest luulest pakub G. Suitsu „Värisevate haabade all“ (1909).

vaikuses. Tema loomingule on omane teatav suursugusus ja idealism.

J. K. Huysmans

Jutustava proosa alal ei ole uusromantism prantsuse kirjanduses andnud suuri kirjanikke. Esiletõstmist väärib siiski J. K. Huysmans (1848—1907), kes algas Zola jüngrina ning naturalismi harrastajana, kuid kelle arenemine viis ta varsti uusromantikute kilda ja seda nimelt ta kuulsa romaaniga „Vastuoksa“ (A rebours, 1885), millel oli suur mõju ja mis sai mingisuguseks dekadentismi piiblikuks. Sest Huysmans'i puhul võib tarvitada nimetust dekadentism, termin, mis Prantsusmaal küll tekkis, kuid mille tarvitamine sääl vähe välja kujunes; viimane sündis hiljem alles Venemaal, kus dekadentism 1900 ümber ja järel oli väga moes.

Dekadentism

Sõna dekadentism tuleb prantsuse sõnast *décadence*, kus see tähendab langust, halvenemist. Alguses tarvitati seda langusaja rooma kirjanduse kohta, mida iseloomustas teatav peenutsemine, keeleline ja stiililine muhenemine ning degenereerumus. Kuid mõned prantsuse luuletajad nägid selles isesugust rafineerumust ning peenust.

Huysmans'i juures märkame üht joont, mis on tol ajal Prantsusmaal omane mitmele sümbolistlikule ja dekadentlikule kirjanikule: kalduvus religioossusesse, eriti katolitsismi. See kalduvus ilmnes juba Baudelaire'il. Mõnedel võttis see mingi üldise, ebamäärase müstitsismi kuju (näit. Maeterlinck'il). Huysmans'il see on alguses huvi katoliku müstika, kunsti ja kirjanduse vastu, aga ka kiriku enese vastu, milles ta näeb salapärast turvalisust ning lohutust. Kuid — jälle teatava vastandlikkuse ja vastuoksuse tõttu — tal on, eriti alguses, veel suurem huvi kõiksugu usundlike kõrvalekaldumuste, haiglikkuse — satanismi, saatana-kultuse ja „musta messi“ (missa) vastu. Ja selle satanismi jumalateotuslike müsteeriumide käsitlemisega tegutseb ta teine kuulus romaan „Sääli“ (Là-bas, 1897). Kuid seejärel andus ta täiesti katoliku kiriku rüppe, nagu seda tõendavad ta järgnevad romaanid.

Enne kui lõpetada uusromantismi vaatlemist Prantsus- Impressionism
maal, mainitagu veel üks siia kuuluv alavool — i m p r e s s i o n i s m. See nimetus tekkis õigupoolest maalikunsti alal möödunud sajandi viimsel veerandil (1870—1900). Impressionistliku maalikunsti olemus seisnes selles, et vaa- deldavaid esemeid ei maalitud kõigis nende piasjus ja detailides, nagu seda tegid realistid, vaid püüti osavalt ning tabavalt lõuendile kantud värvilaikude ja -täppide abil edasi anda üldmuljet (prantsuse keeli *impression*) ja mee- olu. Kirjanduses oleks vastavalt impressionism see, kui kirjanik samuti ei katsu realistlik-üksikasjaliselt välja joo- nistada miljööd, olukordi ja iseloome, vaid tabavalt ise- loomustavate joontega loob ometi küllalt reljeefse üldpildi. Niisugusel kujutusviisil võib olla oma isesugune kergus, mänglevus ja vaimukus. Seesugune impressionistlik kirju- tusviis sobib hästi novelli, lühijutu, „laastu“ ja lühikese proosapoeemi vor- mile.

Prantsuse kir- janduses võiks im- pressionismi alla kuuluvaks lugeda Anatole France'i, kes oli väga kuu- lus nii oma kodu- maal kui kogu Eu- roopas veerandsaja aasta jooksul enne Maailmasõda. Ta on kirjutanud rea ro- maane ja novelle, milledest tuntuimad ja loetuimad on „Thaïs“ (1889, e. k.

Anatole
France

A. France

1929), „Kuninganna Hanejala praeköök“ (1893, e. k. 1935) — romaan XVIII sajandi Pariisist, teos täis irooniat, kergemeelsust ja anakreontilist filosoofiat —, „Jumalad janunevad“ (1912, e. k. 1927), mille sündmustik on seotud Prantsuse revolutsiooniga, „Pingviinide saar“ (1908) — allegooriline romaan lindude ühiskonnast — jt. France'i iseloomustab ehtprantsuslik vaimukus, kerge iroonia, teatav diletantlik, natuke mänglev ellusuhtumine ja elufilosoofia, midagi Voltaire'i-taolist oma vaimulaadilt, kuid mahedam ja vähem terav. Kuni Maailmasõjani oli ta üks prantsuse kirjanduse silmapaistvaim, tähelepanuvaim ja domineerivaim kuju, kes ka välismaail leidis palju ihalejaid ja harrastajaid (meil muude seas Gustav Suits).

*

Nagu öeldud, olid need uusromantismi alavoolud — sümbolism, dekadentism, impressionism ja nende esindajad möödunud sajandi 70-ndail ja isegi 80-ndail aastail tuntud ainult kitsamale harrastajate ringkonnale, kuid juba 90-ndail aastail hakkasid need kerkima silmapaistvamale järjele, äratama üldisemat tähelepanu ja menukalt võistleva vanemissümptoomide avaldava naturalismiga, mille liialdustest, labasustest ja rõvedustest oldi tüdimas. Tähelepanuv aja-märk oli asjaolu, et Zola kurikuulsa „Maa“ (La Terre) ilmumise puhul a. 1887 viis ta endist poolehoidjat ning jüngrit oma meistri laadi avalikus manifestis (nn. viie manifestis, ajalehes „Tems“ a. 1888) taunisid ja end temast lahti ütlesid.

Uusroman-
tism välis-
mail

Samal aastakümnel ulatus see vool ka välismaile, kus see leidis innukaid omaksvõtjaid ja jäljendajaid. Nii mõnigi kirjanik, kes enne oli alanud realistina ja Zola kooli mõjul kirjutanud naturalistlikke teoseid, läks uusromantismile üle. Uusromantism hakkas saama valitsevaks, domineerivaks kirjandusliku eliidi vooluks.

Tüübilise näite seesugusest naturalismilt uusromantismile üleminekust pakub saksa kirjanik G e r h a r t H a u p t-

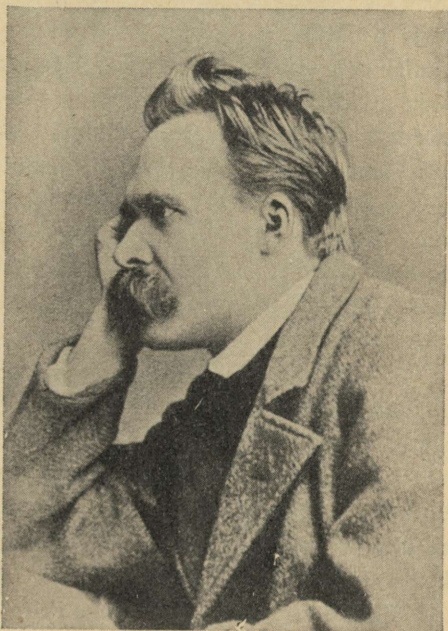
mann (sünd. 1862), kes alguses kirjutas naturalistlikke Uusromantism Saksamaal näidendeid („Enne päikesetõusu“, 1889, „Kangrud“, 1892), kuid siis, 90-ndate aastate algul muutis suunda ja avaldas kaks sümbolistlikku draamat, mis äratasid suurt tähelepanu: „Hannele taevaminek“ (1893) ja eriti värssdraama „Põhjavajunud kell“ (1896). Gerhart Hauptmann

Nende draamadega võitis Hauptmann endale vaimustatud ihalevate harrastajate koguduse ja ta tõusis 90-ndate aastate lõpul Saksamaal üheks kuulsaimaks saksa rahvuskirjanikuks, kellena

ta on püsinud tänapäevani, ja ta kuulsus levis välismaalgi. Kuid sellest hoolimata on Hauptmann olnud kallaletungimistele ja eitavale suhtumisele aldis, sest on neid, kes ta kirjanikuväärtust ja suurust ei taha tunnustada, heites temale ette sügavalt loova vaimu puudumist ja teatavat piiratud olekut ning õhedust.

Puht-proosakirjanikest väärrib mainimist viinlane Arthur Schnitzler (1862—1931), kes on kirjutanud tundelisi novelle ja näidendeid natuke impressionistlikus laadis.

Siiski ei ole saksa impressionistide hulgast tõusnud ühtki euroopalise kuulsuse ja mõjuga kirjanikku: selleks olid nad liiga jäljendava ning epigoonilise väärtusega. Ai-

Arthur
Schnitz-
ler

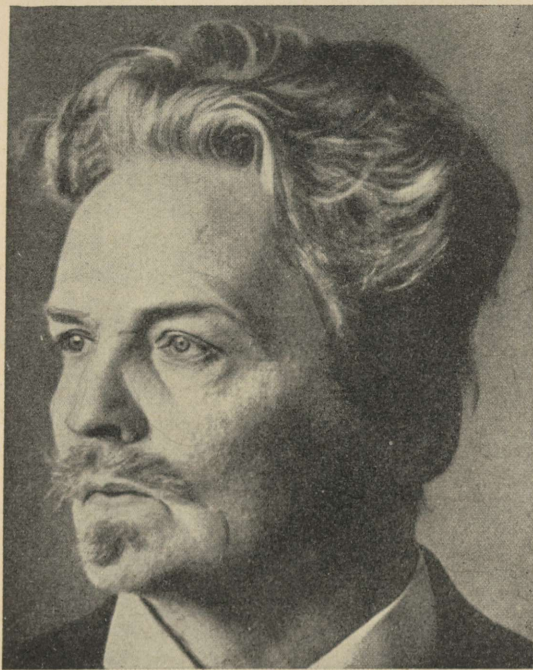
Fr. Nietzsche

nult üks kirjanik, keda võib ka viia uusromantismi alla kuuluvaks, on oma mõtete uuduse ja julguse, oma tugevalt omapärase stiili ja kogu isiksuse jõulisuse ning titaanlikkuse tõttu saanud valdavaks, nii et domineerib, kuigi teataval määral ülehinnatult ja teenimatult, möödunud sajandi viimseil aastakümneil ja käesoleva esimestel. See on eespool mainitud Friedrich Nietzsche (1844—1900). Tähtsaim ja kuulsaim ta teoste hulgas on „Nõnda kõneles Zarathustra“ (1882—1885, e. k. 1932), milles ta pärsia filosoofi Zoroastri ehk Zarathustra isiku kaudu, kes elas 700 a. enne Kristust, kuulutas üliinimese ideed, inimese ületamist selle üliinimese läbi. Teises järjekorras tuleks nimetada „Säälpool hääd ja kurja“ (1885), milles ta esitab uue moraali ideed, isandamoraali. Nietzsche ei ole õigupoolest puht-ilukirjanik, vaid õigemini ilukirjandusliku väärtusega (oma stiili tõttu) moraalifilosoof, peagu kui mingi prohvet. Ta kirjutab aforismides täis paradokse ja julgeid sõnade ühtumeid; „Zarathustras“ on tunduv testamendi stiili mõju. Teatavat noorsugu XIX sajandi lõpul ja käesoleva algul hurmas ja võlus ta üleolev aristokraatlik moraal, ta jõu- ja isand-inimese ülistamine, ta stiili uudus ning ebaharilikkus ja mingisugune prohvetlik visionaarsus ja paradoksaalsus ta teoseis. Kui Nietzsche on uusromantik, siis oli ta seda spontaanselt ja nagu loodusjõuliselt, ilma väljastpoolt tulnud mõjudeta ja eeskujudeta. Sellest ta suurus ning väärtus kirjandusloos ja Euroopa vaimukultuuri alal.

UusromantismSkandiinaavia mais Peagu rohkem täisväärtuslikke ning mõjukuulsaid kirjanikke uusromantismi alal on andnud Skandinaavia maad — Rootsi, Taani ja Norra. Rootsi kuulsaim kirjanik möödunud sajandi lõpul August Strindberg (1849—1912), see kirjanik täis kibestust ja trotsi, kes õigupoolest kuulub realismi, koguni naturalismi alla (romaan „Punane tuba“, draamad „Isa“, „Uskuja“), kaldub oma hilisemais teoseis uusromantismi, enne kõike romaanis „Inferno“ (1897), kus peegeldub ta tegutsemine okultismi ning „musta maagiaga“

ja milles võib näha Huysmans'i „Là-bas'le“ teatavat paralleeli. Samuti norra kirjanik Henrik Ibsen (1828—1906), kes enamikus oma draamadest ja üldse oma olemuselt on realist, osutab mõningais neist ka uusromantilisi jooni — teatavat müstikat ja salapärasust, nagu draamadest „Ehitusmeister Solness“ (1892) ja „Kui me surnud ärkame“ (1899).

Henrik
Ibsen

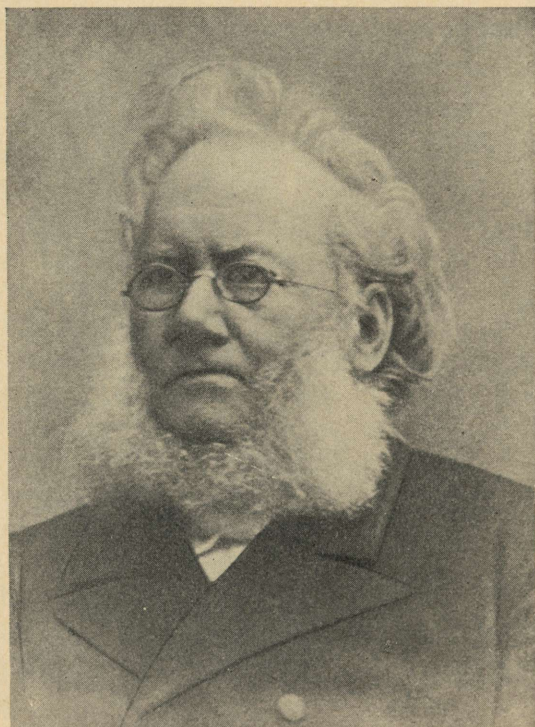

A. Strindberg

Ühiskondlik moment, nagu ütleb üks kirjandusloolane, mis varem ilmunud draamadest oli nii tugev, kaob ja kirjanik süveneb üha enam omaenese minasse.

Ühtlasemalt puhast-verd uusromantikud kõnesoleval ajastul on Skandinaavia maades rootsi naiskirjanik Selma

Selma Lagerlöf ja norra kirjanik Knut Hamsun. Selma Lagerlöf'i (sünd. 1858) teeb uusromantikuks teatav isesugune eepiline jutustamisviis ja stilisatsioon ta jutustamis- ja kujutamiseviisis ja ka kalduvus fantastikasse mõnedes teostes. Ta pääteos on „Gösta Berlingi saaga“ (1891, e. k. 1939), mille päätegelaseks on ohjeldamatu iseloomuga ja joomisele

H. Ibsen

anduv, aga uhke ning ilus ametist tagandatud pastor Gösta Berling, kelle seiklused on sündmustriku huvitavam osa. Ülalmainitud stiili ja kujutamiseviisi tõttu mõjub romaan kui mingi eepos proosas. Pääle selle väärivad nimetamist veel ta teine kuulus romaan „Jeruusalem“ (e. k. 1936),

„Legendid Kristusest“ (e. k. 1922) ja „Nils Holgerssoni imepärane reis“ (e. k. 1932), kus autor veel rohkem kaldub vastavalt eepose, legendi ja muinasjutu stiili.

Norra kirjanik Knut H a m s u n (sünd. 1859) on kirju-

Knut
Hamsun

tanud romaane ja mõningaid näidendeid. Ta kuulsaimad teosed on „Nälg“ (1890, e. k. 1925), „Paan“ (1894, e. k. 1928) — see on ta populaarseimaks saanud romaan —, „Viktooria, ühe armastuse lugu“ (1898) ja „Müsteeriumid“ (1898, e. k. 1929).

Ta lemmiktüüp on haritud proletaarlane-tööline, kes leiab sümpaatiat ja armastust seisuslikult või seltskondlikult temast kõrgemal seisvate daamide poolt (nii eriti „Viktoorias“). Armastus, mida neis teoseis kujutatakse, on sügav ja karske; tegelased on tõsised ja hingelised, täis uhkust ja trotsi.

K. H a m s u n

Need tüübid, see armastusepsühholoogia ja see natuke impressionistlik kujutamiseviis mõjusid, et Hamsun sai harrastatavaks kirjanikuks 1900 ja 1917 vahel eriti Venemaal õppiva noorsoo, gümnaasiumiõpilaste ja üliõpilaste juures, sest nähtavasti ta vastas kõige rohkem nende elule.

Eestis on Hamsuni mõju all olnud eriti kaks kirjanikku — Tammsaare ja Gailit. Esimesel esineb see teatavais psühholoogilistes ootamatustes ja trotsis („Kõrboja pere-mees“), teisel hulguseromantikas („Toomas Nipernaadi“).

Tähendatagu, et oma hilisemais, pärast Maailmasõda

ilmunud romaanis on Hamsun natuke oma laadi muutnud, saades realistlikumaks, positiivsemaks ja optimistlikumaks (näit. „Maa õnnistus“, a. 1917, e. k. 1935).

Jens Peter
Jacobsen

Teatav sugulashing Hamsuniga on temast palju varem tegutsenud taani kirjanik Jens Peter Jacobsen (1847—1885), sest ka tema kujutab, eriti oma romaanis „Niels Lyhne“ (1880), impressionistlikult päätegelase armastusekannatust, kes on ülitundeline dekadenditüüp.

Uusromantism
Soomes

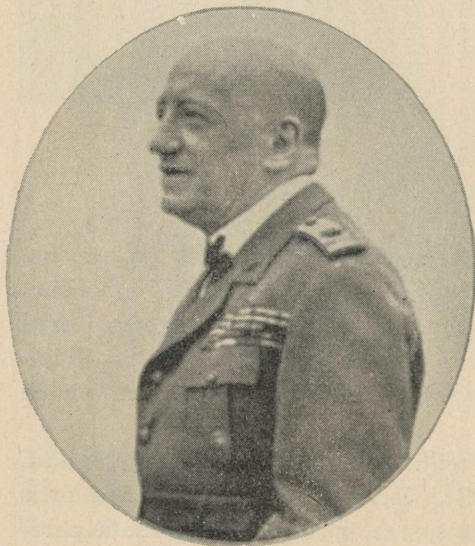
Skandinaavia maadega tihedas kultuurilises kontaktis püsivas soome kirjanduses sündis samasugune areng XIX sajandi lõpul: Aho, kes oli alanud realistina, muutus 90-ndate aastate keskel meeleolu- ja stiililuulet harrastavaks proosaluuletajaks oma „Laastudes“ ja ta kaasaeglane Eino Leino on oma parimas toodangus uusromantiline luuletaja. Mitte nii realistlik kui pigem uusromantiliselt impressionistlik on ka Johannes Linnankoski (1869—1913), kelle romaan „Laul tulipunasest lillest“ (1905) ära-

tas omal ajal suurt tähelepanu ning ihalust ja meeldis eriti laiemaile ringkonnile.

Mis puutub Lõuna-Euroopa romaani rahvaste kirjandusse, siis on Itaalias tõusnud uusromantismi alal tähelepanuväärne esindaja Gabriele d'Annunzio (1863—1938) isikus, kes on saavutanud ülemaailmse kuulsuse. Ta on kirjutanud luuletusi, näidendeid ja romaanid. Ta teoseist kõige täiuslikum ja tihedam

Uusromantism
Itaalias

Gabriele
d'Annunzio

G. d'Annunzio

on psühholoogiline romaan „Surma triumf“ (1894), mille aineks on elust blaseerunud ja tegevusjõuetu esteedi Giorgio Aurispa ja ta liiga animaalse armastatu Ippolita armuvahekord. Selles teoses on autor ühendanud ja üheks tervikuks sulatanud mitmelt poolt saadud ja tol ajal moes olevad mõjustused: sääl on prantsuse psühholoogilisele romaanile omast hingeelu eritelu, Zola naturalismi, tolstoilikke jooni, Nietzsche ideid ja Wagneri ihalust. Kuid mis selle romaani teeb kõigest hoolimata uusromantiliseks, on see, et kõige üle on laotatud mingisugune kerge, vaevalt aimatav stilisatsioon ja dekoratiivne suhtumine tegelastesse ja miljöösse. „Surma triumfi“ ja kõigi teiste sama kirjaniku teoste ilu ja väärtus aga on stiil, see uhkelt ilus d'Annunzio stiil, mis on nagu välja kasvanud kõlavast itaalia keelest, stiil täis plastilist ilu ja musikaalsust, meenutades antiikset marmortemplit oma valguse ja selgete ning suursuguste joontega. See stiil on liiga tahtlikult ilus, et olla tõsise, sügava ja ehtsa sisu väljendaja. Ühtlasi ahvatleb see kirjaniku sageli ka teatavasse stiilinõrkustesse: vähehisulisse kaunisõnalisusse ja laialivalguvusse.

„Surma triumf“

D'Annunzio teisist teoseist mainitagu romaanid „Süütü“, „Nauding“ ja näidend „Surnud linn“.

Maa, kus uusromantilised voolud — sümbolism, dekadentism, müstitsism — leidsid kõige innukamaid harrastajaid ja kõige soodsamat ning vastutulelikumat pinda, on kahtlemata Venemaa. Sääl mindi ka nende voolude liialduses kõige rohkem äärmustesse. Sääl sai, nagu öeldud, ka sõna dekadentism omal ajal kõige laialdasema tarvituse ning kõige teadlikuma sisu.

Uusromantilised voolud Venemaal

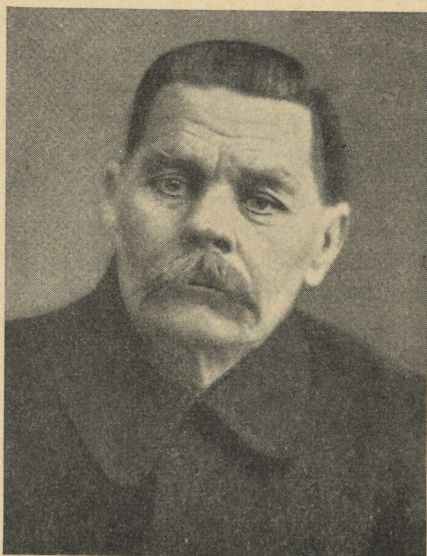
Vene kirjanduses algab uusromantism 90-ndate aastate teisel poolel ja nimelt luule alal. Sel ajal tõusis sääl rühm noori luuletajaid, kes, tutvudes prantsuse sümbolistliku luulega, olid selle uuendusest ning omapärasest võlutud ja hakkasid luuletama selles suunas. Püsivamalt väärtusli-

Ivan
Bunin

kuks osutub sellesse sugupõlve ja osalt ka voolu kuuluv Ivan Bunin, kellele a. 1934 sai osaks Nobeli auhind.

Maksim
Gorki

Suurema ja kaugemale-ulatuva tähtsusega kirjanikke on selles voolus Venemaal tõusnud proosa alal. Neist äratas erilist tähelepanu ja saavutas maailmakuulsuse Maksim Gorki (1868—1936), kes kirjandusse tõi uue aineala oma

M. Gorki

hulguste-elu ja hulguseromantikast kujutavate jutustuste ja näidenditega. Viimaseist sai kõige suurema menu osaliseks „Põhjas“ (1902), mida on õige palju mängitud kõigis Euroopa teatris. Selles näidendis kujutatakse elu ühes hulguste, pättide ja muude läbikukkunud ning „põhjaläinud“ inimeste öömajasutises, kus ka esinevad oma konfliktid, kired, vahekorrad, armukadedused ja traagikad. Gorki tundis selle seltskonnakihi elu, olles ise poisieas ja noorpõlves oma rännakuil omanud võimalusi niisuguseid inimtüüpe tähele panna. Gorki hiilgeaeg oli 1900—1905 vahel, mil ta oli vene publiku lemmikirjanikuks. Tema kirjanduslik laad ja aineala oli eriti lähedane vene rohkearvulisele haritud proletariaadile ja ta meeldis sellele samal põhjusel kui natuke hiljem Knut Hamsun, kellele ta moodustab teatava slaavi paariku. Gorki jutustavaist teoseist sobib mainida novellikogu „Kolm“, „Kakskümmend kuus meest ja üks tüdruk“ ja romaani „Ema“ (1908).

Teine veelgi uusromantilisem proosakirjanik Venes Leonid Andrejev (1871—1919), Gorki kaasaeglane ja võistleja populaarsuse ning publiku soosingu suhtes. Andrejev on kirjutanud poolfantastilisi ja õudseainelisi novelle ja sümbolistliku või allegoorilise sisuga draamasid. Viimaseist on kõige tähelepanevam „Inimelu“ (1907), milles kujutatakse — reas piltides — päätegelase saatuse eri momente ja olukordi ta sündimisest kuni surmani. Elu sümbolina põleb kogu tegevuse kestel toa nurgas küünal, mis igas vaatuses on lühenenud, kuni see viimaks kustub päätegelase surma hetkel. Ta novellidest mainitagu „Kuristikus“, „Seitse poodut“, „Sein“. Viimane algab sõnadega: „Mina ja teine pidalitõbine...“

Andrejev ei ole siiski ehtsa väärtusega ja andega kirjanik: tema loomingus on tunduv teatav literatuuri, tehnilise ettekavatsuse ja liiga teadliku efektitaotluse maik.

Hoopis teist laadi on kolmas sellesse ajastusse ja voolu kuuluv vene kirjanik Dimitri Merežkovski (sünd. 1865). See on esteet ja usuline müstik ning minevikku süveneja. Oma ajaloolistes romaanides täis suurt eruditsiooni ning olustiku üksikasjalisi kirjeldusi sümboliseerib ta teatavaid usulis-müstilisi ideid. Nii romaanis „Julianus Apostata (Taganeja) ehk surnud jumalad“ kujutab ta antiik-usundi langust, romaanis „Leonardo da Vinci ehk ülestõusnud jumalad“ jälle antiikkultuuri elustumist renessansi ajal ja romaanis „Peeter ja Aleksei“ (1905) vene usulise vaimu ning müstika võitlust pääletungiva lääne-euroopalise mõistuspärasusega. Oma hilisemas teoses „Aleksander Esimene“ jätkab ta Tolstoi „Sõda ja rahu“. Tema teoste puuduseks on teatav katkendlikkus ja olustikulise külje liialine esiletõstmine; puhtjutustav element ei ole küllalt eluline ja mahlakas.

Teise suurema slaavi rahva, poola kirjandusest väärivad esiletõstmist Stanislaw Przybylski (1868—1927), sünge ning jõhker kirjanik. Oma romaanides kujutab ta pabelisi, roimarlikke ja patoloogilisi nähtusi, nagu sata-

Leonid
Andrejev

Dimitri Me-
režkovski

Uusroman-
tism Poolas
St. Przyby-
lski

nismi. Tema oli Venemaal ja ka Eestis rohkesti loetav 1900 ja 1914 vahel ja tema mõju all on olnud August Gailit („Saatana karussell“). Przybyszewski teoseist mainitagu kui kõige iseloomustavam romaan „Saatana lapsed“. Ta stiil on närvlik ja lohakas; teatav kõleduse ja pohmeluse tunne lähtub ta raamatuist. Tema äratas lugejate uudishimu oma ainete õuduse ja süngusega ja oma trotsliku ning peagu anarhistliku individualismiga; ta loomingu kunstiline väärtus aga ei ole kuigi kõrge.

K. Tetmajer Przybyszewskile hoopis vastandiks on Kazimierz Tetmajer (sünd. 1865), kelle luuletusi ja miniatuure iseloomustab teatav nukker unistavus. Tema sellelaadseis teoseis on tunda Maeterlinck'i mõju.

Uusromantism Inglismaal Mis puutub Inglismaasse, siis peab ütlema, et inglise kirjandus oma üldsuses on kõige rohkem kõrval püsinud Euroopa mandri kirjanduslikest mõjudest ja elanud omaenese elu. Teatav uusromantism tekkis sääl iseseisvalt ja koguni varem, kui selleks lugeda prerafaelitismi, mille algataja ja pääesindaja oli itaalia päritoluga maalikunstnik ja luuletaja Dante Gabriel Rossetti (1828—1882), kehalt haiglane ja vaimult eksalteerunud inimene, kes asutas „Prerafaeliitide Vendluse“ (1849—1851). Prerafaeliidid harrastasid enne-Rafaeli-aegseid itaalia maalijaid nende suurema lihtsuse, loomulikkuse, primitiivsuse ja usulise harduse pärast. Rossetti maalinguile ja luuleteostele on omane ideaalsus ja hingestunud olek, mis huvitavalt kombineerub sensuaalsuse ja vormikultusega. Ta on kirjutanud poeme, ballaade ja 101 sonetti. Viimaseist oli ta ühe osa pannud oma noorelt surnud naise sarka, ja kuna tal neist teist ära kirja polnud, tuli tal seitse aastat hiljem lasta sark avada, et luuletused välja võtta. Prerafaeliitide liikumist ja laadi pooldas ja kaitses tuntud inglise kunstikriitik ning sotsioloog John Ruskin (1819—1900). Igatahes tuleb prerafaelitismi lugeda üheks uusromantismi eelkäijaks nähtuseks.

Euroopa mandri uusromantismile ajaliselt natuke lähedam on luuletaja A. Ch. Swinburne (1837—1909), kelle luulet, mis paiguti on küll laialivalgub ja tume, peetakse stiilikõlaliselt haruldaselt musikaalseks ja sulavaks inglise luulekirjanduses. Ta teoste aineiks on kreeka paganuse müüdid, Inglise ajaloo sündmused, loodus, meri. Ta luule liigne sensuaalsus ning dionüüsiline temperament kogus „Poeeme ja ballaade“ (1866) šokeeris selle ilmumise järel niivõrd tollaegset inglise publikut, et kirjastaja leidis tarvilikuks raamatu ära võtta edasiselt müügilt.

A. Ch.
Swinburne

Kuid see, kes inglise kirjanikest möödunud sajandi lõpul on kõige rohkem kontaktis olnud moodsa kirjanduse arenguga Euroopa mandril, nimelt prantsuse kirjandusega, ja kes välismaail kõige tuntumaks on saanud kui uusromantismi esindaja inglise kirjanduses, see on Oscar Wilde (1856—1900). Tema ja ta loomingu kohta sobib kõige paremini ülalmainitud nimetus „esteetilis-artistiline vool“.

Sest ilu, esteetika ja kunst on temale üle kõige; moraali nõuded ja kaalutlused on kõrvalised asjad selle kõrval. Ka oma isiklikku elu püüdis ta sellele printsiibile rajada, mitte hoolides moraalist, vaid elades ainult oma naudingule. Kuid see ühekülgusus maksis end kätte: morali vastu eksides sattus ta kohtu alla ning mõisteti kaheks aastaks sunnitööle. Sellega oli ta end moraalaranges inglise seltskonnas võimatuks teinud. Vangist vabanenud,

O. Wilde

Oscar
Wilde

taandus ta välismaale elama ja suri mõne aasta pärast Pariisis viletsuses ja langemuses.

Ta teoseist on tähtsaimad kaks: ühevaatuseline testamendiaineline näidend „Salome“ (1893), mille ta kirjutas prantsuse keeles — nii suur oli ta prantsuse harrastus — ja mis seega õigupoolest kuulub prantsuse kirjandusse, ja teiseks romaan „Dorian Gray portree“ (1890, e. k. 1929). „Salomes“ kujutatakse ristija Johannese (Wilde'il Johhanaan'i) hukkamist Salome nõudel mitte nõnda nagu evangeeliumis, kus ta seda tegi oma ema nõuandel, vaid Salome nõuab seda haavunud naise tundest, kelle armastuse Johannes (Johhanaan) ära põlgas. Kunstilisest küljest on „Salome“ elegantne ja vaimukas meistriteos, kus kerge stiliatsioon mahendab süžee julmuse muljet.

„Dorian
Gray
portree“

Wilde'i huvitavaim ja päämine teos aga on romaan „Dorian Gray portree“. Selle sündmustikku on põimitud fantastiline element: päätegelane Dorian Gray, imeilus noormees, saades kunstnik Hallward'ilt kingituseks oma pildi, avaldab soovi, et tema ise püsiks nii ilusana ja noorena kui see pilt. Oma sõbra ning pahavaimu lord Henry Wotton'i mõjul andub ta varsti pahelisele ning roimalisele elule ja hakkab siis õudusetundel märkama, et pildil ta nägu omandab üha enam julmi, tooreid, pahelisi jooni, muutub inetumaks, vastikuks — vananeb. Pilt sümboliseeris nõnda ta hinge ja näitas talle, millisena ta oleks välja näinud oma halva eluviisi juures; ja igakord ta põgeneb pildi juurest kui oma südametunnistuse etteheidete eest ¹⁾. Teos on läbi põimitud kergemeelsest vaimurikatsemisest ja paradoksitsemisest elu ning ilu põhimõtete ja moraali üle, mida ironiseeritakse. Kuid kõik jõuab viimaks välja moraliseerivale lõpule. Niivõrd tugev on inglise seltskonnas ja inglise loomuses valitsev moraali-põhimõte, et isegi

¹⁾ Sama motiiv veidi teisel kujul esineb Edgar Allan Poe novellis „William Wilson“ (eestikeelne tõlge „Hirmu ja õuduse juttude“ seerias nr. 14).

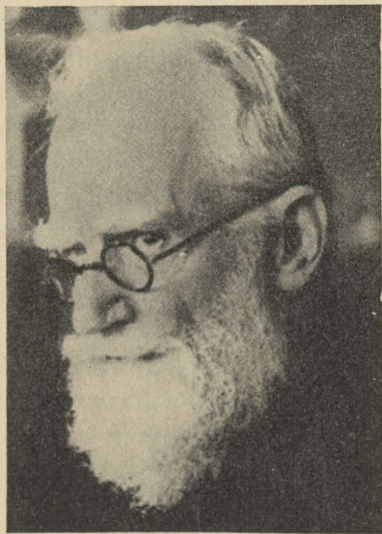
niisugune puhast-verd esteet ja amoralist kui Oscar Wilde alateadlikult selle mõju all oli. Päälegi ebakõlbluse pahe-
sid ei kujutata ega kirjeldata selles otseselt, nagu prantsuse või vene kirjanikud seda teeksid, vaid neile ainult vih-
jatakse ja nende kordasaatmist lastakse aimata. Seetõttu on „Dorian Gray portree“ oma olemuselt ning kavatsuselt ikkagi moraliseeriv teos.

„Dorian Gray portrees“ esineb teataval määral ka Huysmans'i romaani „Vastuoksa“ mõju (sest see oli nähtavasti see salapärane ja huvitav raamat, mida mefistolik lord Wotton Gray'le soovitas).

Pääle nende kahe teose on Wilde'ilt ilmunud veel mõned näidendid, vangipõlves kirjutatud pihtimus- ja kahetsusteos „De profundis“ ja kunstmuinasjutte („Õnnelik prints“ jt.), mis viimased teed on leidnud paljudesse koolilugemikesse.

Oscar Wilde tõusis kui meteoor inglise seltskonnas, põles ja säras heledasti ja langes siis, kuid kirjanduses jääb ta püsima heleda tähena.

Teised uusromantilised inglise kirjanikud 1900 veerult on maailmakirjanduse seisukohalt vähem tähtsad. Mainimist vääriks vaid Bernard Shaw (sünd. 1856), see vaimurikatsev, rohkesõnaline, osavavõtteline ja paljukirjutaja iirlane, kelle teosed, enamasti näidendid, sätendavad ja üllatavad, aga ometi ei mõju tõsise ja soliidse kirjandusena. Tähtsamad neist on näidendid „Inimene ja üliinimene“, „Tagasi Metuu-

Bernard
Shaw

B. Shaw

sala juurde“ ja „Püha Johanna“. Muide Shaw ei ole nii puht-uusromantiline kui uusromantismile lähedal seisev kirjanik.

Kõigest sellest ilmneb, et 90-ndail aastail ja 1900-nda algul valitses kõigis Euroopa kultuurmaades väga elav kirjanduslik elu. Ei kunagi enne ega pärast ole tuntud nii suurt ja kirglikku huvi ilukirjanduse vastu. Uued voolud oma uute ideedega, oma uue stiili ja kunsti-ideaaliga — sümbolism oma salapärasusega, mis näis endas peitvat uut müstilist ilu, dekadentism oma iseärasuste ja julgusega, ja kõik see uus võitluses ning üleolevas opositsioonis endise ja vana ning iganeva vastu, ja need uued voolud esindatud andekate ning huvitavate kirjanike poolt ja üllatavate teostega —, kõik see oli tollaegsele publikule, eriti nooremale sugupõlvele kui ilmutus ja mõjus temasse otse fastsineerivalt. Paljudele meeldis uues voolus suur kunsti-primaat, peenusetootlus ja aristokraatlik estetism, mis vabastas kõigist muist nõudeist ja kohustustest ja näis viivat kirjandust ja kunsti enneolematute kõrguste poole ilu ja peenuse suhtes. Kunagi ei ole seepärast kirjandus paistnud nii huvitav, nii ahvatlev, nii lubav, nii täis salapärust uudust kui 1900 ümber. Ei siis mingi ime, kui haritud Euroopa, eriti noorema generatsiooni huvi raskuspunkt kaldus ilukirjanduse poole. Kui 50-ndail, 60-ndail, 70-ndail, 80-ndail ja isegi veel 90-ndail aastail oli tuntud huvi loodusteaduste ja filosoofia vastu, siis 90-ndate aastate lõpul ja eriti XX sajandi esimesel aastakümnel harrastati ilukirjandust, estetismi ja — huvitav kombinatsioon — sotsiaalküsimusi.

Uusroman-
tism Eestis

Eestisse tungis see huvi moodsa ilukirjanduse vastu ja selle harrastamine käesoleva sajandi esimesil aastail, kus üksikud noored sellega tutvusid ja sellest haaratud said. Sellest tekkiski „Noor-Eesti“ liikumine. Üldse elas tollaegne eesti õppiv noorsugu, kes sellal sai vene hariduse, Venes valitsevaid kirjanduslikke huve ning harrastusi kaasa, lugedes vene moodsaid kirjanikke ja välis-

„Noor-
Eesti“

maa omist eriti neid, mis Venes moes olid. Mõned noored tutvusid välismaistega, päämiselt saksa ja prantsuse omadega ka vahetult. Uusromantiline laad sai eriti omaseks Tuglasele, kellest kujunes otse tüübiline uusromantik, sest tema teoseid iseloomustab nii teravalt kaks uusromantismi tunnust — dekoratiivsus ja stilisatsioon. Aga ka Suitsu, Ridala ja eriti Enno luules on uusromantilisi jooni ning mõjusid ja Tammsaare jutustav proosa, alates ta üliõpilasnovellidest kuni ta pärastiste suurte romaanideni, ei ole kaugeltki puhtal kujul realistlik, vaid läheneb impressio- nismile.

*

Oli kord kirjandusliku arenemise suund kaldunud rea-
listmist ja selle loomulikkusest ning mõistlikkusest ära
moodsuse, vabaduse, iseärasuse ja ohjeldamatuse poole, siis
ei peatunud enam sel teel üha edasi uute uuduste, iseärasuste
ja iseäratsemiste taotlemises ning harrastamises ja loodi
juurde uusi „-isme“. Sümbolismi ja dekadentismi suur menu
oli ahvatlev. Nii tekkis Itaalias 1909 ja Maailmasõja vahel
F. T. Marinetti algatusel uus kirjanduslik-kunstiline
vool futurism. Nagu nimigi juba ütleb — futurism
sõnast *futuro* (tulevik), seega umbes „tuleviklus“ — võttis
see vool endale ideaaliks tuleviku ja selle kultuuri, halvus-
tades kõike minevikulist — mineviku kunsti ja möödunud
aegade loomete austamist ning harrastamist, järelikult ka
vanu ehitisi, muuseume, vanu raamatuid sisaldavaid
raamatukogusid. Ja kuna moodne kultuur tendeerib üha
enam tehnika ja masinismi poole, siis futurism ülistas
tehnikat, vabrikuid ja kiirust. Ühes sellega asetus ta tea-
tavasse vastakusse sümbolismiga: kuna viimane sulgus
moodsa elu kärast ära oma unistustesse ja meeoleutsemisse
ja oli nagu õhuline ning delikaatne, ihales futurism see-
vastu lärmi, masinate müra, aktiivsust, koguni julmust,
jõhkruust, sõda (mis muide varsti tuligi). Kuid vormi
suhtes — ja see on väga tähtis — läks futurism veelgi kau-

Uued
„-ismid“
Futurism

gemale oma iseäratsemistega kui sümbolism omal ajal; ta läks otse provotseeriva ulakuseni. Sõnad kuulutati „vabaks“: võis koostada terveid tekste, mis koosnesid ainult nimi-sõnust; süntaks kaotati ära; võeti tarvitusele matemaatilisi ja muusikalisi märke jne. Peeti sõjakaid koosolekuid oma voolu levitamiseks ja avaldati väljakutsuvaid „manifeste“. Need ongi, mis selle voolu loominguks kui kõige huvitavam — oma kuriooslikkuse tõttu — osa järele jääb. Seega vormi suhtes ja just oma vormiliste iseäratsuste tõttu on futurism ikkagi üks üldise uusromantismi kõrvalharu, üks selle äärmine ja monsterlik võsu ¹⁾).

Ekspressio-
nism

Natuke hiljem kui futurism — nimelt Maailmasõja lõpul, tekkis Saksamaal ekspressionism nii maalikunstis kui ka kirjanduses. Ekspressionism tuleb sõnast *ekspressioon*, s. o. ilme, väljend, ja sellega mõeldi järelikult kujutatavas aines taotella erilist ilmekust, väljendusviisi teravdamist, mida püüti saavutada nähtuste iseloomulike joonte liialdamisega, koguni karikeerimisega. Kirjanduses avaldus see teatavas üleskrüvitud stiilis, liialdatud, paradoksaalsete ja veidrate võrdluste ja metafooride tarvitamises. Sisuliselt väideti siiski tahetavat kujutada suuri ideid, humaansust, inimkonda, avarduda kas või kosmilisuseni. Kuid see kõik jäi paljaiks lubadusteks, suurteks sõnadeks, sest samuti kui futurismil oli ka ekspressionismil tõelist sügavust ja tõsidust vähe. Juba vormiline lodevus ja iseäratsemine tingib selle puudumise. Seepärast ei olegi ekspressionism andnud mingeid suuri kirjanikke, vaid ainult rea nimesid.

Eestisse ulatus see vool alles Maailmasõja lõpul ja selle järel, ja selle mõju all näib olevat olnud eriti Marie Under, päämiselt oma luuletuskogus „Verivalla“. Futuristlike

¹⁾ Teatavas suguluses maalikunsti ja skulptuuri alal futurismiga on *kubism*, mis püüdis loomi ja inimesi kujutada geomeetriliste figuuride varal. Muusikas avaldusid analoogilised iseäratsemisideed *brüitismi* (müramuusika) nimel.

mõtete ja võtete kasutamist järele on märgata Semperil, Visnapuul (luuletuskogus „Käoorvik“), eriti aga Barbarusel (luuletuskogud „Geomeetiline inimene“ ja „Multiplitseerit inimene“).

Uusromantism oli lõpuni mänginud oma osa ja pidi likvideeruma. Ta on andnud, mis ta on võinud, nii positiivses kui negatiivses mõttes. Ta on kindlasti laiendanud kirjanduse ja kunsti piire ja oma julgusega avastanud uusi ainealasid, enne kõike aga peenendanud ning tihendanud stiili. Lõppvaatusi

Uusromantiliste voolude puhul kujunes ilukirjanduse ehk belletristika tähtsuse ülehindamine ja ilukirjanduse ning kunsti seadmine kõrgemale kõigist muudest inimkultuuri väärtustest. Niisuguse vaate järgi kõik muud väärtused — teadus, moraal, tehniline kultuur, rahvus — võivad jääda tagaplaanile, kui aga ilukirjandus ja kunst edeneks ja hindamist leiaks. Selle ülehindamise põhjus peitus uusromantilistes vooludes enestes, nimelt vormi ja stiili, üldse kunstilise külje pidamises ülimaldiks nõudeks kirjanduslikus teoses, ülimaldiks hüveks maailmas.

Igatahes 1920—1930 oli uusromantism likvideerumas ja kaotas oma prestiiži, ja järele on märgata tagasipöördumist realismile. Räägitakse mingist uusrealismist, mis püüab realismi moderniseerida ja sellest arendada järele uut voolu. Prantsusmaal on sel puhul tekkinud nimetus ülirealism. Kuid vaevalt äratav nüüdsel ajal see või mõned muud -ismid enam seda värsket huvi ja vaimustust, mis esines veel paarkümmend aastat tagasi. Publik on blaseerunud neist -ismidest ja võib-olla üldse kirjandusest ning selle liiga ilmselt esiletükkivaist ja toonitatud vooludest. Päälegi on Maailmasõda oma segadustega ja nende tagajärjel kerkinud uute poliitiliste, majanduslike, sotsiaalsete ja rahvuslike probleemidega suunanud inimeste tähelepanu raskuspunkti mujale. Aeg, kus ilukirjandus oli kogu haritud maailma huvi keskpunktiks, näib olevat möödunud. Muidugi kirjandus püsib ja edeneb; üha edasi Tulevikuvaated

tõuseb uusi kirjanikke ja ilmub uusi teoseid. Kuid uusi suuri voolusid ei näi niipea enam tulevat. See paistab ka sellest, et neile ei leita enam uusi nimetusigi, vaid kasutatakse ning korratakse vanu, lisades neile sõna „uus“: uusromantism, uusrealism, uusklassitsism jne. ¹⁾. Võib-olla nihkub huvi keskkohalt jälle rohkem teaduste ja õpetliku kirjanduse poole ja ilukirjanduses klassikute harrastamisele ja uurimisele. Võib-olla pääseb kirjanduses valitsema mingisugune eklektitsism. Hakatakse püüdma luua häid — huvitavaid ja ühtlasi soliidseid teoseid nii sisult kui vormilt, ilma küsimata, mis voolu alla need kuuluvad. Siis tuleb kirjandus, milles teostuks teatav süntees kõigest sellest, mis eelmistes vooludes oli hääd ja positiivset. Ja see oleks õige tervendus kirjandusele: kaoks nüüd juba enam kui veerandsada aastat kestnud hellitamine; tõuseks kirjanikke ja ilmuks teoseid, mis saavutaksid kuulsuse ja tähtsuse omaenese sisemise väärtuse tõttu. Ühes sellega nihkuks ilukirjandus tagasi oma õigele kohale ning astmele nii inimkonna kui üksikrahvaste kultuurväärtuste hulgas, kus tal on täita oma õilis ja hinnatav ülesanne.

III. SÜMBOLISTLIK DRAAMA ²⁾.

Sümbolistliku draama ilmekaimaks esindajaks ja teoreetiliseks ning maailmavaateliseks põhjendajaks tuleb lugeda belgia kirjanikku Maurice Maeterlinck'i (sünd. 1862), kes nagu ta kaasmaalane Verhaerengi kuulub keelelt prantsuse kirjandusse.

80. aastail näitas Euroopa kirjandus juba märgatavat tühimust naturalismi ühekülgssusse ja tendentslikkusse kal-

¹⁾ Loogiliselt järeldades peaksid, kui voolude loomist ka tulevikus endiselt edasi harrastatakse, nõndaviisi ükskord tulema uusuusromantism, uusuusrealism jne.

²⁾ Koostatud päämiselt P. Kogani järgi.

duva tõelisusepaljastuse vastu, hakates uuesti huvi tundma müstilisest, fantastilisest, ilusast ja erakordsest. See uus suund saavutas sajandi 90. aastaist alates kõige eredama väljapaistvuse just Maeterlincki dramaatilises loomingus.

Maeterlincki sümbolismi filosoofiaga tutvume põhja-Sümbolismi likult ühes tema esseistlikus töös „Alandlikkude aare“ filosoofia (1896), mille pääideeks on, et nähtava igapäevase maailma taga on veel mingi teine nähtamatu kõrgem maailm, mis juhib maise elu käiku. Samuti näeb Maeterlinck ka inimeses kaht poolt — hinge ja mõistust, mis elavad mõlemad omaette iseseisvat elu. Seejuures inimese hingemaailm ei ühti, vaid on koguni vastuolus tema mõistuse-eluga. Mõistus ei suuda tunnetada kõrgema maailma saladusi, küll aga hing. Selle asjaolu tõttu seatakse kunstile üles uued ülesanded. Ta peab loobuma reaalsest maailmast ja mõistuse-elust ning hinge kõnesid kuulatelles pühendama meid kõrgema maailma saladustesse.

See dualistlik filosoofia peegeldub ilmsesti ka Maeterlincki sümbolistlikes draamades, kus inimese saatus seatakse ühendusse mingi nähtamatu ning hämaralt aimatava teise maailma vaenuliste jõududega. Ühtlasi annab Maeterlinck igas draamas selgesti tunda elu kahepoolsust. Üks pool toimib tõelisuses ja on tavaliselt sündmusvaene ning vähese sisuga, teine on selle taga aimatav inimese hinge draama, mis on täis vaheldusrikkust ning intensiivseid elamusi. Viimased ei väljendu kunagi tugevate kirgede ega suurte väliste sündmuste kaudu, vaid eeskätt lihtsais sõnus, viiheis, sosinain, aimustes, kõige tunduvamalt aga vaikimises, sest siis „kõnelevad hinged“. Kui näitlejaid valdab nn. „hingede dialoog“, kaotavad sõnad ja žestid oma tähtsuse ja otsustavaks saavad salapärased jõud.

Maeterlincki sümbolistlikest näidendeist üks iseloomu-„Kutsumatu külaline“ likemaid on draama „Kutsumata külaline“, mille juures peatume veidi lähemalt, kuna selle näidendi kaudu võime kõige paremini mõista sümbolistliku draama olemust.

Selles näidendis näeme kaht maailma, millest kõneleb

Maeterlinck: nähtav, igapäevane ja nähtamatu maailm, milles hing võib laotada vabalt oma tiibu ja elada kõrgemat elu. Me oleme vana lossi poolhämarias saalis. Kõrvaltoas lamab haige. Vanaisa, isa, onu ja kolm tütarlast on mures haige seisukorra üle. Nad vahetavad kõige igapäevasemaid sõnu, nende kõnes vaheldub kartus lootusega. Meie ees on hall, igapäevane pilt, üks neist piltidest, mida võime kohata ükskõik missuguses perekonnas ja mille vastu omal ajal kirjanikud, kes otsisid suuri kokkupõrkeid ja kirgi, ei tundnud mingit huvi.

„Hädaoht on mööda: ta on päästetud,“ räägib isa. „Aga ma mõtlen hoopis teisiti...“ tähendab vanaisa. „Arstid ju kinnitavad ometi, et võime täiesti muretud olla...“ Neile isa sõnadele lisab onu: „Päeval oli tal õige ilus väljanägemine. Praegu ta magab sügavasti.“

Ja nii kuni draama lõpuni. Nad räägivad imiku üle, kes hiljuti on sündinud ja kes on olnud haige kannatuste põhjustajaks, amмест, kes on väga väsinud, vanast õest, keda kõik ootavad, kes lubas tulla ja kes millegipärast siiski ei tule, luikedest, keda on näha aknast kuuvalguses tiigil ujumas ja kes millegi üle on ehmunud. Niisiis, kui ligineda näidendile lihtsalt, tuleb ainult imestella, milleks oli vaja tuua lavale seda igapäevast pildikest ja neid igapäevaseid tegelasi oma pisimuredega.

Aga kirjanikul on teine ülesanne. Nende harilike tegelaste keskel on veel üks tegelane, kelle juuresolekut kõik tunnevad. Tema ongi too keskne kuju, kelle pärast näidend on kirjutatud. See tegelane on — s u r m. Tema hirmsat hingamist me aga ei kuule nois sõnades, mida väljendavad tegelased, vaid seda aimame nende vaikimisest, vihjeist ja liigutustest. Igapäevase maailma taga tutvume siin nähtamatuga. Igal liigutusel, igal sündmusel, mis toimub laval, on kaks mõtet: üks — lihtne ja selge, teine — hämar ja suur. Kuigi need inimesed kõnelevad harilikest asjust, kuigi nad troostivad end sellega, et hädaoht on mööda, — nende keskel seisab midagi paratamatut, vältimatut.

See on tugevam nende lihtsaist kõnedest, see lämmatab need kõned — nad kõik tunnevad seda. Sel ajal kui nende huuled kõnelevad üksteisele üht, nende hinged kõnelevad omavahel midagi muud. Toome näite sellest, kuidas Maeterlinck saavutab oma eesmärgi.

Isa. Sule siis uks! Aeg on juba hiline.

Tütarlaps. Aga ma ei saa seda sulgeda.

Kaks teist tütarlast. Ei, me ei saa seda sulgeda.

Vanaisa. Mis on juhtunud, tütrekesed?

Onu. Te räägite sellest nagu mingist haruldasest asjast! Oot', ma aitan teid!

Vanem tütarlaps. Me ei saa seda siiski sulgeda.

Onu. See tuleb niiskusest. Rõhume kõik korruga pääle. — Mis see siis on, kas siia midagi vahele on jäänud?

Isa. Küll puusepp ta homme ära parandab.

Vanaisa. Kas homme tuleb puusepp?

Tütarlaps. Jah, vanaisa, ta tuleb keldrisse töötama.

Selles stseenis pole midagi ebaharilikku. Uks on rikkis, seda pole võimalik sulgeda, ja homme parandatakse viga. Tuhandeid kordi päevas toimub sellist ja keegi ei pööra sellele erilist tähelepanu. Aga Maeterlinck on neile tegelaste lihtsaile sõnadele andnud seesuguse varjundi, et neis tundub, nende otsese mõtte kõrval, teine, palju tähtsam mõte. Keegi ei väljenda seda, aga kõik omistavad sellele ukse rikkisolemisele suurt salapärasust ja tähtsust. Mispärast rääkis vanaisa sellest nagu mingist haruldasest asjast? Mispärast vanaisa pöörab erilist tähelepanu puusepa tulekule? Vanaisa on pime, ta omab erilist tundlikkust nähtamatu maailma häälte suhtes. Seepärast on tema see, kes esimesena muutub rahutuks. Ta tunneb hirmu, tema järel haarab see hirm ka kõiki teisi. Kõik tunnevad, et ukse sulgematus on selle märgiks, et too hirmus kutsutama külaline juba ilmus uksele. Teda ootavad kõik, see ootamine täidab kõiki ja kõike saalis, kuigi keegi temast ei räägi. Ja sel ajal kui huuled kõnelevad ukse rikkist, väri-sevad hinged ja on täidetud hirmust surma ees, kes on juba lähedal, kellest pole võimalik hoiduda, keda pole võimalik

välja ajada, nii väga kui kõik püüavadki sulgeda oma silmi selle kõige tähtsama ees. Ta seisab, võimas ja kõrvaldamatu, ta saab kõige tähtsamaks tegelaseks; väline draama kahvatub, ja vaatajate ees avaneb tõeline sisemine draama, mis sünnib juuresolijate hinges.

Toome veel ühe näite. Väljast kostab äkki vikati luis-kamist.

Vanaisa (ehmudes). Oh!

Onu. Mis see on?

Tütarlaps. Ei tea kindlasti ütelda; arvan, et see on aednik, aga ma ei näe teda, — vist on ta maja varjus.

Isa. See on aednik, — ta mõtleb niitma minna.

Onu. Kas ta öösi niidab?

Isa. Homme peaks olema pühapäev. Nojah, muidugi! Ma ju tähendasin talle, et rohi maja ümber on liiga pikaks kasvanud.

Vanaisa. Mulle näib, et ta vikat liiga kõliseb...

Jällegi pole siin midagi ebaharilikku. Kas ei kuulda sageli salapäraseid hääli metsas kuuvalgel ööl, kas ei kohuta meid sageli kummalised ja fantastilised varjukujud? Aga mispärast just hääl, mida inimkujutus juba sajandeid on harjunud siduma surma mõttega, äratas juuresolijate keskel sellist ärevust? Mispärast sellele küsimusele pööratakse juuresolijate poolt nii suurt tähelepanu ja püütakse seda igakülgselt seletada? Mispärast kõik nii innukalt otsivad põhjust salapärasele häälele, mispärast kõik ruttavad, isegi mitte seda uskudes, otsima rahustavat seletust? Mispärast kasvab ärevus uskumatu kiirusega seejärel, kui tütarlastel, kes seisavad akna juures, ei lähe korda avastada aednikku? Ja jälle on vanaisa, see pime ja erilise tundlikkusega vanaisa see, kes algatas rahutuse. Jaa, kõik räägib selle poolt, et hirmus külaline vikatiga on juba päral. Seda ei tea veel juuresolijate huuled ja teadvus, aga see on juba teada kõigi nende hingele. Rahutus kasvab iga uksekiitsumisega, iga arusaamatu häälega. Hinged ainult reageerivad neile sündmustele: väline nähtav maailm muutub nähtamatu igavese elu näitelavaks. Sel hetkel, mil

kõlab kesköötunni viimne löök, muutub ärevus paaniliseks hirmuks. Kõigile tundub, et keegi tõusis laua juurest. Välises maailmas pole jälle midagi ebaharilikku, aga hing teab, et on teostunud kõige hirmsam. Kõigi pilgud on tumma hirmuga pöördunud ukse poole, mis viib haige tuppa. Selle lävele ilmub halastajaõde mustis riideis. Ta kummardub ja lööb ristimärgi: haige on surnud.

Sisemine draama on lõppenud, me tundsime end ühenduses seisvat nähtamatuga.

Teine Maeterlincki iseloomulikum sümbolistlik näi- „Pimedad“ dend on „Pimedad“, mis sümboolselt kujutab pimeduses eksleva inimkonna kurbmängu.

Sünges pimedas metsas istuvad kividel, kändudel ja kuivanud lehtedel kuus pimedat vana meest ja kuus pimedat naist, kes on kaotanud oma juhi. Nende ebamäärastes liigutustes, hüüdeis, väljendustes ning kavatsustes leida õiget teed peegelduvad inimkonna asjatud otsiskelud ja püüded. Nad on inimkonna puudulike teadmiste sümbolid. Puud kohisevad, taevas säravad tähed, eemal valendab õige tee, aga pimedad ei näe seda. See on nende eest peidetud ning saavutamatu. Ümbritsev põlismets on maailma sümbol, kus inimesed elavad. Pimedate ebakindlad, alatasa komistavad sammud sümboliseerivad inimese abitut võitlust elu ning loodusega.

Kunstiliselt üks õnnestunumaid Maeterlincki sümbolistlikest draamadest on veel „Pelléas ja Mélisande“ (1892, eesti keelde tõlgitud 1919), kus näidatakse armastuse tähelepanematut kasvamist karmiks, halastamatuks saatuseks.

Iga Maeterlincki sümbolistlik draama on mingi mõtte sümbol. Kirjanik loobub igasugusest olustikukujutusest, sündmustik toimub mingis muinasjututaolises maailmas, kuigi tegelasteks on sageli ainult lihtsad argipäevainimesed ning kujutatakse moodsa inimese hingeelu. Elu esiletükkivat tõelisust varjatakse osavalt sümbolite salapärasuse ning hämaruse taha. Luulemaailm on tõelisusest hoo-

pis tähtsam, nagu on hoopis hinnatavam ka inimese sise-elu võrreldes väliseluga.

Neile põhiromantilistele tunnustele liituvad uudselt meeleolutihedus, varjundirikas hingeelu-käsitlus ja valitult esteetiline ning peenetoimne stiil.

Kui endised draamakirjanikud kujutasid eeskätt isikute ja nende vastakate tahtmuste võitlust, näidates eriti valdavate kirgede ja tugeva kohusetunde vastuolu, siis Maeterlinck pööras päätähelepanu üksikisikute individuaalse siseelu tõlgitsemisele, nende „hinge kõnelustele saatusega“. Vana draama suured ning valdavad välissündmused jäävad tagaplaanile ja esile kerkivad igapäevase inimese hingeeluavaldused. Kirjanik väidab õigesti, et tavalise inimese elu välise sündmusvaesuse ja näilise monotoonsuse taga võivad peituda kõige traagilisemad ja põrutavamad elamused. Neid kujutada seab sümbolistlik draama enesele ülesandeks. Ta näitab halli argipäevaelu taga peituvat traagikat, mis on meie tõelisele olemasolule lähemal kui suursündmuste kurbmängud.

Üksikisiku hingeelulise kurbmängu rõhukat süvendamist näitas oma sümbolistlikes draamades (näit.: „Ehitaja Solness“, „Kui me surnud ärkame“) XIX saj. viimaseil aastakümneil norra suurim draamatik H. Ibsen, kuid kõigepeält hoopis teiselaadiliste kangelastega. Kui Maeterlinck esitab eeskätt tavalise inimese rahutust, hirmu ja meeleheidet, siis Ibsen kujutab tugeva isiksuse katastroofi ta jõulises võitluses.

Saksa kirjanduses on sümbolistliku draama alal välja paistvamalt esinenud Gerhart Hauptmann unenäomänguga „Hannele taevaminek“ (1894, eesti laval 1909/10) ja muinasjutulise, faustlikku probleemi käsitleva näidendiga „Põhjajavunud kell“ (1896, eesti laval 1913/14). Vene kirjanduses on XX saj. algul andnud mõjukaid sümbolistlike näidendeid Leonid Andrejev, milledest eesti keelde on tõlgitud „Inimelu“.

Sümbolistlik draama sattus kõigis maades vastuollu säärase draamaehituse põhinõuetega, nagu on aktiivsus ja dünaamika. Vähesese tegevuse ja lüürilise meeoleu harrastuse tõttu sai talle iseloomulikuks piirdumine ühe vaatusega. Kujud jäid abstraktseiks ja ebamääraseiks, esines sageli immateriaalseidki tegelasi, nagu surm jt. Eluvõõrust suurendasid sagedased une- ja suremisteemad ning haruldaste ja kaugete sündmuste eelistamine.

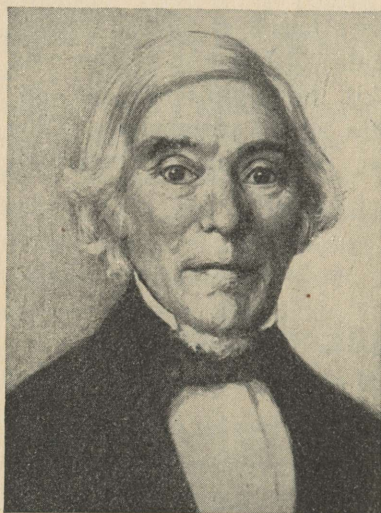
On arusaadav, et niisuguses laadis ei võinud sümbolistlik draama kaua laval püsida. Teistest mõjukam ning parem tehnika oli Maeterlinckil. Meeleolutihedus ja -ühtsus, hingeelu-tõlgitsuse omapära, aga ka väljapaistev väline efektiivsus kindlustavad kestva huvi tema sümbolistliku draama vastu tulevikuski.

IV. ÜLEVAADE SOOME KIRJANDUSEST.

1.

Soomemaa kirjandus jaguneb kahte ossa: soomekeelne ja rootsikeelne. Soome rootsikeelse kirjanduse õitseage oli XVIII saj. lõpp ja XIX saj. algus. Selle tähtsaimad esindajad on Johan Ludvig Runeberg, Soome rahvushümni „Maamme“ autor, ja Sakari Topelius. Soome soomekeelse kirjanduse alged pärinevad usupuhastusajast, mil ilmus soome kirjanduse esimene trükiteos — aabits „Abc raamat“ (1542) piiskop Agricola sulest. Agricola sulest ilmus ka soomekeelne uus testament (1548), kuna piibel ilmus a. 1642. Soomekeelne ilukirjandus hakkas arenema alles XIX sajandil. Sajandi algupoolel tekkis haritlaste hulgas soomluse harrastus, mis avaldus muuseas ka rahvaluule-toodete kogumises. Võib ütelda, et soomekeelsele kirjandusele panigi aluse soome rahvaluule, mille mõju soome kunstkirjandusse on olnud väga suur ning viljakas.

E. Lönnrot Tähtsaimaks soome rahvaluule kogujaks sai **Elias Lönnrot** (1802—1884), „Kalevala“ ja Kanteletari“ koostaja. Lönnrot sündis 9. aprillil 1802 Põhja-Soomes vaese külärätsepa pojana. Järjekindla püüdlikkusega tõusis ta äärmisest vaesusest soome rahva aupaisteliseks vaimuinimeks, oma aja kuulsaimaks meheks, kelle mõju ning kuju ulatub üle mitmekümne aasta. Ülikoolis arstiteadust õppides sattus Lönnrot soome rahvakeelseisse ringkonda-

E. Lönnrot

des sattus Lönnrot soome rahvakeelseisse ringkonda-
desse ja kujunes nende
ideede ja harrastuste tuli-
seks pooldajaks. Eriti ki-
suti ta kaasa 1820-ndail
aastail taasärganud rahva-
luule-kogumisest ja -uuri-
misest. Ta hakkaski 1828. a.
suvel, lihtsas maainimese-
riides, püss ja reisikott
seljas, vilespill kaelas ja
piip hambus, jala marssi-
ma mööda Savo ja Karjala
maanteid ning külateeradu,
et üles otsida laante kes-
kel peidus olev soome Ru-
notar, mille kaunidusse ta
oli juba enne armunud.

Sääraseid pikemaid kogumisretki sooritas Lönnrot aja-
vahemikus 1828—1841 neli. Tema hilisemaid reisisid
toetas aineliselt Soome Kirjanduse Selts. Ja koguja
saak oli rikkalik: 2400 vana runo, 6000 vanasõna,
üle tuhande mõistatuse, pääle selle rahvajutte. Kõigest
sellest otsustas Lönnrot koostada ühtlase rahvaeepose. Ta
liitis üksikute eepiliste laulude eri teisendid ühe kange-
lase ümber, lisas vahele lüürilisi laule, loitsusid jm. ning
juba a. 1835 ilmus trükist „Kalevala ehk vanu Karjala
runosid soome rahva muistseist ajust“. Pärast täiendas

Lönnrot teost üle kümne aasta kestel kogutud uute ainetega ja a. 1849 ilmus „Kalevala“ lõplikul kujul, sisaldades 50 laulu 22.795 värsiga.

„Kalevala“ jutustused algavad maailma loomisest ja „Kalevala“ lõpevad Kristuse sündimisega. Neisse ajalistesse raamidesse on seatud mitmeharuline sündmustik, mis liigub muinasjutumaailmas ja kujutab kahe hõimu vahekorda rahu ja sõja ajal. Sõbralike suhete ajal toimuvad külaskäigud ja kosjaretked, sõjas aga võideldakse mingi imelise nõidveski Sammo pärast, mis lõpuks heitluses puruneb ja merre langeb, minnes nii suuremalt osalt mõlemale hõimule kaduma. Kättemaksuhimus üritab küll kehvenev Pohjola Kalevalale kahju tekitada ja saadab sinna taude, karu karja hävitama ning varastab lõpuks päikese ja kuu. Kuid kõik on asjatu: Pohjola võim on murtud, Kalevala on pääsenud lõplikult võidule.

Et eepose luustiku ümber on kokku sulatatud palju mitmesuguseid rahvaloomingulisi aineid, siis on see paisunud imeliselt fantastiliseks ja mitmevärviliseks piltide-reaks, mis veetleb lugejat rohkem oma elavate üksiktseenidega, värskusega, sõnastuse voolu lopsakusega ja runovormi eepilise lihtsusega kui oma kompositsioonilise tugevuse, sündmustiku järjekindluse, hingeelulise sügavuse või loodusekirjelduste ülevaatlikkusega. „Kalevala“ pole kangelaseepos ses mõttes nagu „Ilias“ või „Rolandilaul“. Selles ei esine isiklikku sangarimeelt, tugevat patriotismi, kaaskiskuvaid relvavõitlusi. Siin võideldakse rohkem sõnadega ja laulujõuga, nõiutakse või loitsitakse. Tähtis koht soome eeposes on lüürilisel elemendil. Aga kõige veetlevam külg selles on haruldane fantastika. Imedemaailma salapärane võlu avaneb meile siin oma täies toreduses. Ei ole võimatust, mida see eepos ei teeks võimalikuks: inimesed moonduvad kotkaiks, madudeks; imepuud kasvavad, imelised loomad ja esemed sünnivad laulu võimust, kuu ja päike varastatakse, inimese kõhus sõidetakse paadiga ja taotakse sepist jne. Säälsamas esinevad soome loodus ja loomad

oma täiuses, säälsamas tegelevad soome inimesed, ühed mõtlikud, töökad ja tõsised, teised unistavad, lennukad, taltsutamatud ja jonnakad. „Kalevalas“ esineb Soome elu argi- ja pühapäevane pale, esitatud impressionistlike üksikpiltide kaupa, mis annab kujutusele haruldase vaheldusrikkuse ja värvikülluse.

„Kalevala“ on aga veel enam: see on soome sugu rahvaste suursaavutus, mis on valminud sadade aastate jooksul sadade laulikute ühistööna ja E. Lönnroti viimistelduna. See on esimene soome rahva and maailmakirjandusele, mille mõju ulatub kaugele üle oma rahva piiride. Eestis ilmus selle mõjul „Kalevipoeg“, Ameerikas koostas Longfellow „Kalevala“ eeskujul indiaanlaspoemi „Hiawatha“. „Kalevala“ on tõlgitud täielikult enam kui kümnesse keelde, muuseas ka eesti keelde (1912, 1921). Oma sünnimaal aga andis „Kalevala“ aineid ja eeskujudele luuletajaile, heliloojaile, kujureile ja maalijaile.

Lönnroti folkloristliku tegevuse teine suur mälestis on „Kanteletar“, mis ilmus a. 1840—1841 ja sisaldab umbes 600 laulu — lüürilisi ballade (e. k. 2 köidet a. 1930 ja 1931). Pääle selle andis ta välja „Soome rahva vanasõnu“ (1842), „Soome rahva mõistatusi“ (1843) jm.

A. 1844 külastas ta rahvaluule-kogumise eesmärgiga ka Eestit, viibides siin umbes viis kuud ja peatudes muuseas ka E. Ahrensi ja F. R. Faehlmanni juures. Õpetatud Eesti Selts valis Lönnroti sel puhul oma auliikmeks.

A. Oksanen Soomekeelse kunstluule rajajaks sai keeleteadlane August Oksanen-Ahlquist (1826—1889). Oma luuletuskogus „Sädemed“ püüdis ta soome keelt painutada uueaegsesse värsimõõtudesse Euroopa eeskujude järgi. Oksase luule pääteemadeks on isamaa ja isiklikud elamused. Tema tundeelamuste maailm pole küll rikas, aga mehelik. Ahlquisti kõrval on soome lüürikat arendanud Julius Krohn-Suonio, Aino Kalda isa, Kaarlo Kramsu, A. Jännes, J. H. Erkkö jt. päämiselt rahvusidealistikul põhjal.

Soome kunstluule, eriti proosaepika esimene suur-nimi on Aleksis Kivi (Stenvall, 1834—1872). Aleksis Kivi looming kuulub romantismi ja realismi vahemaile. Temas ühineb realisti terav tähelepanelikkus õrnima unistus-meelega. Kivi toodang haarab eepikat, draamatikat ja lüü-rikat. Kõigil neil aladel lõi ta soome keeles seni kõlama-tuid helisid, kõigil aladel saavutas ta maailmakirjanduse kõrgeimate tippude tase-me, sellest hoolimata et tal polnud ses suhtes leida oma kodumaalt mingit ees-kuju.

A. Kivi vaimu säravaim toode on kuuluis romaan „Seitse venda“ (1870, e. k. 1924), lugu seitsmest Häme vennast, kes põgenevad ühiskonnast metsade üksin-dusse, et käia mingi kaju-teldud, ihaletud eesmärgi järgi, õpivad säääl töötama ja teisi inimesi arvestama ning pöörduvad taltsuta-tuina, leplikena ja täis-meestena jälle ühiskonda tagasi. „Seitsme venna“

A. Kivi

sisuline avarus, fantaasiaküllus, tegelaskonna huvitavus, vormiline mitmekesisus ja täius, keeleline elavus, lopsakas huumor, lüüriline hellus, jõulisus ja muud omadused tee-avad sellest romaanist nauditavaima teose, millest igal uuel lugemisel leiab midagi uut ja kütkestavat.

Rõõmu ja mure vaheldus teoses laseb aimata kirjaniku nukrutsevat igatsust suure rahu vaiksesse rüppe. Sellest ihaldusest loob ta muinasjutuliselt toreda laaneelupildi, tundes säääl ühes oma vendadega vabastavat rõõmu ja rahu. Ei saa mainimata jätta kõige kütkestavamaid kontraste:

ülikurbade või eelegiliste paikade surutise lahendavad korraga järsud naerulajatused, huumor ja eeleogia käivad alati käsikäes ja pakuvad haruldast naudingut.

A. Kivi on ka soomekeelse dramaatika rajaja. 1860. a. sai ta Soome Kirjanduse Seltsi näidenditevõistlusel esimese auhinna oma näidendi „Kullervo“ eest. Pärast seda kirjutas ta kuulsa komöödia „Nõmmekingsepä“ (1864, e. k. 1934), soome näitekirjanduse suurteose. Selle pääväärtus seisneb toredais karaktereis, situatsioonikoomikas ja hingeelulise külje tõepärasuses. Sellisena on see sammunud võidurada ka naabermaade lavadel.

Lüürikuna paistab Kivi vähem silma, olles aga siingi algupärane ja sügav. Ta on kirjutanud umbes poolsada luuletust, milledest enamik on ilmunud kogus „Kanarbik“ (1866). Kivi ei harrasta isamaaluulet, vaid esitab rohkem meeolulisi. Selle mõjulätteiks on rahvaluule, Runeberg, Topelius, Horatius, Vergilius ja Dante.

A. Kivi taolist pärandit jätavad oma rahvale vähesed kirjanikud. Tema looming näis algul revolutsioonilisena, eriti oma realistliku julguse ja huumoriga, nii et see äratas võõrastust ja arvustavaid märkusi. Kivi suri seetõttu oma rahvast unustatuna, peagu vallavaesena. Kuid XIX saj. lõpul varjutas Aleksis Kivi suurus kõik teised soome kirjanikud ja tema kohta kehtib lause: „Kivi, mille ehitajad ära põlgasid, on saanud nurgakiviks“. Tema looming, suure- ja võimsahingeline, on siiski nii isikupärane, et see ei loonud mingit kooli, vaid seisab tänini täiesti eraldi.

2.

Realism

Realismi voog jõudis Lääne-Euroopast Soome 1880-ndate aastate paiku Skandinaavia kaudu. Ibsen ja Björnson tungisid teiste eel soome kirjandusse, nende järel Strindberg, Zola ja Balzac ning samal ajal ka vene realistid Tolstoi, Turgenev ja Gogol.

Soome kirjandus arenes realismi ajastul nii ulatusli-
kuks ning sügavaks ja nii hoogsasti, et see muutus kõige
silmapaistvamaks kultuurilise elu avalduseks. Samal ajal
algas nn. euroopastumisliikumine. Juhtivad kirjanikud lii-
tusid a. 1885 „Noor-Soome“ rühmaks ja a. 1890 „Päeva-
lehe“-rühmaks, milledest hiljem kasvas tähtis poliitiline ja
ühiskondlik tegur. Noorsoomlaste nimedest olgu maini-
tud Juhani Aho, Arvid Järnefelt, Kasimir Leino ja San-
teri Ivalo.

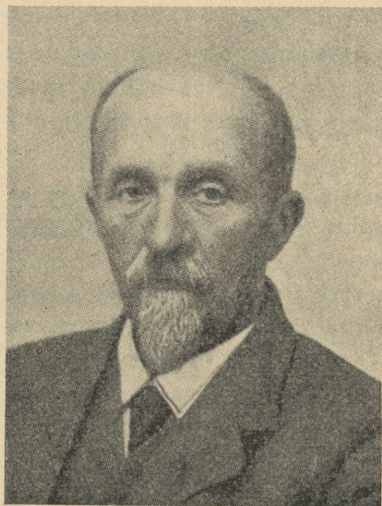
Realism rikastas soome kirjandust õige tunduvalt ja
püsis valitsevana kuni 1895. aastani, mil see hakkas taan-
duma uusromantismi eest. Juhtivaimad realistid on Minna
Canth ja Juhani Aho. Esimene oli iseloomult aktiivne,
süüdistav ning paljastav ja harrastas eelistavalt draama-
vormi, teine passiivne, kunstikindlam ja viljeles rohkem
novelli ja romaani.

Soome realistide julge eestvõitleja on **Minna Canth** M. Canth
(1844—1897). Ta hakkas kirjutama alles neljakümne-aas-
taselt, kui ta mees suri ja ta iseseisvalt pidi ennast ja oma
perekonda toitma. Ibseni ja Georg Brandese mõjul hak-
kas ta nägema ühiskondlikke pahesid. Ta avaldab sarja
näidendeid ja novelle („Töömehe naine“, „Vaene rahvas“,
„Paha õnne laps“ jne.), milledes kibedasti arvustab neid
pahesid, juhtides tähelepanu eriti naise ja töörahva rõhu-
tud olukorrale. Moralistina ja ühiskonna reformaatorina
esitab ta oma teoseis mõndagi liialdatult ja ühekülgselt,
arvestades mitte niipalju kunstilisi kui sotsiaalseid ees-
märke. Elu lõpupoolel taltub ta meel ja süveneb ta vaade
ning ta kirjutab mõned selgunud tõelisusekujutused nagu
„Agnes“, „Anna-Liisa“ jt.

M. Canthi seisukoht soome kirjanduses on väga silma-
paistev nii realistliku näitekirjanikuna kui ka novellistina.
Ta on Kivi järel esimene andekas draamatik ja jutukir-
janik.

„Päevalehe“ ümber koondunud realistide seas on keskne J. Aho
kuju **Juhani Aho** (Johannes Brofeldt, 1861—1921), soome

realismi suurim nimi ja väljapaistvaim kirjanik pärast A. Kivi. Aho esimesed kirjanduslikud kasvatajad olid „Kalevala“, „Kanteletar“, Kivi ja Runeberg. Üliõpilasaastail aga vaimustus ta realismist ja hakkas hoolega lugema norra, prantsuse, taani ja vene realiste. Aho varasemad tooted osutavad seepärast üksteise järel realismi võidulepääsemist. Kuid tema realism pole tendentslik, ta on rahu-

J. A h o

lik vaatleja, eepilise kujutuse meister, ta erapooletu sulg jagab valgust ja varju ühtlaselt ning kõikjale.

Aho teoseist paistab enne kõike silma jutustus „Raudtee“ (1884, e. k. 1906, 1928), kirjaniku noorea tippsaavutus. Selles avaldub haruldane hingeeluline usutavus, tähelepanelikkus ja loomulikkus. Ka „Kirikuõpetaja tütar“ (1885, e. k. 1925, 1927) väärrib tunnustust oma peene psühholoogilise analüüsi poolest. Varsti kujunes Ahol oma

kirjanduslik erivorm laast-pisijutt, eeskätt prantsuse hilis-naturalismi, psühholoogilise novelli ja algava sümbolismi mõjul, milledega ta tutvus Pariisis elades (1889). Aho esimesed tähelepanekavad laastud valmisidki Pariisis. Tema „Laastud“ I—VIII (1891—1921, e. k. viis annet 1907, 1911, 1923, 1927) pakuvad lugejale jutustusi, mälestusi, matkakirjeldusi, allegooriaid, luuletusi proosas jne. Neist võime näha autori stiililist ja sisulist arenemisteed 30 aasta kestel. Paljud Aho laastudest kalduvad lürismi. Nende tundelisuses ja sentimentaalseis looduse- ja elukirjeldustes

tundub Daudet' ja Turgenevi, hilisemais isegi uusromantismi mõju.

A. 1893 valmis „Kirikuõpetaja proua“ (e. k. 1924). Lühike suvine armuunelm ja liiga kiiresti saabuv sügis ühes lahkumisega on selle sisuks. J. Aho meistriteoseist küünib esikohale ajalooline romaan „Panu“ (1897, e. k. 1926), milles kirjanik siirdub soome rahva kauge mineviku elustamisele ja mis oli pika eeltöö ja uurimiste tulemus. Teos kujutab paganluse ja ristiusu võitlust XVII saj. teisel poolel. Muinasaegse rahvaelu kujutamise alal on „Panu“ silmapaistvamaid teoseid maailmakirjanduses ja see tõstis autori soome esimeseks romanistikks oma kaasajal. Aho teine suurromaan „Kevad ja tagatalv“ (1906) käsitleb soome ärkamisaega a. 1840—1850, esitades tegelastena ka Lönnroti, Snellmani ja teisi tollaegseid suurmehi. Aho hilisemaist töist mainitagu jutustust „Rahu erak“ (1916) ja mälestusteost „Kas mäletad?“ (1921, e. k. 1930). Eriti viimane on stiililine meistriteos, täis lüürilist nauditavust ja sügavat tundelisust.

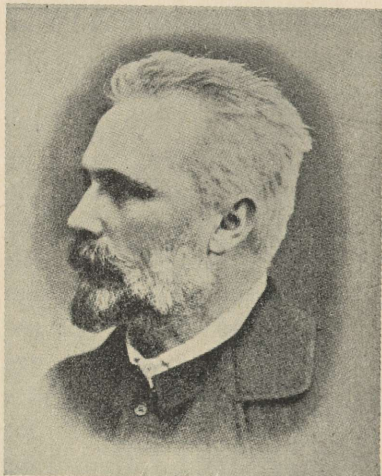
J. Aho kohta öeldakse, et tal oli realisti pää, aga romantiku süda ja kujutlusvõime. Ta algas selgepiirilise ja rahuliku realistina ning püsis sellisena mõnes suhtes lõpunigi. Siiski ahvatles teda juba varakult romantika, mille mõju suurenes kirjaniku elu teisel poolel. Aho oli XIX ja XX sajandi vahetusel suurim ja juhtiv kirjanik Soomes. Temas imesteldi soome tõupärast rahu, harmooniat ja soomelist nukrust, mis liidab kirjaniku lähedalt rahvaluule meelelaadiga. Aho on meister inimese hinge viimsete nurgakeste valgustajana, suur looduse ja inimese ühtekuuluvuse tunnetajana: loodus ja inimene on tema teoseis sageli võrdsed sisuelemendid. Aho järeltulijate arv on suur, eriti ta laastude jäljendajaina ja stiili õpilastena.

1890-ndail aastail hakkas realism taas omandama romantilisi sugemeid. See romantiline puhang läbi kirjanduse ja kunsti elu äratas uuesti ellu ajaloolise romaani, millisel alal kujunes mõõduandvaimaks meheks Santeri Ivalo (Herman S. Ivalo

Aleksander Ingman, 1866—1937). Tema romaanid kujutavad Soome ajaloo tähtsamaid sündmusi ja tegelasi ajaloolise tõe ja realistliku objektiivsuse meetodiga. Oma teoseis süveneb kirjanik eriti XV saj. ajaloosse.

A. Järnefelt

J. Aho kõrval nimekaim kirjanik sajandi vahetusel oli Arvid Järnefelt (1861—1927), ilmekaim Leo Tolstoi õpilane soome kirjanduses, kes hakkas selle mõjul isegi põllu-

A. Järnefelt

harijaks. Kirjanikunime rajas Järnefelt endale romaaniga „Isamaa“ (1893, e. k. 1926). Tolstoi õpilasena avaldas Järnefelt a. 1894 enesepihtimusliku teose „Minu ärkamine“. Järnefelt'i jutustustes ja näidendeis märkame pääle Tolstoi ka sümbolistlike mõjustusi (Maeterlinck, Hauptmann). „Helena“ ja „Maaema lapsed“ eritlevad pääle usuliste ja kõlbeliste küsimuste veel ühiskondlikke puudusi. Kunstiliselt esilekerkivam on neist vii-

mane moment. Hilisemad sõjad, revolutsioonid ja kommunismi rahutused tasandasid ja jahendasid hiljem Järnefelt'i uue ühiskonnausu kuulutamise tahet ja ühiskondliku korra ümberkorraldamise indu. Ta taandub rahulike maaelupiltide esitamisele, kuigi sügava usulise tagapõhjaga, ja lapsepõlve mälestustesse.

Järnefelt'i pätähtsus seisneb sotsiaalsete probleemide tulipunkti tõstmises; pääle selle tuleb hinnata tema mõju veendunud patsifistina ja kosmopoliidina. Ta unistab kogu maailma ühtsusest.

Realistliku ajastu arvustajal ja luuletajal **Kasimir Leino** (Lönnebohm, 1866—1919) oli omal ajal suur mõju kirjanduslikku ellu. Parnaslaste eeskujul viljeleb K. Leino viimisteldud vormiga lüürikat, tuues sisse kirjandusliiki mõndagi värsket ja uut. **Maila Talvio** (sünd. 1881) on väga produktiivne kirjanik. Oma hilisemas ning küpsemas toodangus käsitleb ta ühiskondlikke ning kõlbelisi küsimusi. Ta on püüdnud äratada armastust maaelu ja töö vastu, kaastunnet ja ühistunnet. **Ilmari Kianto** (sünd. 1874) on subjektiivne kirjanik, kelle teoseis avaldub kirikuvastane ning sotsialistlik maailmavaade. Tema tähtsaimaks teoseks on „Räbalaranna Jooseppi“, milles ta hoolimatu julguse ning avameelsusega paljastab kehvade kroonutorparite elu, nende abitust ning väljapääsmatut olukorda.

3.

1890-ndate aastate keskel võis soome kirjanduses märgata loobumist realismist ja naturalismist ning kaldumist uusromantismi. Selleks aitasid kaasa eeskätt välismõjud rootsi ja norra, taani, saksa, prantsuse ja vene kirjandusest. Uusromantika valitses siin kuni a. 1905.

Uusromantism

Uusromantikute armastatuimaiks eeskujudeks olid siin Fr. Nietzsche, Hamsun, Maeterlinck, Lagerlöf jt. Uusromantikute vool sarnles seega teiste maade omaga. See rikastas soome kirjandust uute ainealadega ja kirjandusvormidega, tõstes esile individualismi ja estetismi. Enne kõike aga arenes kõrgele värsikultuur.

Teistest uusromantikuist pääjagu kõrgemale küüinib **Eino Leino** (1878—1926), andekaim ja jõulisim lüürik soome kirjanduses. Ta üllatas maailma oma haruldase tootlikkusega: alates 1896. a. ilmus ta sulest üks luuletuskogu teise järel, algul iga aasta üks, hiljem ka rohkem. Ühtekokku on E. Leino ilmutanud üle saja teose.

Eino Leino on soome kirjanduse imelaps, jõuküllane ja andekas. Pärast sajandivahetust muutub tema anne üha

suurejoonelisemaks, isikupärasemaks, sügavamaks. Aeg enne 1900. a. oli E. Leino noorusluule ajastu. Siis oli ta „päikese poeg“ ja „luule kuningas“, kelle ülesanne oli äratada soome rahvas ja tõsta ta kauni tuleviku poole. See oli võitlus- ja aateluule, millist algupära on ka meie G. Suitsu „Elu tuli“. Ometi pole selle ajastu lüürikal suurt sügavust ega omapära.

Pärast a. 1900 algab E. Leino mehistumise, kuid ka pettumuste aeg. Talle selgub ja tundub, et ta pole loodud „päikese pojaks“, vaid pigem „hämaruse lapseks“, keda ootab üksindus ja öö. Samuti märkab kirjanik nüüd soome rahvast ahistavaid kütkeid, Põhjala hallaöid ja kurbust. Kogus „Kangastused“ (1902) kaldub Leino uude ajajärku, ühtlasi huvitab teda eepiline luule — ballaadide ja legendide loomine. Parimaid neist sisaldab kogu „H e l k a l a u l u d“ (2 k. 1913—1916, e. k. kaks köidet — valimikud „Helkalaulud“, 1922, ja „Pühad laulud“, 1922). „Helkalaulude“ vorm on rahvaluuleline, sisuks enamasti vanad legendid ja ballaadid, mida kirjanik on meisterlikult süvendanud ja laiendanud. Esimene kogu valmis 1903. a. suvel kahe kuu jooksul ja on omapärase sangariluule kogu, milles meie ees avardub müstiline muinasmaailm, täis romantilist uhkust, kangelasmeelt, ülbust ja trotsi, samal ajal leebet naiselikkust, ilu ning graatsiat. Rahvaluule ja kunstluule annavad siin teineteisele käe ja moodustavad kõige omapärasema ja veetlevama taideteose, ainulaadse soome kirjanduses.

Ballaadilistest ja idüllitsevaist aineist koosneb ka „Simo Hurt“ (I—II, 1904, 1909), mis käsitleb Põhjasõja-aegset elu ballaadivormis.

E. Leino lüürilise toodangu paremik on loodud a. 1902—1908. Selle tundeastmestik on lai ja sügav — isamaalisest aateluulest üksinduskaeblusteni, sügavast pessimismist helge rõõmsameelsuseni. Armastuslauludes esineb niisama vahelduv meeoleu — kord arglik ja hell ootus, kord

võimas kiring, ülbe iseteadlikkus, joobumus, kord aimus lahkumisest ja õnnehetkede lühidusest.

Dramaatikuna püüab E. Leino üles ehitada uusromantilist näitekirjandust. Tema sulest ilmunud näidendeist tõstetagu esile „Simo Hurt“ (1909, e. k. 1927).

Lopsakas on ka tema eepiline toodang. Mainitagu jutustusi „Ühepäevaliblikad“ (1903, e. k. 1908), „Päev Hel-singis“ (1912, e. k. 1924) ja „Musti“ (1916, e. k. 1926).

Eino Leinot nimetatakse kõige pillavamaks kirjani-kuks Soomes. Tema isik on alati olnud tähelepanu kesku-seks, sageli sulesõdasid esile kutsunud. Hoolimata suurest tootlikkusest pole ta kirjutanud maailma vallutavat suur-teost. Ta on üllatav oma ürgjõulisusega, loomulikkusega, erkusega, reageerimisvõimega kõigile nähtustele, mässu-meelega, rahuldamatuse ja paatosega.

Eino Leino tugevaimaks küljeks jääb ometi ta keel ja stiil. Soome meloodiline keel saab tema luules kõrgeima veetluse, nagu Aho proosaski. See aina voolab, laulab ja heliseb, seejuures rahulikult ja arusaadavalt. Võib julgesti ütelda, et Eino Leino stilistina ja lüürikuna pole mitte ainult soome kirjanik, vaid kaasaja suurimaid luuletajaid maailmas.

Larin Kyösti (sünd. 1873) on esimeses järjekorras lüü- L. Kyösti rik, seejärel eepik ja dramaatik. Kyösti luulet iseloomus- tab lihtsus, südamlikkus ja selgus. Romantikuna kirjutab ta muinasjututaolisi palasid, laanenägemusi, näkineiu-lugu- sid. Eepilises ja karakterite osas õnnestub tal külaelu kaju- tamine ja ergaste ning uljaste seiklejatüüpide loomine. Veel tuleb hinnata ta hääd huumorit.

Mõttetihe ja vormikindel luuletaja **Otto Manninen** O. Manni- (sünd. 1872) pole masside laulik, vaid kultiveeritud luule nen tootja, asjatundjaile määratud kirjanduse looja. Üldse on talt ilmunud kolm kogu „Värsse“ (1905, 1910) ja „Vaikne vool“ (1925). See on soome lüürika täiuslikem ning peene- varjundilisim osa nii sisult kui vormilt. Teemastik käib vanu traditsioonilisi radu — isamaa, ajalugu, satiir jne.,

täis soomelist kurvameelsust, üksindustunnet ja resignatsiooni, kuid mitte pessimismi; näilise passiivsuse taga peitub mehine tahtekindlus ning aktiivsus; sageli kaldub kirjanik ka sümboleisse ning nüansside-luulesse.

V. A. Koskenniemi

Klassitsistliku ja akadeemilise suuna esindajaks on **Veikko Antero Koskenniemi** (Forsnäs, sünd. 1885). Talle on omane antiiksete vormide ja ainete viljelemine, kusjuures ta eelistab eleeegiavormi, mis on kaunisõnaline ja mõtisklev. Kirjanik viibib meelsasti vaikelus ja üksindustundeis, surma ning igaviku meeoludes. Ta luules pole küll mingeid suuri lainetusi, mässulisust ega värviküllust, kuid siiski meelisklevat südamlikkust, mehisust ja üldinimlikku avarust. Antiikne maailm on Koskenniemile niisama rikkalikuks ja armastatud aineläteks kui „Kalevala“ oma Eino Leinole. Ta kirjutab selle maailma jumalustest ja inimestest, Armaadia nümfidest, kreeka ja rooma kangelastest ning kirjanikest. Elu pole talle tundunud lõbuna või puhkusena, vaid võitlusena, kangelastegudena ja eluihana; see eluigatsus ligineb Nietzsche üliinimese-mõttele.

L. Onerva

Eino Leino mõjupiiri kuulub naiskirjanik **L. Onerva** (Hilja Onerva Lehtinen Madetoja, sünd. 1882), lüürik, prosaist, tõlkija ja arvustaja. Väärtuslikema osa tema loomingu moodustab lüürika.

J. Linnankoski

Suurt tähelepanu äratas 1900. aastail kirjanik **Johannes Linnankoski** (1869—1913), õige nimega Vihtori Peltonen. A. 1903 ilmus temalt Kaini ja Aabeli vastuolu põhjusi käsitlev aatenäidend „Igavene võitlus“ (e. k. 1905), mis on saanud vastavaid äratusi piiblist, Byronilt, Miltonilt jt. Teos sai haruldaselt sooja vastuvõtu osaliseks ja seepärast kirjanik jätkas oma suletööd. Juba a. 1905 võis ta välja lasta veel menukama teose — romaani „Laul tulipunasest lillest“ (e. k. 1906, 1926). Arvustus suhtus sellesse mitmeti tunnustavalt ja eitavalt. Romaan on kaunis poetiline, kohati lüürilis-romantiline, kohati realistlik parvepoiss Olavi armuseikluste lugu. Selle suurim väär-

tus seisneb üksiktseenide lüürilises meeleolurikkuses ja stiilis. Märkata on S. Lagerlöfi ja K. Hamsuni mõju. A. 1908 ilmus talt tihedastiililine jutustus „Pagulased“ (e. k. 1909, 1928). Viimane on kirjaniku parim töö.

Linnankoski oli jõuline ja aktiivne isik, seepärast on ta kunstki tahtejõuline, sihiteadlik, vägevaiks tegudeks paisuv, aateline ja paatoslik. Seda kipub paiguti varjutama vaid väljendusvormi sentimentaalsus ja kummaline naiselikult naiivne varjund.

4.

Ühes uue sugupõlvega kerkis pärast 1905. aastat jälle esile realistlik ainekäsitus, kuid nüüd juba uue ilme ning tooniga, olles ammendanud mõndagi uut romantikast ja psühholoogiliselt meetodilt. Nagu varasemaski realismis, nii tõusis nüüdki juhtima eepika, selle kõrval ka dramaatika.

Realismi
taassünd

Uusrealismi esindajaist vaatleme kõigepäält meile väga tuntud naiskirjanikku Aino Kallast (sünd. 1878), kirjanik Krohn-Suonio tütart. Noorpõlve tundeluule ajastu läbi elanud, arenest andekas jutukirjanik, kes pärast abiellumist eestlase O. Kaldaga a. 1900 käsitleb oma teoseis päämiselt Eesti elu. Ta esimesed katsetused sel alal olid väikesed laastud, tundehellad iseloomukujutused kaasaajast ja lähemast minevikust: „Mere tagant“ I

A. Kallas

A. Kallas

(1904, e. k. 1905), „Mere tagant“ II (1905, e. k. 1908), „Lahkuvate laevade linn“ (1913, e. k. 1913), „Võõras veri“ (1921, e. k. 1922) jt. Hiljem siirdus kirjanik ainevalikus Eesti vanemasse ajaloosse ja siis valmisid teosed, nagu „Barbara v. Tisenhusen“ (1923, e. k. 1924), „Reigi õpetaja“ (1926, e. k. 1928), „Hundimõrsja“ (1928, e. k. 1929), „Pühajõe kättemaks“ (1930, e. k. 1932) jt. Romaan „Katinka Rabe“ (1926, e. k. 1930) sisaldab tunduvalt autobiograafilist elementi. A. Kalda stiil on klassikaliselt selge, värske ja liikuv. Ainulaadsed stiili-meistriteosed on ta arhailist väljendusviisi jäljendavad jutustused („Barbara v. Tisenhusen“, „Reigi õpetaja“ jt.).

A. Kallas on aktiivselt osa võtnud ka eesti kirjanduselust, eriti „Noor-Eesti“ ajastul, aga ka hiljem. Siinkohal mainitagu tema uurimusi „Tähelend“ (1915, e. k. 1918) ja „Noor-Eesti“ (1918, e. k. 1921). Seega kuulub Kallas õigus-
tatult ka eesti kirjandusloosse aktiivse kaaskõnelejana.

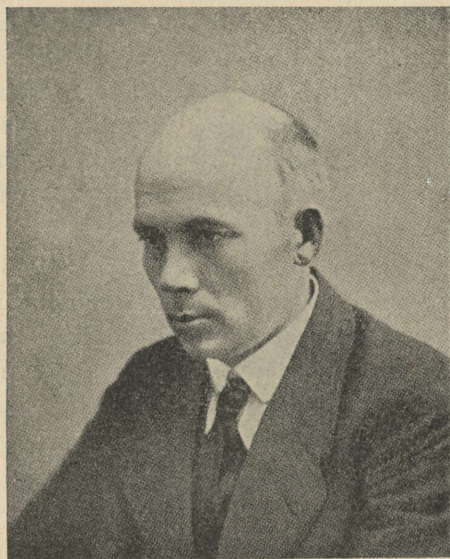
J. Lehtonen

Soome uusima kirjanduse tähelepandevaimaid kujusid **Joel Lehtonen** (1881—1934) algas kohe uusromantikuna. Ta noorusteosed kannatavad tunduvalt ebaküpsuse all. Arendavalt mõjusid kirjanikusse välisreisid ja lähem tutvumine romaani kirjandusega. Ta vabanes nooruse üleannetust, taltsutamatus ja vorminõrgast romantismist ning omandas realistlikuma käsitusviisi, mida sageli iseloomustab lopsakas ja avar huumor. Lehtonen esitab elus nähtud huvitavaid tüüpe, kohti ja kombeid. Erilised maainimeste põhjakihtidest pärinevad ja kitsais oludes elavad kujud ning langusnähtused äratavad ta huvi läbi mitme romaani. Tähtsaim neist — kahest osast koosnev „Putkinotko“ (1919—1920, e. k. 1926) — kujutab võrratu naturalistliku lopsakusega ja põhjalikkusega vaese saunikust laiskvorsti ja ta perekonna elusündmuse ühe juulikuu ööpäeva jooksul. Juudas Käkriäise nimi on saanud Soomes tuntuimaks kirjanduslikuks popsitüübiks. Selles suvepildis meeldivad lugejale esmajoones mahlakad detailid ja üksikstseenid, kogu teos tervikuna on aga kompositsiooniliselt lõtv.

Silmapaistva näitekirjanikuna ja novellistina tõuseb M. Jotuni esile naiskirjanik **Maria Jotuni** (sünd. 1880). Tähelepanu pälvib tema pikem jutustus „Argielu“ (1909, e. k. 1931), kus naturalistliku huumoriga vaadeldakse lihtsate maainimeste armuvahekordi ja abiellumisteesid. Teos äratas oma värskusega ja omapärasusega elavat tähelepanu. Jotuni hilisemaiski töis säilib see vana mugav huumor, välja arvatud mõned üksikud raskesisulised traagilised teosed.

Suurimat tunnustust ning tähelepanu soome keskmise põlve kirjanikest on viimasel ajal äratanud **Frans Emil Sillanpää** (sünd. 1888). Romaan „Vaga viletsus“ (1919, e. k. 1923) tõendab autori arenemisvõimet ja andekust. Selles esitatakse traagiline kujutus Soome vabadussõjast ja vaese torpari kurba ning rõõmutut elu. Laiema tunnustuse töid Sillanpääle romaanid „Noorena uinunu“ (1931, e. k. 1935 päälkirja all „Silja“), „Mehe tee“ (1932, e. k. 1937) ja „Inimesed suveöös“ (1934, e. k. 1936).

Sillanpää kirjeldab tõetruult ja täpselt. Esikohal pole tal välise sündmustiku eritelu, ei ka inimloomude moraalse ja psühholoogilise muutuse valgustamine, vaid inimeses kätketud vaistlike ja kiusatuslike nähtuste jälgimine.

F. E. Sillanpää

F. E. Sillanpää

Oma tugeva stiiliga, põhjalikkuse ja selgusega on Sillanpää soome nüüdisaja kirjanduse üks silmapaistvamaid kirjanikke.

5.

Lõppvaatlusi

Soome kirjandus, mis algas XVI saj., omandas alles XIX saj. teisel poolel A. Kivi toodanguga alates täisküpsuse ja kuulub nüüd oma väga mitmete kirjanike ning toodetega maailmakirjandusse. See areneb praegu jõudsasti nii sügavuti kui laiuti. Soome nooremaist kirjanikest mainitagu järgmisi: E. Vuorela, L. Viljanen, K. Vala, U. Kailas, L. Haarla, A. Järventaus, H. Toppila, M. Waltari, A. Kivimaa, P. Haanpää, T. Pekkanen, E. Heparauta, E. Soini jt.

Meie kirjandusega võrreldes on soome kirjanduse arenemine toimunud õnnelikumais tingimustes ja seetõttu varem küpsenud, ulatudes oma rahvusliku aatestikuga ja rahvaluule-harrastusega meidki mõjutama juba XIX saj. keskel ja hiljem „Noor-Eesti“ ajastul.

Soome kirjandus kuulub põhjamaise rahva vaimuloomingu hulka ja omab ka sellekohast iseloomu ning elu. Oma eluavaldustes tüse, järjekindel ja jõuline, kajastub selles soome rahva vaimne ja füüsiline pale, Soome loodus ja ajalugu. See on soome-ugri rahvaste kunstimeele väärikas mälestus maailma kultuurivaradele, milles tundub meilegi palju lähedast ja armast.

V. Jooni ungari kirjandusest.

Meie hõimrahva ungarlaste kirjandus on läbi käinud samad teed kui teistegi Euroopa kultuurrahvaste kirjandused. See on üle elanud kuiva ning vormi kultiveeriva klassitsismi ja meelekujutlusele suuremaid õigusi lubanud

romantismi; see on läbi teinud asjaliku realismi ja on viimaks kilbile tõstnud uusromantismi, sümbolismi ja impressionismi, et siis taas areneda uusrealismi tähe all.

1.

Jättes vaatluse alt välja ungari vanima kirjanduse, samuti klassitsistliku ajastu, mis ei ole suutnud luua ühtegi suurt kirjanikku, peatugem ligemalt ungari romantismi juures, mis on jätnud märgatavaid jälgi ungari ja ka maailmakirjandusse.

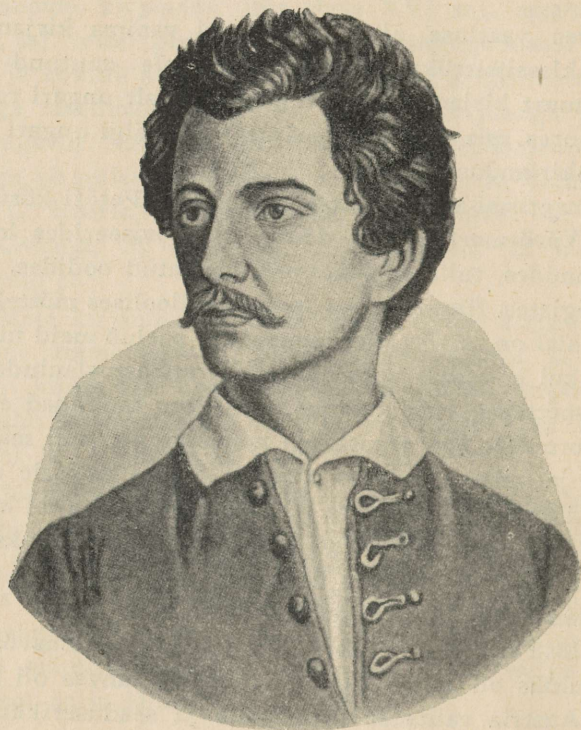
Romantismi-ajastu tähtsaim luuletaja Petőfi kõrval on **Mihail Vörösmarty** (1800—1855). Improviseerides loodud epigrammides, tulisest paatosest läbistatud oodides, õrnades eleeгиates, filosoofilises ja kultuuriloolises mõtteluules — igal alal on ta võrratu meister, kes paelub meid nii sisu õilsuse kui klassilise vormiiluga. Ta armastuslauludele on omane mõttesügavus ja õrnus, milledest kaunimad ei väljenda tormakat ega muutlikku nooruskirge, vaid mahedat soojust ja vaikset selgust, mis on omane küpsele mehe-eale. Väärtuslikud on ka ta isamaalaulud. Need on kantud sügavast isamaa-armastusest, ilma et ta neis kalduks oma isamaad õõnsa retoorikaga ülistama, nagu seda võib tähele panna tema järeltulijate juures.

A. 1848 elas ungari rahvas läbi tormika vabadusvõitluse, mille juhiks oli Lajos Kossuth. Ungari rahvas oli kibestunud Austria valitsuse ülekohtute ja seaduserikkumiste üle ja see viis 1848. a. verise mässuni, mille Viini valitsus üksnes Vene kasakate abiga suutis maha suruda.

Selle vabadusvõitluse tulihingelisim laulik, ühtlasi suurim ungari luuletaja on **Sándor Petőfi** (1823—1848).

Petőfi sündis 1. jaan. 1823. a. Kiskőrösis, väikeses Ungari madaliku-linnakeses. Siin Lõuna-Ungari laiade pustade keskel veetis ta oma lapsepõlve. Petőfi isa oli lihunik ja muutis alaliselt oma elukohta. Seetõttu ei saanud

Petõfi ka üheski koolis pidevamalt käia ja ta haridus jäi poolikuks. Ta unistas näitlejakutsest ja katsuski mitut puhku näitlejana õnne. Ta teenis sõjamehena, õppis lühemat aega ka kolleegiumis, pidi aga oma õpingud katkestama päämiselt majanduslikel põhjustel. Ta elas hiljem äärmiselt viletsais oludes, kuni ta a. 1844 ilmus oma luule-

S. Petõfi

tustevihuga Vörösmarty, tol ajal juba üldiselt tuntud luuletaja juurde, kellelt leidis täielikku tunnustust. Nüüd sai tast üle-öö kuulsaim ungari luuletaja. Ta oli pääsenud viletsusest. Ta võis end kihlata Júlia Szendrey'ga, lossivalitseja tütreaga. Ja nüüd nautis ta õnnelikke abielupäevi. Aga juba järgmisel aastal kiskus 1848. a. vabadusvõitlus ta

kaasa. Ta õhutas oma kaasmaalasi mehiste isamaa- ja sõjalauludega võitlema. Ja mitte ainult sõnadega, vaid ka tegudega andis ta eeskuju: ta võitles mitmeis lahinguis vapralt kaasa, kuni ta Segesvari lahingus, kus 2400 ungarlast kohtus 16 000 venelasega, jäi jäljetult kadunuks. Tema surma kohta liigub mitmesuguseid arvamusi. Ta surnukeha jäi leidmata, nii ei teatagi, kus puhkab ungari suurima luuletaja põrm.

Petõfi rahvapärane, värske ja loomulik väljendusviis, võimas omapärasus, fantaasia kõrge lend, aadete sügavus ja ülevus, valatud kunstipärasesse vormi, põhjustasid murrangu ungari luulekunstis. Petõfi paljastab lugejale hämmastava avameelsuse ja otsekoheusega kogu oma rikka hinge; ta laulab oma rõõmudest ja muredest vahetu lihtsusega, mis meenutab rahvalaulu. Inimhingest leiab ta enneaimamatuid iluväärtusi.

Petõfit nimetatakse vabaduse ja armastuse laulikuks. Ta ise ütleb enda kohta: „Vabadus ja armastus, neid mõlemaid vajan ma. Armastuse eest ohverdan ma oma elu, vabaduse eest armastuse.“ Isamaa- ja vabaduslaulikuna tõi ta uusi helisid ungari kirjandusse. Enne teda ülistati Ungari kuulsat minevikku. Petõfi aga laulab Ungari olevikust ja tulevikust. Ta palub Jumalat, et see parandaks isamaa olukorda. Aga ühtlasi õhutab ta ungarlasi, et need ei loodaks üksnes Jumalale, vaid õpiksid mehiselt tegutsema. Ta ennustab revolutsiooni. Mida lähemale see nihkub, seda valjemalt kõlavad ta laulud. Lõpuks on see päev saabunud. 15. märtsil kuulutatakse päälinnas trükivabadus välja. Liikumise juht on Petõfi ja esimeseks vaba ajakirjanduse poolt trükitud tooteks on tema rahvuslaul „Üles, madjar!“. Vabadusvõitluses vaimustab ta nagu muistne Tyrtaios võitlejaid. See palav isamaa-armastus toob talle ka kangelassurma, mida ta oli ihaldanud ühes oma luuletuses „Lausuda kui võtaks mulle Jumal...“.

Armastuslaulikuna on Petõfi veelgi suurem

kui vabaduslaulikuna. Oma kirgliku südame tundeid avaldab ta väga mitmekesiselt. Siin vaheldub vaikne perekonna-meeleolu tormitseva õnnejoovastusega, lahinguväljale ruttava mehe ahastusele järgneb magus unistamine ja palav igatsus kaugel viibiva kaasa järele. Eriliselt kaunid on need laulud, milledes ühinevad isamaa-armastus ja naise-armastus. Haaravaim kõigist Petõfi armastuslauludest on „Septembri lõpul“, milles ta imesteldava prohvetlikkusega ennustab oma peatset surma ja oma naise ebatruudust.

Petõfi luuletusi on tõlgitud paljudesse Euroopa (saksa, inglise, prantsuse, itaalia jne.) keeltesse, isegi idakeeltesse, ja kirjandusteadlased loevad teda maailma kõige silmapaistvamate luuletajate hulka. Eestigi keelde on Petõfi luuletusi rohkesti tõlgitud, arvult umbes 50, olgugi suurelt osalt saksa tõlgete kaudu.

M. Jókai

Romantismi suurim jutukirjanik on Mór Jókai (1825—1904). Jókai on Petõfi kõrval kõige populaarsem, ka välismaal kõige tuntum ungari kirjanik. Nagu Petõfi nii tegi temagi kaasa Ungari vabadusvõitluse. Hiljem mängis ta

M. Jókai

oma suure kirjandusliku tegevuse kõrval tähtsat osa ka poliitilises elus riigipäevasaadikuna. Ta oli väljapaistev kõnemees, kes oskas kuulajaid köita oma võluva häälega, samuti oma ettekande taoti humoristliku, taoti melanchoolse veetlusega. A. 1894 pühitses rahvas ta 50 a. kirjandusliku tegevuse juubelit. Suurim austuseavaldus seisis tookord selles, et ta teosed ilmusid 100-köitlises luksusväljaandes. Ja siiski ei sisaldanud see

väljaanne kaugeltki veel kogu ta ilukirjanduslikku loomingu. Ta on kirjutanud üldse 70 romaani ja hulga novelle, rohkesti draamasid, luuletusi ja poliitilisi artikleid.

Jókai romaanid kisuvad kaasa oma lopsaka fantaasiaküllusega, mille tagajärjel jutu faabula on ikka huvitav ja põnev. Ta võidab lugejat värvikülluse ja kerge jutustamis-
oskusega. Selles suhtes võib teda võrrelda vähestega maailmakirjanduses. Kuigi ta pääkujude karakteristika mõndagi soovida jätab, kujutab ta oma teoste kõrvaltegelasi seda meisterlikumalt, ja neis kõrvaltegelastes just avalduvadki ungari hinge tüübilised jooned. Eriti võime Jókai juures nautida ta suurepäraseid ja meeleolukaid kirjeldusi ja ta iseloomulikku ungari huumorit. Tema keel on sõnarikas, värviküllane ja ilmekas ungari keel. See maailm, mille ta on loonud oma romaanides, on nii rikas ja elav, et võib talle andestada ka ta puudused, nimelt psühholoogilise hõreduse ja fantaasia ohjeldamatuse.

Jókai teoseid on tõlgitud kõigisse Euroopa kultuurkeeltesse. Ta kuulub kahtlemata nende ungari kirjanike hulka, kes Ungari nimele välismaal on toonud suurimat kuulsust. Eestiski on omal ajal tuntud elavat huvi tema romaanide vastu ja paljud neist on eestindatud. Meie populaarseima romaanikirjaniku E. Vilde varasema aja teostes on tunda mõne võrra sarnasust Jókai romaanidega. See avaldub eeskätt faabulaniitide huvitavas ja keerukas põimingus ja põnevate momentide rohkuses, aga samuti ka loodusekirjelduste kunstipärasel kasutamisel ja mõnes teiseski seigas.

2.

A. 1867 saavutati Ungari ja Austria vahel kokkulepe, millega Ungari sai endale taas poliitilise vabaduse. Nüüd algas kõigil aladel kiire arenemine. Ka kirjandus laieneb, süveneb, mitmekesistub. Realism astub romantismi ase-

mele. On tunda ka võõraste kirjanduste, eriti prantsuse kirjanduse mõju. Seejuures jäädakse siiski rahvuslikule alusele, luuakse ungari tüüpe. Kirjanduse üheks tähtsamaks ainealaks on Ungari küla. See ajastu on andnud ungari kirjandusele kolm suurt kirjanikku: Mikszáth'i, Herczeg'i ja Gárdonyi'.

K. Mikszáth **Kálmán Mikszáth** (1847—1910) võitis kuulsuse oma a. 1881 päälkirja all „Slovaki veljed“ ilmunud külanovellide koguga ja tõusis lihtsast ajakirjanikust ungari tähtsamaks kirjanikuks. Ta on Jókai kõrval ungari originaalsem ja rahvapärasem jutustaja. Ta pääala on väikesed novellid ja skitsid. Enamik neist on tõelised meistriteosed, milles ta peene vaatejana oskab tabavalt kirjeldada Ungari külaelu. Ta oskab tähtsuseta pisiasju näidata uues valguses ja uuest ning huvitavast küljest. Ka võidab ta lugejat oma haarava ja südamest tuleva huumoriga. Ta romaanid on vähem õnnestunud, kuna ta kompositsioonis pole eriti tugev. Paremad neist on „Püha Peetruse vihmavari“ ja „Beszterczy piiramine“.

F. Herczeg Teise tähtsa kirjanikuna selles realistide-kolmikus esineb **Ferenc Herczeg** (sünd. 1863), populaarsuselt ja oma kogumõjult veelgi tähtsam kui Mikszáth. Herczeg äratas tähelepanu a. 1890 oma romaaniga „Ülal ja all“, ja ta on kirjutanud sest ajast pääle terve rea novelle, romaane ja draamasid. Kuna Mikszáth meelsaimini kirjeldab külaelu, eelistab Herczeg teoseile ainet valida ungari suurnike — *gentry* — ja sõdurite elust. Ta on võrratu meister jutustamises; ta tunneb suurepäraselt moodsa mehe ja naise hingeelu. Olevikuaineliste teoste kõrval on Herczeg kirjutanud ka ajaloolisi romaane ja draamasid. Nende jaoks valib ta aine ajast, mil sünnib suuri maailmavaadete kokkupõrkeid ja muutusi. Seejuures huvitavad kirjanikku rohkem inimene ja tema hingestruktuur kui ajaloo välised sündmused. Ajaloolisi sündmusi vaatleb ta ikka oma isikliku prisma läbi. Ajaloolise romaani „Paganad“ aine on võetud paganuse viimse suure mässu ajast XI sajandil ja

siin kujutatakse kahe maailmavaate, ristiusu ja paganausu kokkupõrget. Ajaloolises draamas „Bütsants“ manatakse meie silme ette Rooma riigi lagunemise ajajärk.

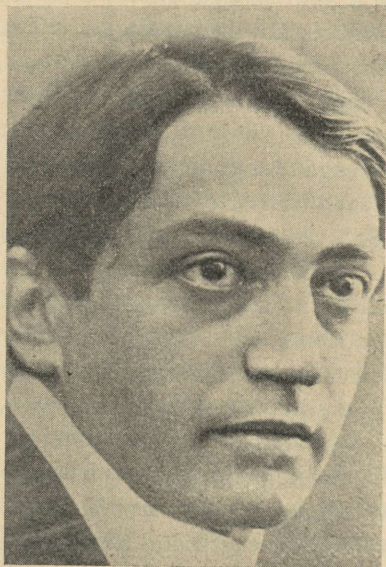
Géza Gárdonyi' (1863—1922) ala on ungari ajalooline G. Gárdonyi
romaan ja külanovell. Tema varasemas toodangus koh-
tame suure ungari romaanikirjaniku M. Jókai kirjandus-
likku mõju. Oma küpsema aja tooteis aga vabaneb Gár-
donyi sellest Jókai pärandist, romantilisest värvingust. Ta
kirjanduslik silmaring laieneb, ta psühholoogiline tund-
mine teravneb. Gárdonyi'st saab ungari psühholoogilise
romaanide looja. Ta maailmavaade kaldub müstikasse
ja sel on sugulust india õpetusega hingede rändamisest.
Oma ajaloolistes romaanides laseb autor teatava ajaloolise
ajastu inimesel endal jutustada. Päätegelastena esinevad
tal tavalised igapäevased inimesed. Niiviisi kajastub kauge
aeg elavana ja usutavana. Gárdonyi ajaloolistes romaani-
des ühinevad suur inimestetundmine ja suur kunstiline
võime. Tema tähtsamad romaanid on „Nägematu ini-
mene“ — orja Zeta armastuslugu rikka hunni pääliku tütre
Emöke vastu — ja „Kolmas, too võimas“ — peen naise-
hinge analüüsiv teos. Eriti häämeelega kujutab Gárdonyi
maainimest, loodusinimese idüllilist elu. Ta tunneb hästi
ungari talupoega. Oma külanovellide tegelastel ei lase ta
lahendada mingeid suuri probleeme, vaid need tegutsevad
vabalt ja lihtsalt oma patriarhaalses maaümbruses.

3.

XIX ja XX sajandi vahetusel elas ungari kirjandus läbi murrangu. Uue sajandi esimesil aastail tekkis uus kirjanduslik liikumine — uute andekate kirjanikkudega, uue mõttesisu ja uute otsingutega vastsete väljendusvormide järele. See kirjanikkude põlv oli üles kasvanud ühiskondliku pöörde ja murrangu ajastul, mis oli närvlikum kui eelmine. Närvlikum ja erksam oli ka

selle uue kirjandusliku sugupõlve poolt loodud kirjandus. See tahtis vahetult kajastada uue aja inimese sisetunnet rahutust ja vastuolu ja julgesti ning avalikult arvustada elunähtusi, eriti Ungari olusid.

Uue kirjandusliku liikumise häälekandjaks oli 1908. a. asutatud ajakiri, mille nimi „Nyugat“ (Lääs) osutab, kuhu-

E. Ady

E. Ady

poole olid suunatud selle uue sugupõlve pilgud. Nii nagu „Noor-Eesti“ meil, sai ka meie hõimurahva uus generatsioon mõjustusi Lääne-Euroopast.

Uue liikumise juht ja hing oli sümbolistlik luuletaja Endre Ady (1877—1919). Ungari liürikas moodustab isamaaluuks tähtsa osa. Ka Ady luuletustest kuulub kolmandik sesse valdkonda. Aga ta on seda teemat käsitelnud sootuks teisiti kui ta eelkäijad. Tal on ses suhtes sarnasust meie Juhhan Liiviga. Ta ei püüdnud

idealiseerida oma rahva minevikku, ka ei laulnud ta kiidulaule ungarlaste sangarlikkusele. Ta kurtis seevastu oma rahva üle, et see mitmed sajandid asjatult on ohverdanud oma verd Lääne kaitsmiseks Ida vastu sel ajal, kui teised Euroopa rahvad targu on säästnud oma verd ülesehitavaks tööks.

Ady tunneb sügavalt kaasa oma rahva saatusele. Aga see ei keela tal osutamast neile puudustele, mis pidurdavad selle rahva arenemist ja takistavad teda kultuuriliselt ligi-

nemast teistele Euroopa rahvastele. Ta on kui rahva rahutu ning armutu südametunnistus. Pariisi säras ja hiilguses, kus ta elas, näeb ta kahekordselt pimedana seda hämarikku, milles elab ungari rahvas.

Ady luuletustes on sisu ja vorm teineteisega lahutamatult seotud. Ta teoseis ei leidu kunagi midagi otsitut, ta annab oma tunde ja mõttesisu alati edasi kõige vahetumas ja värskemas vormis. Selles suhtes on tal sugulust meie Jaan Oksaga. Kõige peenemaid ja sõnadesse sulgematuid asju oskab ta tõlgitseda. Ta on võrratu keeletaidur: ta sõnad on kõik ühtemoodi uudsed, nagu esineksid need esmakordselt.

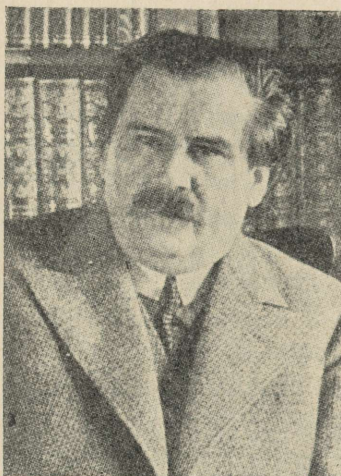
Ady luule on avaldanud ungari kirjandusse äärmiselt intensiivset ja viljakat mõju ja teda võib mõju ulatuselt võrrelda ainult Petőfiga. Kuna ungari kirjanduses XIX sajandi viimseil aastakümneil oli valitsenud romaan ja novell, tõusis nüüd esirinda taas luule, nagu see oli olnud Petőfi ja Vörösmarty ajal. Ady luule ei ole oma mõju kaotanud veel tänapäevalgi, vaid leiab järjest uusi mõistjaid ja ihalejaid.

Lüürikutega paralleelselt esinesid romaanikirjanikud. XIX sajandi realistlik suund arenes nende loomingus üha edasi. Taheti armutult kujutada tõelist elu ja näidata spetsiifilist Ungari elu kõigi ta sotsiaalsete ning moraalsete hüvede ja pahedega. Eriliselt hakati tundma huvi küla ja väikelinna elu vastu. Mida Ady taotles lüürikas — sundida rahvast tunnetama oma tõelist olundit, oma sotsiaalseid ja hingeelulisi olusuhteid —, sedasama tegid romaani- kirjanikud objektiivsemas vormis, aga veelgi suurema mõjuga.

Kirjanik, kes esimesena andis ungari romaanile avaramad piirid ja kes lõi ühiskonna-kriitika, laia miljöömaa- lingu, tugeva kire ja ürgjõulise inimese, on **Zsigmond Móricz** (sünd. 1879). Z. Móricz

Móricz on tugeva individuaalse värvinguga ja kujun- dusvõimega kirjanik. Naturalist Zola mõttes, näeb ta ini-

mese ja inimliku ühiskonna elu juhitud olevat kahest põhilisest tegurist: suguelu ja raha. Pärit ungari talupojaseisusest, tunneb ta põhjalikult ka külainimeste sotsiaalset olundit ja külaelu puudusi, lakkamatu maatumhümise kibedat higi, teravaid sugupõlvede-vahelisi hõõrumisi, tooreste tungide ja ohjeldamatute kirgede varjamatut valitsemist,

Z. Móricz

varanduse-ahnitsemist, metsikut ihnsust ja piiratud arenemisvõimalusi.

Móricz'i põhiteemaks on inimese võitlus valitsevate oludega. Ta inimesed on ikka väärtuslikumad kui nende ümbrus. Õhk, milles ta romaanitegelased peavad elama, mõjub neile suruvalt, lämmastavalt. Nad püüavad end sellest ümbrusest vabastada, aga langevad seejuures üha sügavamale. Vastuolu inimeses loitva jumaliku olemuse ja teda ümbritseva madaluse vahel moodustab Móricz'i teoste päätuumaa.

Tänapäeva ungari draama ei ole oma elutunde sügavuselt ja mõtete rikkuselt suutnud sammu pidada ungari romaani ja lüürikaga. Mille poolest viimaste aegade ungari draama aga on silma paistnud, on suur lavatehniline meisterlikkus ja oskus publikut paeluda. Need omadused on toonud talle suurt menu nii kodu- kui välismaa lavadel. Tähtsaim ungari draamakirjanikest on **Ferenc Molnár** (sünd. 1878). Tema draamad („Kurat“, „Liliom“, „Punane veski“ jt.) on tõmmanud Euroopa tähelepanu ungari näitekirjandusele ja on tasandanud teistelegi ungari näitekirjanikele teed Euroopa lavadele pääsemiseks. Molnár on

F. Molnár

tehnilises mõttes ületamatu meister. Ta tunneb vaistlikult kõiki lavatehnilisi peenusi. Molnár ei kujuta realistlikult, ta kujundab tõelisust ümber. Ta ei taha vaatajat veenda, vaid üllatada. Oma dialoogis on ta tabav ja sädelev. Tema draamadest on paljusid mängitud meiegi teatris. Molnári puhul peab mainima ka ta jutustusi ja novelle, mis ei ole vähem tähtsad kui ta draamad. Oma jutustustes ja novellides on ta meisterlikult käsitelnud suurlinna keerulisi eluvorme, armastuse ja kadeduse tragöödiaid. Erilise menu aga on ta saavutanud oma võrratu noorsoojutuga „Paal-tänava poisid“, mis on võitnud meiegi noorte südamed.

Draamakirjanikena on tegutsenud ka suurem osa ülalmainitud romaanikirjanikke (Herczeg, Gárdonyi jt.). Herczegilt on juba mainitud ajaloolist draamat „Bütsants“, aga ta päämisim ala draamakirjanikuna on siiski olevikuaine-line seltskonnakomöödia („Sinirebane“ jt.). Gárdonyi taotles moestlänud rahvanäitemängu asendada lihtsalt ülesehitatud komöödiaga, mille aine on võetud külaelust. Móricz pidas ägedat võitlust selleks, et traditsioonitugevaid dramaatilisi vorme kohandada oma kirjanikloomuga ja omapäraga. Ta seadis endale kõigist uuemaist ungari kirjanikest kõige kõrgemad eesmärgid, ja ta draamad on seni ungari draama kõrgeimad saavutused.

Ungari kirjandus on suutnud areneda täisväärtuslikuks kultuurrahva kirjanduseks, mille tähtsamaid esindajaid, nagu Petőfi't, Jókai'd, Herczeg'it jt., tuntakse üldeuroopaliselt. Eestiski on ungari kirjandusele osutatud möödunud sajandi lõpust alates püsivat huvi. Eriti rohkesti on ungari autoreid eestindatud Eesti iseseisvusaastail.

VI. VALIMIK MAAILMAKIRJANDUST.

LORD BYRON.

Stroofid Augustale.

Kirjutatud poeedi abielulahutus-protsessi puhul tema õele.

Kuigi süngumas pilvede rida
ja mu täht kõrgelt taarnasse käind,
keeldub nägemast su helluv süda
minus vigu, mis paljudki näind;
kuigi lein meelt su kurnavalt täitnud,
sa ei hoidunud aitamast mind —
eal ei arm, mida kujutlin, näitnud
mulle kindlamat kaaslast kui sind.

Ning kui õhtuse vaikuse harda
kuldab päikese välgatlev vilk,
eha helluses pettust ei karda
hing — sest tean, sama hele sinu pilk.
Ning kui otsekui vaenlased ürgub
vihamarudeks vooguderünd,
ainus mure, mis rusuvalt virgub,
see, et torm tõrjub kaugele sind.

Olgu vajund mu lootuste saared,
pää! vee tantsiva hullustuv ring,
tundku valude kibedat haaret
meel — ei orjusse alandu hing!
Raske masendus närigu vaimu
(osav vaenlastel võtete leid),
õelad külvaku mürki ja laimu —
meel mul mõtleb vaid sind — mitte neid.

Olid inimlik, aga ei reetlik,
olid naine, kuid ometi truu,
olid kindel ja hää, kuigi veetlik —

vaenupiksetes püsti jäänd puu ;
nägid jõuetust, aga ei sõtkund,
leidsid usaldust, aga ei löönd,
tundsid õnnetust mu, ent ei nõtkund —
valevirus ei väärdund su veend!

Ent ei vihka maailma, ei põlga
vaenuhulkade tõstuvat kätt —
süda eksiv sai sobiva palga:
oleks päästa võind hüvastijätt!
Vaotand hinge mu sügavad armid
ajatrade lahastav künd:
ent ehk kaotus küll suur: elu karmid
hoobid eal ei mult kiskunud sind.

Tunnen tormis, mis ahistab südant
keset vaenulist merd, mil ei äärt:
aare, mida ma parimaks pidand,
on mu südame hardumust väärt.
Liivas lagedas voolab veel läte,
kõrve kurbuses laulab veel lind
ülal varjukas puus, et kord kätte
kaldub aeg, andev püsivald sind.

Tõlkinud A. Oras.

Sonett Chillonile.

Oo ikkeid heitva hinge hukkumatu läitja!
Kelkjaim sa vanglas, Vabadus, kus vaba
vaim sinu koldeks, keda rõhuv terastaba
ei hoia ega ahel, orjameelne köitja —

vaim, keda kütkes peab vaid ihk sind omada:
ei röske võlv, ei umbne õhk, ei pidev
piin päevast eemal, siin, kus külm ja videv,
saand summutada häält, mis võttis romada

kui tuul ja torm su kuulsust — oo, Chillon! su müürid
on püha paik, su põrand altar — surus
ju vaevav Bonnivard su kivvi haavund talla,

niikaua astus ta neid plaate! — Eal ei küüri
samm aegade neid jälgi sellest kurvast kurust,
mis kaebab jumalale vermeid vägivalla.

Tõlkinud A. Oras.

Childe Haroldi hüvastijätt.

Hääd ööd! sull' soovin, kodumaa,
sääl sinivoode paos;
tuul tuhiseb, ei rahu saa
tormkajak lainte vaos.
Sind, päike, Läände jälgime —
veel kiire viimse lööd —,
nii hüvasti siin jätame,
oh, kodumaa, — hääd ööd!

Uus koit, kui möödunud vähene
öö selle videv hetk;
ent rannale ei lähene
kesk merd ja taevast retk.
Mu loss on lage, rohtund sein
ja kustund kolde lees,
sääl õud ja mahajäetud lein,
koer ulub ukse ees.

Kuid ütle, kust siis sinu norg,
hää mees, mu kannupoiss?
Kas kartust lainte hari, org
pisardab silmis nois?
Silm pühi kuivaks nutune,

laev pidev, julge see;
ei jahikull nii rutune
vii lennul üle vee.

„Vood veeregu, tuul kilgaku,
ei hirmuta see raid;
mind ärge siiski pilgake,
et nutan pisaraid.
Mul kodus emake ja taat,
neist pidin lahkuma;
läks süda haledaks sest, vaat',
kui neid siin mõtlen ma.

„Mu isa kutsus palvele,
ei liiga hädaldand;
mu emake jäi valvele,
jäi õhkeks kodurand.“
Oh, kannupoiss, mis valulist
vaob silma, heida teel:
mu silm ei oleks kuivem vist,
kui mul su lapsemeel! —

Mu saatja, mis sind ohutab,
miks kahvatu sa nii?
Kas lahing kauge kohutab
või torm see ometi?
„Ei karda maru, vaenlast maist
truu südame see tuks;
kuid mõelda kauget kodus naist
teeb palge kahvatuks.

„Kus lossitorn te järvel näib
ja tuules tuigub puu,
mu naine pojaga sääl käib,
mind küsib lapsesuu.“

Küll, kannupoiss, hääkohtlane,
see andeks antud sull';
ma olen hädaohtlane,
ma naeran rännakul.

Meel pageda kel laevaga
on üle vahus vee,
hää keset merd sel taevaga,
ei koju vii ta tee.
Sind, meri, tervitab mu sund,
kui vastu parrast lööd —
pea kohtan kõrbi, Alpi lund,
oh, kodumaa, — hääd ööd!

Tõlkinud G. Suits.

HEINRICH HEINE.

Lorelei.

Mis võiks see küll tähendada,
et nukraks läinud mu meel;
üks põline muinasjutt sama
ei unune ikka veel.

Õhk sume, lööb hämaiduma,
Rein voolamas rahu väes;
mäehari üleval kumab
veel õhtupäikese käes.

Ja kauneim neitsi on näha
jõe kaldal üleval,
ta pale kui õhtune eha
ja kuldsed juuksed on tal.

Neid kammib ta kammil, mis kuldne,
ning laulab üht laulu siis;

sel laulul on meelevaldne
ning imelik ilus viis.

Ja igatsus metsik siis rinda
jõel asub mehele;
ei vaata ta vete pinda,
vaid kõrgele kaljule.

Ma kardan, laev hukkub voos vilus,
kaob sinna, kust naasmist ei,
ja seda kõik lauluga ilus
on teinud Lorelei.

Tõlkinud J. Aavik ja J. Kärner.

Üks määnd nii üksi seisab.

Üks määnd nii üksi seisab
mäeladval kesk põhjajääd.
Ta uinub; valgesse vaipa
jää, lumi tal mässib pääd.

Ta und näeb kallist palmist,
mis kaugel lõuna all
nii üksi vaikselt kurdab
mäekaljul palaval.

Tõlkinud J. Kärner.

Siit laulutiibadel kanda. . .

Siit laulutiibadel kanda
sind tahan, mu lemmik sa,
siit kauge Gangese randa,
sääl koha tean kauneima.

Sääl punaõitsevas ilus
kuuvalges vaiksuses on aid,
kus lootoslilleksed vilus
vait ootavad sõsaraid.

Ning kanniksed kallistavad
tähti vaadates taevaseid,

sala roosidki sosistavad
üksteisele muistendeid.

Ja kuulama hüpatlevad
gasellid tark-vagusad,
ja kauguses kohisevad
veed püha jõe voogavad.

Sääl võime laskuda maha
all palmipuu sinuga,
ja maitsta lembust ja rahu
ning õndsuses unelda.

Tõlkinud J. Kärner.

Mägi-idüll.

Mäe pääl hütis üksildases „Sellest a'ast, kui tädi suri,
elab mäemees vana, hall; enam keegi mind ei vii
väljas haljaid kuuski kohab, enda kaasas Goslarisse,
kuu käib kuldsest taeva all. kuigi lõbus sääl on nii.

Keset hütti seisab leentool, Meil seevastu on nii igav
nikerdatud, imepeen; selles külmas kõrguses,
õnnelik, kes selles istub, talvel oleme me hoopis
ja nüüd mina olen see! nagu maetud hangedes.

Pingikesel istub väike, Ja ma olen kartlik tüdruk,
toetand käed mu sülle koos; nagu laps ma kardan neid
silmad tal kui sinitähed, mägivaimusid, kes kurjad,
suuke nagu purpurroos. öösi käivad mäeteid.“

Ja neis lahkeis sinitähis Äkki vaikib armas väike,
helk on taeva avara; nagu oleks hirmund ta
purpurroosile ta paneb omist sõnadest, ja katab
kelmilt sõrme liilia. silmad kinni kätega.

Ega meid ei näe nüüd ema, Kuused väljas kohisevad,
sest ta ketrab hoolsasti, vokiratas vuriseb,
vana isa tsitrit mängib, isa tsitter sekka kõlab,
laulab kaasa ühtlasi. vana viisi sumiseb:

Ja mu väike vestab tasa, „Ärgu hirmutagu, tütar,
tasa, üsna sosinal; sind need vaimud tigedad!
mõnda tähtsat saladust ju Ööd ja päevad inglid, armas,
mulle usaldada tal. sinu juures valvavad!“

Tõlkinud J. Kärner.

Palverännak Kevlaari.

1.

Nii kurvalt seisis ema, „Kas sa ei tõuse, Wilhelm?
poeq lamas voodis tal. Rongkäik on akna all.“

„Ma olen haige, oo, ema,
ei näha või midagi;
ma mõtlen surnud Greetest,
sest süda valus nii.“ —

Ja lehvib kirikulippe,
ja laulab kirikukoor;
see Kölnis Reini ääres,
kust rändab rahvavoor.

„Sa tõuse, roosikrants võta
ja piibel, ruttame;
teeb Kevlaari jumalaema
sul terveks südame.“

Läeb ema rahvaga kaasa,
teejuhina pojale,
ja mõlemad laulavad kooris:
„Sind, Maarja, kiidame!“

2.

On Kevlaari jumalaemal
sel päeval parim rüüd;
sest tal on palju teha,
hulk haigeid koguneb nüüd.

Poeg ohkas, südame võttis
ja seisatas pühaku all;
ja voolasid pisarad silmist
ning südamest sõnad tal:

Ja haiged toovad talle
kui ohvreid otsatuid
küll vahast voolitud jalgu,
küll käsi ja liikmeid muid.

„Sa, Neitsi jumaldatau,
sa, püha, puhas lill,
sa, taeva kuninganna,
siin kurdan kummargil!

Ja vahast käe kes on andnud,
sel terveks saab käe-haav;
ja vahast jala kes annab,
sel jalg ka terveks saab.

Koos oma emaga Kölnis
ma elasin alati,
sääl kirikuid; kapelle
on sadu ja rohkemgi.

Läks mõnigi Kevlaari kargel,
nüüd tantsib või köie pääl,
nii mõni viulit mängib,
kel sõrmed said terveks sääl.

Me kõrval sääl elas Greete,
kuid nüüd on surnud ta —
oo, Maarja, võta see süda,
mu haav sina paranda.

Ja ema võttis küünla
ning südame tegi sest.
„See Maarjale sa anna,
kaob valu südamest.“

Tee terveks haige süda —
siis ikka sinule
ma hardalt paludes laulan:
„Sind, Maarja, kiidame!“ “

Kui haige poeg ja ta ema
ju magasid rahusalt,
siis tuli tuppa neitsi
nii tasaselt taeva alt.

Ta kummardus haige üle
ja puudutas käega
ta südant, naeratas õrnalt
ja jälle läks minema.

Ja ema nägi kõik unes
ja nägi veel enamgi;

ta ärkas üles ja kuulis,
koer haukus nii valjusti.

Poeg lamas voodis jäigalt,
ta oli surnud ju;
ning mängles tema põsil
koit uue hommiku.

Käed ema kokku pani,
nii mõistetamatu see,
ja laulis hardalt tasa:
„Sind, Maarja, kiidame!“

Tõlkinud J. Kärner.

Näen und, et olen jumal . . .

Näen und, et olen jumal ma
ning istun taeva hiites,
ja ringi inglid istuvad,
mu laule kõrgeks kiites.

Söön kooke mitme kuldna

ka kompvekke ei põlga,
ja kardinali päale joon,
ja mul ei ole võlga.

Kuid kole igav on mul nii,
ma kurvvalt alla vaatan,
ja kui ei oleks jumal ma,
siis oleksin küll saatan.

„Sa, vägev ingel Gabriel,
nüüd ruttu alla mine

ja üles tiri säält Eugen,
mu sõber kummaline.

Ei kõrgest koolist leia sa,
ei kirikust tend, venda;
ta mamsel Meyeri man joob
eest, tokaiat — sinna lenda.“

Siis ingel tiivad laotab
ja algab pika reisi,
ja haarab ta ja üles toob
mu sõbra, armsa poisi.

„Jah, poiss, nüüd olen jumal
ma

ning valitsen maailma!
Eks ütelnud ma alati,
et kord veel puutun silma.

Ja imet teen ma iga päev,
võid ise tunnistada!
Su lõbuks tahan täna just
Berliini õnnistada.

Mis rõõmuga berliinlased
neid imeaustreid söövad,
maakohtu kõrged härradki
just rentsleist veini joovad.

Kõik kivid linna uulitsail
nüüd lõhki mingu järsku,
ja igast kivist puhkegu
üks auster, hää ning värske.

Kuis rõõmlevad poeedid
kõik —
mis jumalik see hüve!
Ja leitnandid ja lipnikud,
need lakuvad või kive.

Ja sidrunmahla sadagu
kui vihma pilvest hallist,
ja rentsleis aina voolaku
reinveini üsna kallist.“

Need leitnandid ja lipnikud,
neil kõigil targim aru.
Nad mõtlevad: ei iga päev
niisugust imet varu.

Tõlkinud J. Kärner.

ALEKSANDER PUŠKIN.

Exegi monumentum.

Ma samba püstitin, ent ebamaise samba,
mis kerkib hoogsamalt kui pööbli päalekipp
ning pakku kindlamalt lööb rünnud aege hamba
kui Aleksandri samba tipp.

Ei, täitsa ma ei kao! Mu vaim, mis värsis tiibleb,
jäab lüüras lõkkama, kui ihu hauda neet,
ning kiirgan kuulsana, niikaua kuni viibleb
all päikse kas või üks poeet.

Ning mööda Venemaad mu levib võimas loome,
ning nimi helahtab mul iga rahva suus:
mind austab slaavlane, mind mainib süнге Soome,
mind kiidab tundrate tunguus.

Ning püsib armastus mu vastu Vene hiis —
mu vastu, kellelt hing tal hädushurmust joond,
kes jumal ajastul sind ülistand, oo priius,
ja langenuile priiust toond.

Mu muusa, kuula Jumalat, oo jää ta liitu :
mis mõjub maine pärg, mis sõgedate uhm!
Ükskõikselt kuulatle nii laimamist kui kiitu
ja luba juhnil olla juhm.

1836.

Tõlkinud A. Oras.

Muusa.

Ju vara, lapseas mind muusa teenriks löödi :
ta hoolitsevast käest sain Paani seitsmikflöödi,
ning lahkelt kuulas ta, kuis õõnsa pilliroo
bukoolseist piludest tõin valla lauluvoo,
kuis leebelt mänglesid mu nõrga käe all noodid —
kord jumalate hümn ja õilsad, tähtsad oodid,
kord õrnalt helisev ja vaikne pastoraal.
Nii puhtest õhtuni ma võtsin karjamaal
talt õppust tamme all, kus lehed päikest peitsid ;
ning vahel, juhuti mind rõõmustades, neitsit
lõi laubalt kiharad, mis kuldselt rippusid,
ning flöödi laenas mult — ja võimsalt kippusid
kõik helid elama ta jumaliku suu all,
ning tummalt kuulasin täis püha hardust puu all.

1821.

Tõlkinud A. Oras.

Talvine tee.

Voogav taevas tumm ja tume,
tuhmis udus ujub kuu,
üle lohutuma lume
langeb valgus lohutu.

Kiired traavlid veavad saani
sõidul tüütul, talvisel,
norgund tuju muljub maani
lakkamata kiljuv kell.

Kuuldub häält nii kodust, omast
küüdimehe lauludest,
nende rõkatavast romast,
pikast, nukrast kaebusest.

Kuski küladest ei jälge...
kõikjal tühjus — tuld ei näe...
Aina verstaposti välge,
aina lumi, öö ja jää.

Igav tee... Kuid päev viib piina:
homme pääsen rännakust,
kolde ees sind vaatan, Niina,
vaatan sind ja joobun sust.

Tiksudes teeb päevareisi
osut, aja tiirlev vaht,
aga, kõrvaldades teisi,
öö ei lahuta meid kaht...

Kurb on, arm: aeg hiilib, hiljub,
kutsar tukub, sõit on sünk,
kellukene kaebel kiljub,
kuu on peitnud pilverünk.

1826.

Tõlkinud A. Oras.

Linnuke.

Pean kodukombeid hardal innul,
ka võõrsile nad ühes viin:
ma avan puuri laululinnul,
kui kevadpüha saabub siin.

Miks peaks veel elu nukrust tooma,
miks sünge näima päiksepaist,
kui kas või ühtki looja looma
saan vabastada ahelaist?

1822.

Tõlkinud A. Oras.

Lill.

Näen kuivand lille kaante vahel,
mil kustund värv ja haihtund hõng,
ning juba põimub mõtteahel
ja keerdub unistuste lõng:

Kus õitses kord see lill? Ja kunas?
Kes murdis ta? Kas kestis mai
tal kaua, mil ta niidul punas?
Kes teab, misjaoks ta siia sai?

Kas märgib armu noorusmõtteid
või kire viimseid valusid
või vaikseid, üksildasi tõtteid
kesk nurmesid ja salusid?

Ons elus veel nood kaks? Ja kuhu
on lõpnud ränd neil mõlemil?
Või kustusid nad surmasuhu,
nii nagu närbus lihtne lill?

1828.

Tõlkinud A. Oras.

Uppunu.

Uksest sisse valjult hüüdes
sööstsid lapsed sasipäi.
„Isa! Isa! Kalu püüdes
koolja meie võrku jäi.“

— „Valetate, võrukaelad!“
turtsus isa. „Kus te taip?
Oot', kui võtan rihmapaelad —
kalliks läheb teil see laip!

Tuleb kohus, vastust kannas;
kunas vabaned — ei tea...
Perenaine! Kuub mul anna:
hädas kallis nõu on hea...
Kus on koolja?“ — „Näe, siinsamas!“
Tõesti, kaldaliival maas,
märja võrgu juures lamas
koolja, taustaks kõrkjalaas.

Võikaid vesikasve puged
üle tursund lihamäe.
On see mõni õnnetu, kes
enda külge pannud käe,
kalur, laintepõue mattund,
joomar, teel kel kadus jaks,
või ehk röövliküüsi sattund
kergemeelne kaubasaks —

mis võib talunik sääli teha?
Siiski, siiski, küll ta teab...
Jalgupidi koolnu keha
kiiresti ta vette veab,
mõlaga veel andis hoogu
kuni, kärestikku kist,
ujus laip taas piki voogu,
sihiks hauapaik ja rist.

Kaua lainte vahel kiikus
laip. Ta nagu elav näis.
Lõpuks kodu poole liikus
talumees. Ta raskelt käis.

„Lapsed, siin teil saiaraha.
Kooljast aga olge vait.
Kui teist keegi latrab — naha
kuumaks kütan sedamaid.“

Südaööl ent maru süttis,
jõekaldail pritsles vaht.
Talumehe umbses hütis
lõpule ju põlend taht.
Unes lapsed, suikvel naine,
tummalt lakke vaatab mees;
äkki — on see unepaine? —
keegi mürab akna ees.

„Kes säääl on?“ — „Hei, sisse lase!“
„Sisse? Oled ogar või?
Endalegi kitsas ase...
Vanatont su siia tõi!
Pole mul siin kõrtsituba,
hütt on kehv, eks ise näe...“
ütles, aga samas juba
akna juurde tõstis käe.

Veereb täiskuu pilvesopist —
hoidku! Laip on väljas taas:
nõrgub igast juuksetropist
vesi; silmis hangub klaas.
Kõik tas tarretama kippus,
liikmeist levis kooljahais;
tursund kere küljes rippus
vähke tintjais kobarais.

Kohe talur tundis vööra,
kinni lendas aknaluuk.
Vandus veel täis hirmujõõra:
„Et sa lõhkeks, neetud puuk!“

Und ei enam ajusoppi
saanud, pääs kõik segi tal;
valgeni ent kuuldus kloppi
väravas ning akna all.

Igal aastal seatud tunnil,
nagu rahva seas käib jutt,
kiusab koolja võikal sunnil
talupoega õnnetut.

Juba päeval tuul ei väsi,
ööseks viimne tõke kaob,
kuna tursund kooljakäsi
väravas ning aknas taob.

1828.

Tõlkinud H. Talvik.

EDGAR ALLAN POE.

Ronk.

Keset öise tunni õudu kord ma juurdlin, roidund, nõutu
vana tarkusteose kallal, mis ju unund ammugi.
Olin tukkumas, kui kabin kõlas just kui samme sabin
või kui mingi arglik rabin vastu ust nii äkisti.
Vist üks väisur, mõtlin, kabin sellest vistist' sünnibki; —
see — ja muud ei midagi.

Käes siis oli rangè tali, väljas paukus külm nii vali,
koldes küdes kustuv tuli, heites varje viiliti.
Hommikut ma kangest' ootsin; — raamatuist, mil vaimu
jootsin,
asjata ma troosti lootsin, sest mu armsaim võeti —
hur mav neid, Lenoore nimeks inglitest kel' anneti —
siin tal nime polegi.

Ukseriide siidi sahin, purpurkatte vaikne kahin
äratas mus õudset hirmu, enne tunt ei iialgi,

ning mu süda põksus nõnda, et siis mina korda mõnda:
„Väisur keegi,“ ütlin enda vaigistuseks, „vististi,“ —
„väisur hiline,“ ma enda troostiks ütlin, „vististi.“ —
See ja muud ei midagi.

Nii end rahustada püüdsin, ukse poole minnes hüüdsin:
„Vabandust, mu härra või ka proua, kes see olekski.
Olin veidi väsimuses, pisut une rammestuses,
et ei selles suikumuses teie kopet kuulnudki.
Ja siis avasin ma ukse: „Palun sisse lahkesti!“
Pime — muud ei midagi.

Kaua seisin, välja vaatsin, pilku pimedusse saatsin,
unistades sellast, mida keegi polnud kunagi.
Ilmunud ei ühtki hinge, vaikus aga oli süнге.
Sosistin „Lenoor“, see pinge lahendas mus viimati.
Vastukaja kandis mulle sama sõna tagasi.
See vaid — muud ei midagi.

Kangest' erutet ma olin, tagasi kui tuppa tulin.
Jälle koputamist kuulin, valjemat kui ennesti.
„Vist on keegi akna taga,“ ütlesin ma; — oota aga:
kergest' leitav avamaga akent mõistatus on nii.
Vaiki, süda, hetkeks vaiki, mõistatus on leitav nii. —
Tuul see — muud ei midagi.

Tegin kähku akna lahti. Sahistades salamahti
lehvis tõsiselt ja pikka hiigla ronk mu ukсени.
Minu loast ei tema küsi, õhuski ei kaua püsi,
istus, ise must kui süsi, ukse juurde viimati
Pallase sääl kuju pääle, ukse juurde vaiksesti —
istus — muud ei midagi.

Ja nii uhkelt istus tema, et ma pidin muhelema,
kuigi endal süda rinnus nukker oli surmani.
Ütlin: „Ehk küll paljaspää sa, siiski argusest ei tea sa,

vana ronk, eks üha pea sa lendma öös nii õudsesti.
Ütle, mis su nimi oli Pluuto rannal viimati?“

Kostis ronk: „Ei kunagi.“

Imestades kuulsin teda selgest' lausuvat mull' seda,
kuigi vastus suuremat ei mõtet sisaldanudki.
Kes on seda enne näinud, et üks ronk on imet teinud,
tema toas võõrsil käinud, ukse kohal istuli —
laskund tema ukse kohal kuju otsa istuli

hüüdega „Ei kunagi“?

Teisi sõnu rongal polnud, neid ta õppinud ei olnud,
sesse ühte aga pani kogu hinge terveni.
Nii ta istus liikumata, midagi muud lausumata,
kuni peagu kuuldumata ütlin: „Homme temagi
lahkub mult just nagu lahkund Lootus, Rõõm mult jäädvasti.

Kostis ronk: „Ei kunagi.“

Tabav sõna õudselts kajas öisel ajal vaikes majas,
et ma ütlin: „Seda ta on peremehelt kuulnud nii,
keda saatus löönud rangest', ahistades teda kangest',
kuni vähehaaval langes ta laul selle sõnani,
kuni lootuslaulud jõudsid selle sünge sõnani,

sõnani: „Ei kunagi!“

Üha veel sääl istus tema, et ma pidin muhelema,
seadsin tooli vastamisi linnule siis otseti.
Padjule end nõjatades, mugavalt pääd taatsi aades
mõtiskelin unistades linnu sõnast süngesti,
mis küll karjudes nii õudselts mõtles lind see ometi,

hüüdes mull': „Ei kunagi!“

Nõnda mõtlin endas ise vaikides, ja külalise
pilk kui hõõguv tulesäde põletas mul hingeni.
Kaua mõtteid mõlgutasin, toolile end vajutasin,

kuna lambi valgus kasin paistis patju pehmesti.
Oh ei nüüd neil sametpadjul lambivalgel vaiksesti
puhka Tema kunagi.

Tundsin umbset kuumust õhus, nagu viirukpilv mind rõhus,
mida nägematust astjast templis levib laiali.
Unujook see, Jumal seda sulle saatnud, täna teda,
et Lenoore unuks, keda meeles kannad alati.
Unusta Lenoor nüüd, keda armastand sa hellasti.
Hüüdis ronk: „Ei kunagi!“

„Prohvet!“ ütlin, — „seks sind vaatan, — prohvet, kuigi
lind või saatan,
nõnda tõest' kui Jumal taevas, ütle mulle õieti,
kas kord Eedenisse saades ma säält õnnelike maades,
kaotet neidu jumaldades leian tema jällegi,
oh kas leian inglikooris sind, Lenoore, jällegi?“
Ütles ronk: „Ei iialgi!“

„Kui mul nõnda räägid sina, lind või kurat,“ hüüdsin mina,
„tagane siit välja kohe varju õhe tagasi.
Ühtki sulge ära maha mulle jäta, ma ei taha
näha sind, vaim, kasi, paha, kuju otsast rutusti,
oma terav nokk mu rinnust kisu välja kiiresti!“
Kraaksus ronk: „Ei iialgi!“

Must ja sünge, pörnitsedes, saladuslik, mornitsedes
istub Ronk mu ukse kohal kuju pääl kui ennegi.
Tondisilmad sätendavad, õnnetust mis kuulutavad,
vari, lambivalgest tabat, täidab toa pooleni,
ja mu hing ei saa sest varjust, mis mind rõhub raskesti,
välja tõusta — iialgi!

Tõlkinud G. E. Luiga ja Joh. Aavik.

CHARLES BAUDELAIRE.

Tõus.

Üle tiikide, loikude, nõgude nõre,
üle metsade, mägede, pilvede,
kaudu eeterimere ja päikese,
läbi viimaste tähtede laotuse õre

nõnda kõrgele tõuseb mu viirastus —
ja mu vaim nagu ujuja lainetes lõõtsub,
keset otsatust sügavat sõuab ja õõtsub,
rõõmuks mehine, sõnatu tiirastus.

Ära, eemale taudi miasmidest lenda,
mine, puhtaks saa õhkude kõrguses,
selget tuld suures särases kauguses
nagu jumalist märjukest täis sa joo enda!

Õnnis see, kellel antud vägev tiib
üles lehvida valguse väljade poole,
kes võib jätta kõik enesest: igava hoole,
umbse rahu, mis udude sompu viib!

Tõlkinud G. Suits.

Albatross.

Kui sõidul madrused, kes taotlevad nalja,
kord albatrosse, uhkeid merelinde suuri
vast kinni püüavad ja laevateki halja
neid pääle panevad, ei lukustatud puuri,

vaid vabalt laudadele — kuningas siis õhu
on nõnda saamatu! Kõik lahkunud on võlu!
Kui raskus võitmatu ta võimsaid tiibu rõhub,
neid järel veab ta nagu lõhut mõlu.

On retkur uljas muutund araks rongaks,
vast imeilus lind — nüüd naljakas ja hale ;
üks parodeerib, lendai kuidas lonkab,
ning teise hirmutab tend piibusuine pale.

Poet kui albatross, kes lendama on visa,
kel teeks on ründlev torm, kel kalju kindel ase,
kuid mööda maad ja õssitava massi kisa
tal nägematud tiivad kõndida ei lase.

Tõlkinud V. Adams.

Võõras.

- Keda armastad sa kõige enam, mõistatuslik mees,
ütlet? Oma isa, oma ema, oma õde või venda?
- Mul pole isa, ei ema, ei õde ega venda.
- Oma sõpru?
- Sa tarvitad sõna, mille mõte mulle on jäänud tund-
matuks tänase päevani.
- Oma isamaad?
- Ma ei tea, millise taevakaare all see asub.
- Ilu?
- Meeleldi armastaksin teda kui surematut jumalannat.
- Kulda?
- Vihkan seda, nagu sina jumalat.
- Aga mida sa siis armastad, kummaline võõras?
- Armastan pilvi . . . pilvi, mis mööduvad . . . säääl kau-
gel . . . imeväärseid pilvi!

Tõlkinud M. Under.

Ilu.

Ma ilus nagu kivist unelm ebamaine.
Mu rinda vastu vahetpidamata surund
poegade vaimustunud süda, mis säääl purund
täis armu, igavest ja tumma nagu aine.

Mu süda külm kui lumi, nagu luik ta valge.
Ma mõistmatu kui sfinks kesk taevasina trooni.
Ma vihkan liikumist, mis segi ajab jooni.
Ei naeru, nuttu tule iial minu palge.

Poeedid võivad suurest saladusest painat
nii päevad läbi uurida ja armastada
mu kehaseisu, mis kui kunstitöödelt laenat,
mul selleks on, et armunuid veel hämmastada,
kaks selget peeglit, mida ähm ei suuda rikku,
kaks silma avarat ja pöördud igavikku.

Tõlkinud J. Semper.

PAUL VERLAINE.

Luulekunst.

Muusikat, muusikat enne muud!
Eelista seda, mil puudub vaste,
kõike, mis hajub, mil hõljuv aste,
eelista kõnele sosinal suud.

Sedagi tahaks, et sõnade lend
põlguse kannaks helki. Sest kallis
laul on see, mis üleni hallis,
selgus kus uduga paarib end.

See on loori all silmapaar,
see on keskpäeva värisev valgus,
see on siniste tähtede talgus,
soojunud sügises taevakaar.

Meie soov on varjundeid parv!
Mitte värv, vaid alati varjund!
Varjundi varal on ühte harjund
ulmaga ulm ja flöödiga sarv.

Eemale teravmeel, vaimu pett,
labane naer ja haledussibul:
pole mõtet kõigel sel kribul
muud kui silmadest meelita vett.

Ilugikõne, murra tal tiib!
Talitad hästi, kui riimigi kisud
pjedestaalilt ja tuuseldad pisut,
muidu kes teab veel, kuhu sind viib.

Milliseid piinu valmistab riim!
Keeletu laps või neeger ta olgu,
meeletu see, kes lõi selle kolgu,
mille võltsiks teeks vähingi kriim.

Alati muusikat, muusikat veel!
Kandku su värssi lennupinge,
olgu ta toode tungleva hinge,
teised taevad ja armud kel eel!

Olgu su värss kui seiklus suur,
külitud tuulde hommikul, kuna
õitsvad mündid ja jaanipuna...
Kõik aga muu on — literatuur.

Tõlkinud J. Semper.

Valge kuu.

On üle metsa	Kui sügav peegel
nüüd valge kuu	soosilm täis vett,
ja okstes sosin	kus paistab paju
käib ääretu	must siluett;
lehtede varjus...	tuuluke nutab...
Mu armas, ainus!	Nüüd unistagem!

On nii kui valguks
suurt vaigistust
ja õrnust alla
kõrgustest, kust
siravad tähed...

Oh õndsad tunnid!

Tõlkinud G. Suits.

Sõnadeta romanss.

Üle otsatuma
tüütu-tühja laane
näha lumikaane
liivaläikest kuma.

Pole vasksest taevast
näha ainust valgust.
Kuu ei saa veel algust,
kui ju sureb vaevast.

Pole vasksest taevast
näha ainust valgust.
Kuu ei saa veel algust,
kui ju sureb vaevast.

Läbi tuule kuuled
sutt ja varest näljast.
Mida kaasa väljast
toovad karmid tuuled?

Nagu pilvi uju
udus metsa serval
ühe tamme kõrval
tamme teise kaju.

Üle otsatuma
tüütu-tühja laane
näha lumikaane
liivaläikest kuma.

Tõlkinud J. Semper.

Sügiselaul.

Sügise sumbund,
kurbusse umbund
see viiuli vinge
ringleb ja raksud,
kuni ta laskub
mu haigesse hinge.

Kahvatu, nõnda
mäletan mõnda
ma päeva, mis tuttav.
Lämbun, on mingi
raskus mu ringi.
Ah, tahaksin nutta!

Põgenen välja,
taga mu selja
on tunda vaid tuult.
See las mind viia,
sinna või siia
kui lehekest puult.

Tõlkinud J. Semper.

Nevermore.

Mis tahate, te mälestused? Lennatavat
üks rästas näib kesk sügist õhku tarretavat
ja päike kuma päälpool metsa kolletavat,
kus põhjatuuled nutvad, heidab kahvatavat.

Me üksi olime ja kõndisime vagusana,
ma, tema, juuksed, mõtted tuule elevana.
Siis minu poole pöördes pilgu sügavana:
„Mis on su kaunim päev?“ häält kuulsin heledana,

ta selget, õrna häält, täis kõla ingellikku,
kus kerge naer kui kaste helkis vastastikku.
Ma suudlesin ta kätt nii haledana.

— Ah, kuidas lõhnavad küll lilled esimesed
ja kuidas kõlab joovastava sosinana
küll esimene „jah“, mis kostvad õnnelised.

Tõlkinud V. Ridala.

ARTHUR RIMBAUD.

Meeleolu.

Suiõhtuil siniseil läen käima põllumaal;
mind pistvad viljapääd, kui astun kitsast rada;
kui unes tunnen siis maa värskust jalge all,
ja tuulel paljast pääd ma lasen kaisutada.

Ei tahtmist rääkida, ei miskit mõtelda,
kuid tume igatsus mul tõuseb hingesse,
ja kaugel', kaugel' siis ma läen kui mustlane,
kesk Loodust, — õnnelik kui ühe naisega.

Tõlkinud Joh. Aavik.

Mu boheem.

Ma kõnnisklen, käed põhjatuman taskun.
Mu seljan ideaalseks kulund palit.
Käin taeva all ma, Muusa väljavalit,
ja toredaisse armuunedesse laskun.

Mu ainsa püksi põhja tekkind lõhed.
Veel põialpoiss, pean käien riimest aru.
Mu eluasemeks hotell „Suur Karu“.
Ma aiman taeva tähte kergel õhet.

Ja istuden neid kuulan kraavi pervelt
septembri ööl, mil kastest niiskub palg,
mil kosutavat veini tunneb tervelt

maailmalt, riimin keset varje tummi
ja kisun ise lagund saapa kummi
kui kannelt, vastu südant tõstet jalg.

Tõlkinud J. Semper.

SULLY-PRUDHOMME.

Kaste.

Ma istun mõttes: kaste hele
ees murul sätendelemas,
kus udemetes lilledele
öö käsi õrn ta varistas.

Ilm on nii selge: kust on saanud
need värisevad pisarad,
kas enne kui end moodustanud
nad õhus juba olivad?

Kust pisarad mul? Näitasivad
kõik loitud mahed taevastes:
su eel kui silmi valgusivad
nad olivad ju südames.

Kus valud hinges värisevad —
sää! õrnus näikse olevat,
ja kallistusest idanevad
nii mõne korra pisarad.

Tõlkinud V. Ridala.

ÉMILE VERHAEREN.

Koidu ajal.

Kesk sõnnikuhunnikut nii kehk, nii mukk
ju laulab kukk.

Ja teine talle vastu kirgub,
siis kolmas, neljas, hulgi,
kael kõigil sirgu
kui kepp kesk sulgi.

Üks tüdruk, unemaik veel suus,
rind lõppuv, sassis juus,
end üle õue pingutab
ja haigutab ja ringutab.

Ent unest talu sirutab.
Sead rõhivad ja koerad haiguvad,

ja tallis äkki virutab
üks hobu kabjaga, et palgid pauguvad,
sääl rehe värav kääksatab,
siin põrandale kolksatab
üksteise kõrva pang.

Laut avaneb ja tõuseb õhku
üks hang
ja lendab ringi kõlkaid, heinu, põhku.
Ja kööki
mees mehe järgi nihkub.
Kõik kähku neelvad sööki,
siis kaovad jälle, kohendades vööd,
tööriistu haardes pihku,
et alustada tööd.
Ja kanu lävest sisse, välja jõlgub,

kui palju kaasas kõõrutust
ja kaagutust.
Ning pereisa,
piip kellel ikka hambus kõlgub,
kolm poega tööle juhatab.
Üks kohe nõus, kuid teine visa
ja kolmas vastu puhatab.
Kuid igaüks töö sooritab.
Üks mõte valdab iga venda:
et pärast isa surma talu on enda.

Nii tühjub maja, päike kõrgub,
ta valgust tuppa nõrgub,
ent kärbsed ringi vehivad,
et liimjal laual piirelda
ja kahekaupa tiirelda,
sellal kui tuvid õues, aknal, pennil
nii upsakaina kehivad
ja kudrutavad igas räästarennis.

Tõlkinud J. Semper.

JUHANI AHO.

Mu tunnelmad.

Te, mu tunnelmad, te, mu meeleolude kerged liblikad, te, lendlevad linnukesed, kes välgute maailma ja minu vahel... mis oleks mulle maailm ilma teieta?

See oleks mulle kui pilvitu taevas, kui ääretu kõrb, kui jäätunud meri, kui lehetu sügisene mets. See oleks mulle kui muretu elu, kui rõõmutu argipäev, kui ühetooline tõelisus ilma vormita ja sisuta. See oleks maantee, mida mööda kõik kõnnivad ja mille väljavaated kõigile on niisama hästi tuntud kui minule.

Ja nüüd on mulle maailm mu tunnelmate valguses kui taevas tuulisel päeval, mis kord pilve peitub, kord kõiges oma hiilguses särab kui viljarikas põld, kus viljapääd õõtsuvad ja mille üle varjud kareldes rändavad, nagu meri, mis kord vaiksena lebab, kord vahutades keeb, — kui kevadine lehtmets, kus lehed haljendavad ja käod kukuvad, — ja kogu elu on kui suvine pühapäev, kui nooruse unenägu, kus lootus ja meeleheide tuhandel kombel üksteist täiendavad. See on kui uus tundmatu metsatee, mis laande kaob, orgudesse vajub, kõrgete mägede harjale tõuseb, näidates mulle maastikke, mida keegi ei ole enne näinud, ei ma isegi mitte.

Seepärast armastan teid, mu tunnelmad, nagu talus lapsi armastatakse, hoian teid ega häbene tunnistamast, et teid mõnikord hellitangi.

Ma hoian teid kui külasid mööda hulkuv pillimees oma vile, mis on ta ainus rõõm taludeta teedel, ja arvan näinud olevat, et on vetel ja vainutel neid, kes jäävad kuulutama ja mõnikord isegi mu viisidele kaasa mängima. Keeletar, kangeliikeline ja pikahõlmaline neiu, ühineb vahel minu rõõmuga ja hüppab häämeele pärast, neid tõlgitseda kat-sudes.

Tean, et te mind kõrvale juhite, mind sageli tühja laande saadate, mind umbkotti ajate, kuid ma ei lahku teist

ega hooligi teistest juhtidest omal eluteel. Käin teie järel kui aarete otsija virvatulede järel, ja usun teid kullapeituste pääl põlevat, kuigi te mind sageli kiviauku kukutaksite.

Sest tunnen teid — te tõstate mind säält jälle üles — aitate kraavist välja ja juhataate mind mu elu suuris sügis-pimedustes, olles mu teel pilkuvaiks paakideks.

Teie valgus ei ole küll tasane, aga seda vahelduvam ja soojem.

Kui kustuksite, oleks mu kolle külm ja hall pakane raputaks mind. Seepärast hoian teid kui ohvrituld, mu tunnelmad, ega lase teid kunagi kustuda.

Tõlkinud Joh. Aavik.

Nukrameelsuse ülistus.

Kaugel siit, üksiku metsajärve kaldal, neeme ninas, kus väike hurtsik, pool hangede peidus — säääl tahaksin olla.

Mul oleks väike tuba, kus üksi elutseksin, kass ajaks ahju pääl nurru, kilk sirtsuks koldes ja nukker kuu pais-taks mööda lumevälju ja jääkillud aknas säraksid — säääl tahaksin olla.

Kedagi ei kutsuks ma enda juurde, kes segavalt mulle meelde tuletaks möödunud aegu. Kuid mul oleks ainsaks sõbraks vaskkeelne kannel, mida ahjupingil pehmes sooju-ses mängiksin, ja vaatleksin, kuidas kuuvalgus siirdub põrandapalgilt teisele.

Ja mida mängiksin? Paneksin oma vaskkeeled üksin-duse nukrameelsust ülistama ja sumiseksin nukra meele sõnatut kurbust laulda. Ma ei möllaks meehehitest, ma ei nutaks ega rebiks rinda — vaid laseksin pisarata nukrusel möödunud tormide lainedki hellasti vaigistada.

Ja kui ma oma laulu oleksin lõpuni laulnud, siis ripu-taksin mänguriista seinale ja vaataksin tumedana seisvat

kuusikut, kahvatu-külmi pilverünkaid ja lume sätendust katuseil. Ja rahu oleks mu rinna täitnud ja hing sulanud valgus-vaiksesse röömu.

Tõlkinud Joh. Aavik.

EINO LEINO.

Tuuri.

Nii need laulivad jumalad,
jorutivad jõhviparrad
rannalla Alue järve,
Tuuri uuessa toassa!
„Õnnis on elu elada,
kui on õnni õppamassa,
tarkus kätta käitamassa.
Ei vili elades puudu,
kaljad pakkudes kahane.“

Too oli Tuuri õnneline,
talupoega taiuline,
kallas kannuje õluta,
lausus sella lause'ella:
„On eluda, on iluda,
on ka küllalt kudust meilla,
üks on vaid mure südame:
Tooni armutu tulekse,
Koolu kõiki korjanekse.“

Nõndap kui sai lausunuksi,
tilin kuuldus talviteelta,
kuljused kujo taganta;
kuulatas ise isanda,
vaikisid vägevad loojad.

Jo tungis tubaje võõras,
hüüssa kuubi, jäässa parda,
kulmukarvad härmatanud;
tumenes toassa tõrvik,
Tuuri palged kahvatasid.
Sõnus surma kutsumatu:
„Kui ei kuuldu tervitusta,
ise ennasta teretan.“

Too oli Tuuri õnneline,
talupoega taiuline,
tundis vere jäätuvada,
südamegi seisevada
valusta sõnatumasta;
siiski lausus lahke'esti:
„Eks istu iluteole,
õlletooi toodanekse.“
Viskasi vilune võõras:
„Tulnud ei iluteole,
ise võtan õlletooi.“

Astus auliste segaje,
kummutas vahuse kannu,
lausus sella lause'ella:
„Kui ei küsta kuuldusida,

ise kostan kuulduseni:
„Jubap tee mehella minna,
regi sõita sangarilla.“

Nõtkus põlvist põrmuline,
sööksis jalguje jumalde,
hüüdis suulla surge'ella:
„Lahkuda ei jaksa veella,
minna kallista kodusta,
naise armu embusesta.
Anun armuda väheksi,
armu päevaksi üheksi,
nädalaksi, aasta'aksi!“

Noogutasid pääd pühased.
Koolu kummasti muheles:
„Ei musta vägisi viida,
saati seltsilist jumalde,
on mul aega oodatagi.“
Astus jo toasta Tooni,
pani kinni pirdi ukse,
hingatas ise isanda,
hingatasid võõra'adki.

Too oli Tuuri õnneline,
talupoega taiuline,
pää siis tundis pohmelduvat,
südamegi suurenevat
rõõmusta rimatamasta;
kallas kannuje õluta,
lausus sella lause'ella:
„On eluda, on iluda,
pandud lau'ule parimad,
üks on rõõmu mehe rõõmu:
tulla Toonelta tagasi,
näha Kalma kaugenevat.“

Pidu jätkus, täitus toopi,
täitus, tühjenes samassa. —
Joobus Tuuri taiuline.
Ärkas tühjassa toassa,
kuulis pakase kurika,
vaatas välja akkenasta:
ootas ukse ees hobune,
valvas täkku valjastettu,
mees mehine ree pärassa,
kõrgella kasuka kaelus.

Kahvatasid koidutähed,
taevas talvine punetas.
Meenut' eilista iluda,
nõnda lausus naljamisi:
„Talu tööle, võõras teele!
Hõi, jo aeg on ärgatagi!“

Ei hääлта vähimadagi.

Tuluksilla tulda raius,
vaatas pirdi, vaatas koja,
tõusis jo ülatubaje,
kussa uinus naine noori;
pajatas udeli päälta:
„Aeg on tõusta, armakene,
kahvatavad koidutähed!“

Vastust ei vähimadagi.

Too oli Tuuri õnneline,
talupoeg oli taiuline,
tundis õuduse olevat,
veres võikuse värinad,
tuli pirtije tagasi,
leelõukale lähenes:

kivi külma kolde'essa.
Piilus õue akkenasta:
hobu seisis nii kui seinä,
mees konutas nii kui kungas.

Meenut' eilista mureta,
nägu naerule muheles:
„Hää on olla õnne mutti,
vader võimaste jumalde.“
Haiguteli hooletumalt,
laskus säält lavitsa pääle,
mõtteles magada päeva,
pööras päada, käänas kätta,
katsus külge kumbadagi.

Istukille hopsas Tuuri,
sõna selge'e sajatas:
„Ei enne peod parane,
kui ei võõrad vähene.“

Sõnas külma küüdimeesi:
„Nõndap läki Toone teele.“
Ära tundis Tuuri võõra,
süda rinnassa ravatas:
„Sain ju aasta armu-aega.“

Härmapardane hümatas:
„Küllap said sadagi aastat,
kas ei veel eruda raatsi!“

Ei mäleta end elanud
Tuuri eilista enambi.
„Oli mul pisuke poega.“

Ütles Tooni hallatooja:
„Ammu surnud, matetudki
mehepõlve pisuke poega.“

Too oli Tuuri õnneline,
talupoega taiuline,
jo tundis jumalde kingid,
ütles süngesti sõneldes:
„Ärgu iiales, iganes,
ärgu iiales jumalad
pidutsegu põrmu kaasa!
Jumalail peod on pikad,
inimel iga lühike,
kiire nii kui kedra ratas.
Päevad kuldased kuluvad,
ajad arma'ad lähevad,
küürustub kõvimgi selga
nende pitkassa peossa,
jumalate joomingissa.“

Istus Koolu korju pääle,
kuuldus kuljuste kõlina
hämarrassa talvekoidu;
kuuldus veelgi viidasteelta,
jääle järvede hävines ...

Tõlkinud A. Annist, V. Ridala ja Joh. Aavik.

SÁNDOR PETŐFI.

Üles, Madjar! . . .

Rahvuslik laul.

1.

Üles, madjar, kodu kutsub;
ootus, otsus põues tuksub...
Valida on kahe vahel:
vabadus või orjaahel!
Madjarite Jumalale
vannume,
vannume, et orjakütked
lõhume!

2.

Kaua ikkes käind me, visad,
neavad meid esiisad,
need, kes vabad elus, surmas
rahu ei saa orjamullas.
Madjarite Jumalale
vannume,
vannume, et orjakütked
lõhume!

3.

Pelgur, kes ei priiust ihka,
surra võitluses ei tihka!
Arg, kes püüab elu säästa,
kui me kodu au on päästa!
Madjarite Jumalale
vannume,
vannume, et orjakütked
lõhume!

4.

Uhkem mõök kui neetud ahel,
 ehteks käes on igal mehel.
 Kauaks lömitad veel keras?
 Haara kätte muistne teras!
 Madjarite Jumalale
 vannume,
 vannume, et orjakütked
 lõhume!

5.

Madjarite kuulus nimi
 särab jälle selgemini.
 Sajandite õudse häbi
 peseme taas vere läbi!
 Madjarite Jumalale
 vannume,
 vannume, et orjakütked
 lõhume!

6.

Kus me kalmud mügerdavad,
 kord me lapsed põlvitavad,
 huulil harras palvevine,
 lausuvad me püha nime...
 Madjarite Jumalale
 vannume,
 vannume, et orjakütked
 lõhume!

Tõlkinud A. Murakin.

Lausuda kui võtaks mulle Jumal.

Lausuda kui võtaks mulle Jumal:
 „Ise, pojukene, vali sa
 surma, misukest sa soovid surra,“
 kostaksin siis Jumalale ma:

„Sügis olgu, sügis vaikes rahu,
päiksekullas koltund metsahiis,
lehis helisegu hiljaks jäänud,
ununenud linnu viimne viis.

Ja nii kuidas surma tiivaheide
sügisloodust tabab rahuga,
nõnda tulgu tema mindki viima,
alles nähtav siis, kui ligi ta.

Nagu lehte lennus linnu lugu,
nõiduslik nii minu luigelaul
kostku hinge, sulatagu südant,
tõustes taeva poole helkjäl aul.

Ja kui viis on väsind, võluv-võimas,
suudluses siis surgu minu hääl —
sinu suudluses, mu ilus neiu,
kallim ema tütreist ilma pääl!“

Kui ei Jumal luba nõnda surra,
siis ma paluksin, et kevade,
sõjakevade lööks veriroosid
meeste rinnal hulgal puhkele.

Hüüdku pasun, sõdurite ööbik,
mehed vahvad võitlusmõllusse,
kus ka minu rinnast surmalille
veripunane lööks õitsele.

Kui ma langem sõjahobu seljast —
suudlus, siis mu huuled sulle ka,
sinu suudlus, särav püha priius,
kõige kallim taeva tütreist sa!

Tõlkinud K. E. Sööt.

Septembri lõpul.

Aed lõhnab orus, veel õitsevad õied
ja akna all lehis veel haljendab haab,
kuid eemal... eks tundu säääl talve köied!
Lund külma ju mägede harjale a'ab.
Mu südames noores veel haljendab suvi
ja kevade õitseb, näen õnnedest und;
kuid vaata, eks vanadus tunne ju huvi,
eks juustele lange ju härma ja lund.

Kord lilleke närtsib ja elugi kaob...
Mind kaissu sa võta, mu naine, mu arm!
Sa täna, kes rinnal, oh tea — kõik vaob:
ehk homme mu kalmul sa... saatus on karm.
Kui kaon ma varem, kui surm mind rabab,
kas nähaks' siis kirstu ees leinates sind?
Ja juhtub, et arm sind ehk teine siis tabab,
kas jätab mu nime ja unustad mind?

Kui jätab ka leina ja heidad sa loori —
ta ristile lipuna mustana poo,
et keskööl ma tõustes siis kalmude koori
su liniku kannaks, sest teada mul jo:
et, naine, su pärast on pisaraid palju
sel koguda liniku, siduda rind,
kel viimaseks varaks on valu nii valju,
kes armastab igavest' hauaski sind!

Tõlkinud K. E. Sööt.

ENDRE ADY.

Surma hobused.

Kuupaistel valget teed mööda,
siis kui taevased lamburid
ajavad pilve-karjasid,

rautamatult siia, siia
kihutavad surmatraavlid.

Vait on mõrtsuka hobused
ja tondid ratsa seljas neil,
kurb-tummad tondid-ratsurid.
Neid kartes Kuugi põgeneb,
kui tulevad teedel valgeil.

Kust tulevad, kes seda teab?
On kogu maailm magamas:
jalused lahti, seisavad.
Ikka on vaba üks hobune,
sadul taas meheta samas.

See, kelle ees nad seisatavad,
lingub sadulas kahvatult.
Valgel teel ta'ga ratsutab
Surm kuupaistelistel öödel,
uut rändurit nõudes ratsult.

Tõlkinud A. Kruus.

Võõrnimede ja -sõnade hääldamine.

Võõrnimede ja -sõnade hääldamine on märgitud nende häälikute ja tähtede abil, mis eesti keeles ja selles tarvitatavais võõrsõnus esinevad; seepärast on ka prantsuse ninahäälikute asemel, mida eesti keeles tarvitataivate häälikute ja tähtedega on võimatu transkribeerida ja mis eestlastele rasked hääldada, transkriptsioonis lihtsalt harilik vokaal + n, näit.: Maupassant (mopassaan). Inglise th, mille hääldamine keskkooli- ja gümnaasiumiõpilastele tuttav, on ka transkriptsioonis märgitud th-ga. Kaugemal esimest silpi olev rõhk on osutatud rõhumärgiga (´), välja arvatud pikad vokaalid, mis iseenesest on rõhulised.

Aberdeen — a'berdiin
„**Abydose mõrsja**“ — abüdose
Ady, Endre — adi, ändrä
Andrejev — andreejev
d'Annunzio — dannu'ntsio
„**A rebours**“ — a röbuur
„**Art poétique**“ — aar poeti'k
Aurispa, Giorgio — auri'spa, džordžo

Balzac — balza'k
Baudelaire, Charles — bodläär, šarl
Beppo — bepo
Byron — bai'ron

Cavaliere servente — kavaljeere serve'nte
Chateaubriand — šatobriaan
Chaworth — tšoorth
Childe Harold — tšaild harold
„**Chillon'i vang**“ — šillooni
Claudel, Paul — klode'l, pol

Daudet — dodee
Degas — döгаа
Dehmel — deemel
Des Esseintes — des essänt
Dickens — dikens
Don Juan — don hua'n
Dorian Gray — doorjan grei
Dostojevski — dostoje'vski

fin de siècle — fään dö sjekl
Flaubert — flobäär
Fort, Paul — foor, pol
France, Anatole — franss, anato'l

Gárdonyi, Géza — gaardonji, Geeza
Gautier, Théophile — gotjee, teofiil
George Sand — žorž sand
Ghil, René — gil, rönee e. renee
Guiccioli, Teresa — gitšoli, tereesa

Hallward — hollord
„Heloïse“ — eloiis
Herczeg, Ferenc — härtsäg, färänts
Hugo, Victor — ügoo, vikto'r
Huysmans — üisma'nss

Jókai, Mór — jookai, moor

Kahn, Gustave — kaan, güsta'v

„Là-bas“ — la-baa
Lady Windermere — leedi ui'ndermiir
Laforgue, Jules — lafo'rg, žül
Lamartine — lamartiin
„Lara“ — laara

Maeterlinck, Maurice — maaterlink, mori'ss
„Manfred“ — manfred
Margueritte — margöri't
Marinetti — marine'tti
„Mazepa“ — mase'pa
Maupassant — mopassaan
May Gray — mei grei

Merežkovski — merežko'vski
Merill, Stuart — möri'l, stüaar
Mickiewicz — mitsk(j)eevitš
Mikszáth, Kálmán — mi'ksaat, kaalmaan
Milbanke, Annabella — milbänk, annabe'lla
Missolonghi — missolo'ngi
Molnár, Ferenc — mo'lnaar, fä'ränts
Monet, Claude — monee, klood
Moréas, Jean — morea's, žaan
Móricz, Zsigmond — moorits, žigmond
Musset — müssee

Newstead Abbey — njuusted äbi
Nietzsche — niitše

Petőfi, Sándor — pä'tööfi, šaandor
Pissarro — pissarroo
Poe — poo
Przybyszewski, Stanislaw — pšübüše'vski, stani'slav

Regnier, Henry de — renjee, anrii dö
Renoir — rönua'r
Richepin, Jean — rišpään, žaan
Rimbaud, Arthur — rämbu, artü'r
Rodenbach, Georges — rodanba'k, žorž
„Romanzero“ — romantseero
Rosny — ronii
Rossetti — rosse'ti
Rousseau — russoo
Ruskin, John — raskin, džon

Samain, Albert — samään, albäär
Shaw, Bernard — šou, bernard
Shelley — šel[l]i
Sisley — sisli
Slowacki — slova'tski
Stendhal — standa'l
Strindberg — strindberg
Swinburne — sui'nborn

Zola — zolaa

„Temps“ — taan
Tetmajer, Kazimierz — tetmai'er, kazi'mjež

Thackeray — thäkeri

Thaïs — tai'ss

Valéry, Paul — valerii, pol

Verhaeren, Émile — verhaaren, emiil

Verlaine, Paul — verlään, pol

vers libre — väär libr

Viélé-Griffin — vjeele-grifään

Vinci, Leonardo da — vintši, leona'rdo da

Voltaire — voltäär

Vörösmarty — vöröšmarti

Wilde, Oscar — uai'ld, oskar

Wotton, Henry — uo'tton, henri

Sõnaseletusi.

aldis (alti) — millelegi kättesaadav, mõjualune

bisarsus — eriskummalisus

blaseeruma — millegi suhtes tuimaks, ükskõikseks muutuma, tunde-
värskust ja huvi kaotades

eklatantne — ere, eredasti silmapaistev (piltlikus mõttes)

eklektitsism — püüe mitmest eri voolust valida seda, mida peeta-
takse paremaks, või niisuguse valiku teel saadud süsteem
või laad

fastsineerima — nõiduma, võluma, võluvalt, hurmavalt mõjuma

langemus — langenud, allakäinud olek

loome — loodud asi, töö

mess (messi) — katoliku jumalateenistus (ladina *missa*)

range — karm, nõudlik, vali

sark (sarga) — puusärk

taarn (taarna) — kitsas mäelõhe, kuristik

tunnelma — meeolelu

turvalisus — julgeolek, kaitstud olek

vastakas — otse vastupidine

visionaarsus — (vaimus) nägemine, nägevus, prohvetlik ette-
nägevus, selgenägevus

Sisukord.

	Lk.
Saateks I trükile	5
Saateks II trükile	6
Kirjandust	7
I. Romantilisi lüürikuid	9
1. Byron	9
A. Elukäik	9
B. Ülevaade Byroni loomingust	17
C. Lõppvaatlusi	22
2. Heine	24
3. Puškin	33
A. Ülevaade elust ja loomingust	33
B. Puškin luuletajana	37
C. Lõppvaatlusi	42
II. Uusromantism	43
III. Sümbolistlik draama	74
IV. Ülevaade soome kirjandusest	81
V. Jooni ungari kirjandusest	98
VI. Valimik maailmakirjandust	110
Lord Byron: Stroofid Augustale	110
— Sonett Chillonile	111
— Childe Haroldi hüvastijätt	112
Heinrich Heine: Lorelei	114
— Üks määnd nii üksi seisab	115
— Siit laulutiibadel kanda	115
— Mägi-idüll	116
— Palverännak Kevlaari	116
— Näen und, et olen jumal	118
Aleksander Puškin: Exegi monumentum	119
— Muusa	120
— Talvine tee	120
— Linnuke	121
— Lill	122
— Uppunu	122

	Lk.
Edgar Allan Poe: Ronk	125
Charles Baudelaire: Tõus	129
— Albatross	129
— Võõras	130
— Ilu	130
Paul Verlaine: Luulekunst	131
— Valge kuu	132
— Sõnadeta romanss	133
— Sügiselaul	133
— Nevermore	134
Arthur Rimbaud: Meeleolu	134
— Mu boheem	135
Sully-Prudhomme: Kaste	135
Émile Verhaeren: Koidu ajal	136
Juhani Aho: Mu tunnelmad	138
— Nukrameelsuse ülistus	139
Eino Leino: Tuuri	140
Sándor Petőfi: Üles, madjar!	143
— Lausuda kui võtaks mulle Jumal	144
— Sügiskuu lõpp	146
Endre Ady: Surma hobused	146
Võõrnimede ja -sõnade hääldamine	148
Sõnaseletusi	151

TEOSEID KIRJANDUSLOO ALALT:

- M. Kampmaa: **Eesti kirjandusloo peajooned I.** 4. trükk. Sisu: Eesti rahvaluule. Vaimuliku kirjanduse valitsusaeg. Sentimentaalne rahvakirjandus. 29 illustr. Hind 4 kr. 50 s., kalingurköites 5 kr. 50 s.
- **Eesti kirjandusloo peajooned II.** 3. tr. Sisu: Romantiline vool (teerajajad, kõrgaeg ja järelromantism). 41 illustr. Hind 3 kr. 50 s., kalingurköites 4 kr. 50 s.
- **Eesti kirjandusloo peajooned IV.** Sisu: Uusromantiline vool (uusromantism esteetilise individualismi tähe all ja egogenaalse individualismi alusel). 35 illustr. Hind 4 kr. 50 s., kal.-köites 5 kr. 50 s.
- F. Tuglas: **Lühike eesti kirjanduslugu.** 2. tr. 142 lk., 34 illustr. Hind 1 kr., köites 1 kr. 50 s.
- Joh. Aavik: **Puudused uuemas eesti luules.** 172 lk. Hind 75 s.
- J. Roos: **Lühike eesti raamatu ajalugu.** 7 illustr. Hind 1 kr., köites 1 kr. 50 s.
- Th. Zielinski: **Vana-kreeka kirjandus. I osa** (varasem kirjandus): 212 lk., 29 illustr. Hind 3 kr., kal.-köites 4 kr. 50 s.
II osa (hilisem kirjandus): 224 lk., 11 illustr. Hind 2 kr. 50 s., kal.-köites 4 kr.
- W. Söderhjelm: **Itaalia renessanss.** Tõlk. F. Tuglas. 96 lk., 7 illustr. Hind 1 kr., köites 1 kr. 50 s.
- A. Anttila: **Sissejuhatus uus-aja kirjanduse peavooludesse.** Tõlk. F. Tuglas. Sisu: Ettevalmistav aeg. Klassitsism. Romantism. Realism ja naturalism. Uued voolud. Hind 3 kr. 50 s., kal.-köites 4 kr. 50 s.
- Romantika ja realism** 19. sajandi Euroopa kirjanduses. P. Kogani jt. järgi H. Paukson. 112 lk., 7 illustr. Hind 1 kr., köites 1 kr. 50 s.

KIRJANDUSE SUURMEISTRITE ELULUGUSID:

J. W. Mackail: Vergilius	1.75
J. Kurfeldt: Cervantes	1.50
A. Aspel: Voltaire	1.50
H. Roos: Rousseau	4.—

A. Maurois: Ariel (Shelley)	2.—
B. Linde: Balzac	1.50
J. Lehtonen: Hugo	1.75
O. Kallio: Lönnrot	1.50
R. Rolland: Tolstoi elu	2.—
V. Tarkiaainen: Aleksis Kivi	1.75
F. Toomus: Nietzsche	1.50
O. Urgart: Dostojevski	1.50
A. Sang: Heine	1.50

MAAILMAKIRJANDUSE KUULSAID TEOSEID:

J. Aho: Kas mäletad?	2.50
— Panu	3.25
— Raudtee	3.—
— Vaikne meri	1.—
H. de Balzac: Šagrään-nahk	3.—
Ch. Baudelaire: Väikesed poemid proosas	2.—
Chateaubriand: Atala	—60
Dante: Uus elu	1.25
Ch. Dickens: David Copperfield I—III	15.—
— Oliver Twist	3.50
G. Flaubert: Kolm lugu	—75
— Salambo	4.—
A. France: Jumalad janunevad	2.25
J. Galsworthy: Valge ahv	3.—
— Õunapuu	—65
J. W. Goethe: Noore Wertheri kannatused	1.50
N. Gogol: Surnud hinged	4.—
O. Goldsmith: Wakefieldi kirikuõpetaja	3.—
G. Hauptmann: Kangrud	—90
V. Hugo: Jumalaema kirik Pariisis	4.50
— Hernani	1.40
A. Huxley: Nood koltunud lehed	8.50
H. Ibsen: Keiser ja kalilealane	4.—
— Peer Gynt	4.—
A. Kivi: Seitse venda	4.50
— Nõmmekingsepad	2.—
E. Leino: Helkalaulud	—60
— Simo Hurt	1.40
P. Loti: Islandi kalur	2.—
A. Manzoni: Kihlatud I—II	8.—
G. de Maupassant: Vee pääl	3.—
Molière: Ihnus	1.20
— Misantrop. Ebahaige	3.75
F. Nietzsche: Nõnda kõneles Zarathustra	4.50

E. A. Poe: Arthur Gordon Pym'i lugu	3.75
— Valik luuletisi	2.—
— Valimik novelle	4.—
F. Schiller: Röövlid	1.20
— Wilhelm Tell	1.—
W. Scott: Ivanhoe	3.75
W. Shakespeare: Kuningas Lear	1.75
— Macbeth	1.75
— Taani prints Hamlet	3.—
— Sonette — Suveöö unenägu — Othello	4.—
— Veneetsia kaupmees	1.—
B. Shaw: Inimene ja üliinimene	2.75
— Tagasi Metuusala juurde	6.50
Stendhal: Punane ja must I—II	8.—
A. Strindberg: Teenijatüdraku poeg	5.50
— Tõsielulised utopiad	3.—
— Üksi	1.50
J. Swift: Gulliveri reisid	5.—
É. Zola: Sõekaevurid	5.—
R. Tagore: Laevahukk	2.75
L. Tolstoi: Ülestõusmine I—II	8.25
A. Tšehhov: Valik novelle	4.—
I. Turgenev: Aadlipesa	1.50
Valik prantsuse esseid. Tõlk. A. Aspel	4.50
É. Verhaeren: Valik luuletisi	3.50
O. Wilde: Dorian Gray portree	3.50
Voltaire: Candide	1.25
— Zadig ja teisi jutustusi	3.75

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 43-00, posti jooksev arve 20-36

HIND 2 KR. 25 S.